

ВИТАЛИЙ КАСЬКО РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В ЗАЩИТЕ ЭКСТРАДИРУЕМЫХ ЛИЦ	4
ԱՐԱՄ ԹԱՄԱԶՅԱՆ ՇԱՀԱԴԻՏԱԿԱՆ ԴՐԴՈՒՄՆԵՐՈՎ, ՊԱՏՎԵՐՈՎ, ԻՆՉՊԵՍ ՆԱԵՎ ՇՈՐԹՄԱՆ, ԱՎԱԶԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄ ԲԱՆԴԻՏԻՉՄԻ ՀԵՏ ԶՈՒԳՈՐԴՎԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	18
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԱՂԱՅԱՆ ՎԿԱՆԵՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	30
ՎԱՀՐԱՄ ՇԱՀԻՆՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ ԴՎԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 2007Թ. ԵՎ 2008Թ. ԱՌԱՋԻՆ ԵՆԱՍՄՅԱԿՈՒՄ ԱՐՁԱՆԱԳՐՎԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	38
ՐՈԼՖ ԿՈՆԻՔԵՐ ГОСУДАРСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ	43
ԻՐԱՆԱ ԴՈՅՂՈՅԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ	54
ՏԻԳՐԱՆ ՄՈՂԱԿԱՆՅԱՆ ВОЗМОЖНОСТИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ВЗРЫВОТЕХНИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ	60
ՄԻԿԱԵԼ ԽԱՇԱՏՐՅԱՆ ՍԵՐԳԵՅ ՏԵՎԻԿՅԱՆ ПРАВО ТРЕБОВАНИЯ КАК ОБОСОБЛЕННОЕ ИМУЩЕСТВО ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА	66
ՄՇԵՐ ՄԱՍԻՍՅԱՆՅԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՐԱ ՏԱՐՐԵՐԸ	70
ԷՄԻԼ ԱՐԳՈՐՅԱՆ ՆՈՏԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐԻ ՎԱՐՈՒՅԹԸ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	76
ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	82
ԴԵԽ-Ի ՈՐՈՇՈՒՄ	98
РЕЗЮМЕ	110

РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В ЗАЩИТЕ ЭКСТРАДИРУЕМЫХ ЛИЦ

*Начальник международно-правового
управления Генеральной прокуратуры
Украины*

отдаленное отношение к процедуре экстрадиции. Да и сам термин «экстрадиция» упоминается в Конвенции лишь единожды, как допустимое основание для лишения человека свободы. Однако практика Суда показала, что при рассмотрении вопроса о выдаче правонарушителя, органы государственной власти должны принимать во внимание целый ряд факторов, выходящих далеко за пределы тех положений, которыми они руководствуются, и процедур, которых они придерживаются, в соответствии с международными договорами о правовой помощи.

Сразу необходимо обратить внимание на одну проблему в понимании соотношения Конвенции о защите прав человека и основных свобод и других международных договоров. Иногда приходится сталкиваться с точкой зрения, согласно которой наличие международного договора, а, соответственно, международно-правовых обязательств в сфере экстрадиции, освобождает государственные органы от необходимости учитывать другие действующие международ-

Темой доклада является практика Европейского суда по правам человека в вопросах, связанных с экстрадицией. Механизм защиты прав человека в рамках Совета Европы определен Конвенцией о защите прав человека и основных свобод и протоколами к ней. Там же изложены и права, которые Конвенция гарантирует. На сегодняшний день основным органом европейского механизма защиты прав человека является Суд, который уполномочен принимать и рассматривать заявления от физических и юридических лиц о нарушении их прав государствами-участниками Конвенции.

Конвенция гарантирует широкий спектр прав и свобод. На первый взгляд они имеют достаточно

ные договора. Тем более, когда речь идет о договорах по правовой помощи, принятых в рамках той же международной организации, то есть в нашем случае — в рамках Совета Европы. Это достаточно серьезное заблуждение. Отсутствие в договоре о правовой помощи детального описания тех возможных препятствий для экстрадиции, которые возникают в свете положений Европейской конвенции о защите прав человека и практики Европейского суда, не может служить основанием для пренебрежения гарантиями защиты прав, которые предоставляет Конвенция. Однако, возникает закономерный вопрос, как быть с международными обязательствами по договору о выдаче, если они вступают в конфликт с обязательствами по Европейской конвенции по защите прав человека? Ответ на этот вопрос Европейский суд дал в деле «Сёринг против Соединенного Королевства».

В данном деле речь шла об экстрадиции из Великобритании в США, и одним из аргументов правительства Великобритании было как раз наличие международно-правовых обязательств государства относительно выдачи запрашиваемого лица. Суд, однако, решил, что, несмотря на благие цели экстрадиции, которая Конвенцией не запрещается, она не может полностью или частично освободить государство-участника Конвенции от ответственности за предсказуемые последствия экстрадиции. В

недавнем деле «Маматкулов и Аскаргов против Турции» Большая Палата Суда упомянула о деле Сёринга, указав в решении, что с целью соблюдения Конвенции и решения Суда, Британское правительство было вынуждено отойти от своих обязательств перед Соединенными Штатами. Таким образом, решение Суда разрешило конфликт между обязательствами государства по Конвенции и его обязательствами по договору об экстрадиции с третьей стороной в пользу Конвенции.

Однако вернемся к делу Сёринга, ставшему основополагающим прецедентом в сфере экстрадиции для Европейского суда по правам человека. Именно в нём Суд впервые изложил, как упомянутый выше принцип соотношения Конвенции с обязательствами государства в сфере экстрадиции, так и другие соображения, возникающие в связи с выдачей правонарушителей.

Фабула дела такова. Гражданин Германии Сёринг разыскивался властями США за двойное убийство в штате Виржиния. Будучи задержанным в Великобритании, которая собиралась выдать его США по условиям двустороннего договора об экстрадиции, г-н Сёринг подал заявление в Европейский суд, в котором он жаловался на то, что его выдача в США повлечет за собой нарушение прав, гарантированных Конвенцией. Речь, в частности, шла о его праве на жизнь (статья 2 Конвенции), пос-

Правительство Соединенного Королевства в ответ на это заявление, помимо упомянутой необходимости выполнять международные обязательства в сфере выдачи, привело несколько других весомых аргументов. Основными из них было отсутствие ответственности государства за то, что может произойти с заявителем за пределами юрисдикции государства (статья 1 Конвенции), и отсутствие свершившегося нарушения Конвенции, что не дает заявителю права утверждать, что его права были нарушены, как того требует статья 34 Конвенции (на момент рассмотрения дела статья 25).

Что касается вопросов юрисдикции, Суд указал, что государство в принципе не отвечает за то, что происходит за его пределами, тем более речь не идет об ответственности принимающего государства, которое не является стороной Конвенции. Однако речь идет об ответственности государства за выдачу лица, если есть серьезные основания полагать, что выдаваемое лицо станет или с большой вероятностью может стать жертвой нарушения Конвенции. В данном случае речь шла о статье 3 Конвенции.

Кроме того, Суд указал, что хотя органы Конвенции не решают

вопросы о существовании возможных, а не реальных нарушений Конвенции, в тех случаях, когда заявитель утверждает, что решение о его экстрадиции приведет к нарушению статьи 3 Конвенции в силу предсказуемых последствий в запрашивающей его выдачи стране, необходим отход от данного принципа ввиду серьезного и необратимого характера предполагаемого вреда. В деле Сёринга Суд, в отличие от других дел, не констатировал нарушения, а постановил, что решение выдать заявителя Соединенным Штатам в случае его выполнения привело бы к нарушению Конвенции.

Статья 3 Конвенции

Следует отметить, что все вышеуказанные выводы Суда были сделаны с точки зрения статьи 3 Конвенции, которая гласит: «Никто не должен подвергаться ни пыткам, ни бесчеловечному или унижающему достоинство обращению или наказанию».

Данное право на защиту от пыток является абсолютным, то есть не приемлет никаких исключений. В связи с серьезностью данного запрета, именно статья 3 Конвенции является ключевой в вопросах экстрадиции. Одновременно, в связи с таким абсолютным запретом, предполагаемое бесчеловечное и унижающее достоинство обращение должно достигать «минимального уровня жестокости» для того, чтобы попадать под действие статьи 3 Конвенции. Иногда эту

грань между плохим обращением и обращением, запрещаемым статьей 3 Конвенции очень сложно провести, особенно когда речь идет о возможном, а не о свершившемся нарушении статьи 3. Для аргументированной позиции в случае экстрадиции и суд, и заявитель, и правоохранительные органы должны оперировать самой свежей и вызывающей доверие информацией. Каждый такой случай следует рассматривать отдельно, принимая во внимание индивидуальную ситуацию конкретного лица. Например в деле «Шамаев и другие против Грузии и России» речь шла об экстрадиции из Грузии в Россию 13 человек. Часть из них была выдана России, часть не была выдана в связи с тем, что они были гражданами Грузии, а один заявитель, г-н Гелогоаев, ожидал экстрадиции. Суд не нашел нарушения статьи 3 относительно выданных ранее заявителей, однако постановил, что поскольку ситуация с соблюдением прав человека относительно лиц чеченской национальности значительно ухудшилась за последнее время, выдача г-на Гелогоаева, если она будет произведена, будет составлять нарушение статьи 3 Конвенции. Этот пример красноречиво демонстрирует всю сложность анализа ситуации, который должны производить национальные органы для того, чтобы права экстрадируемых лиц не были нарушены.

Высылка. Выдворение. Право на убежище.

Как известно, Конвенция не предусматривает право на убежище. Однако с учетом положения статьи 1, гарантирующей осуществление предусмотренных Конвенцией прав и свобод всем лицам, находящимся под юрисдикцией Сторон, статья 3 применима не только к гражданам или лицам, которые пребывают законно под юрисдикцией государства, являющегося Стороной Конвенции, но и к лицам, которые ищут убежища, или же оказались под этой юрисдикцией нелегально. Высылка, экстрадиция, депортация в страну, в которой существует реальная опасность применения к лицу пыток или иных запрещенных видов обращения, равно как отказ в предоставлении разрешения на въезд в страну (например, по расовому признаку: дело «Жители Восточной Африки азиатского происхождения против Соединенного Королевства») могут быть расценены как нарушение статьи 3 Конвенции.

Рассматривая вопрос о возможном нарушении ст. 3 Конвенции вследствие высылки лица, Суд устанавливает, что государство (органы), осуществляющее такую высылку, знало или должно было знать на момент запланированной высылки (экстрадиции). При этом соответствующая опасность должна быть реальной, а не просто лишь вероятной.

В деле «Вильвараджа против Соединенного Королевства» (1991) заявителями были шри-ланкийские

тамилы, которым отказали в убежище в Великобритании. В ответ на предупреждение, что их вернут в Шри-Ланку, они утверждали, что там им угрожает плохое обращение со стороны службы безопасности, в связи с противостоянием между государственными войсками и тамильским освободительным движением. Их все же выслали из Соединенного Королевства и трое из них были подвергнуты жестокому обращению в Шри-Ланке. Суд отметил, что на момент их высылки в Шри-Ланку состояние безопасности там значительно улучшилось. К тому же Верховный Комиссар ООН по делам беженцев держал под контролем исполнение программы добровольной репатриации, во время которой многие тамилы благополучно вернулись. Суд отметил, что, несмотря на значительное улучшение, ситуация оставалась неурегулированной и поэтому существовала вероятность взятия заявителей под стражу и плохого обращения с ними. С другой стороны, только сама по себе вероятность плохого обращения не давала достаточных оснований утверждать о наличии нарушения статьи 3.

Так как статья 3 гарантирует абсолютное право, государство, решающее, высылать лицо за пределы своей юрисдикции или нет, не может оценивать риск того, что в государстве высылки это лицо может быть подвергнуто обращению, запрещенному статьей 3, исходя из методики взвешивания:

этот риск — против угрозы, которую лицо может составлять для безопасности государства в случае, если ему будет разрешено остаться. Поэтому, если существует реальный риск обращения, не совместимого со статьей 3, государство не должно высылать это лицо.

В деле «Чагал против Соединенного Королевства» (1996) господин Чагал, индиец, проживающий в Лондоне, был руководящим членом сикхского сепаратистского движения. В Великобритании в отношении него неоднократно проводились расследования в связи с утверждениями о его причастности к террористической деятельности. Ему предъявили обвинения в нарушении общественного порядка в связи с беспорядками в Лондонском сикхском храме, однако он был оправдан. Позднее его уведомили о депортации из страны, так как его присутствие не содействует общественному благу с точки зрения национальной безопасности. Господин Чагал утверждал, что в случае высылки его в Индию, он будет подвергнут пыткам. В соответствии с имеющимися у Суда доказательствами, на то время некоторые работники пенджабской полиции, имея дело с подозреваемыми сикхскими боевиками, как правило, не заботились об уважении их человеческих прав. Также были свидетельства того, что на время вынесения этого решения ситуация в Пенджабе значительно улучшилась.

Однако суд отметил, что некоторые проблемы в полицейской практике все же существовали, а господин Чагал и его политические симпатии были хорошо известны в Индии. Суд решил, что с учетом непримиримой позиции заявителя, риск причинения ему вреда скорее увеличивался, нежели уменьшался. Однако Правительство-ответчик утверждало, что угроза, которую представляет это лицо для национальной безопасности страны (Британии), является серьезным фактором, который надлежит учитывать при рассмотрении вопроса по статье 3. Такой подход предусматривает необходимость учитывать то, что в таких делах уровень риска плохого обращения может быть разным. Правительство утверждало, что если в отношении риска плохого обращения существуют значительные сомнения, угроза национальной безопасности может быть фактором, перевешивающим в сравнении с необходимостью защиты прав этого лица и общих интересов общества. Суд метод взвешивания отклонил. Он отметил, что запрет плохого обращения, предусмотренный статьей 3, является абсолютным. То есть, всегда, когда есть существенные основания полагать, что лицо в случае его высылки из Договора государства столкнется с реальной угрозой подвергнуться обращению, запрещенному статьей 3, это государство будет отвечать за обеспе-

чение защиты такого лица от такого обращения. Суд пришел к выводу о наличии реального риска того, что в случае возвращения Чагала в Индию, он мог подвергнуться обращению, запрещенному статьей 3.

Установление строгих временных рамок для подачи заявления о предоставлении убежища может, если это делается автоматически, оказаться несовместимым с требованиями статьи 3.

В деле «Жабари против Турции» (2000) заявительница убежала из Ирана, так как органам власти стало известно о совершении ею адюльтера с женатым мужчиной. В Иране совершение женщиной адюльтера считалось преступлением, караемым избиением камнями до смерти. В ноябре 1997 года она нелегально въехала в Турцию и в феврале 1998 года попыталась выехать в Канаду через Францию по поддельному паспорту. Органы власти Франции вернули ее в Турцию. Прибыв в Турцию, заявительница попросила убежища. Ей сообщили, что в соответствии с законом, она должна была подать свое заявление на протяжении 5 дней после прибытия в Турцию. В дело вмешался Верховный Комиссар ООН по делам беженцев, который предоставил ей статус беженца с учетом наличия у нее всех оснований опасаться преследования в Иране. Правительство Турции утверждало в Суде, что поскольку заяви-

тельница не вписалась в 5-дневный срок, органы власти имели право вернуть ее в Иран. С учетом того факта, отметил Суд, что статья 3 Конвенции воплощает в себе одну из наиболее фундаментальных ценностей демократического общества и абсолютный запрет пыток, иного жестокого обращения, органы власти обязаны были тщательно изучить заявление лица, в котором оно утверждает, что его депортация в третью страну угрожает ему обращением, запрещенным статьей 3. Суд подчеркнул, что государство-ответчик не дало никакой серьезной оценки жалобе заявительницы, и, в частности, ее обоснованности. То есть, вследствие несоблюдения заявительницей 5-дневного срока для регистрации, органы власти отказались изучить фактические основания для опасений в отношении высылки в Иран. Суд отметил, что автоматическое, механическое установление такого короткого срока для заявления о предоставлении убежища необходимо рассматривать как несовместимое с защитой той фундаментальной ценности, которую гарантирует статья 3 Конвенции. Изучив с надлежащим вниманием заключения Верховного комиссара ООН по делам беженцев, Суд отметил, что в случае высылки в Иран заявительнице реально угрожало бы обращение, запрещенное ст. 3, поэтому приказ о депортации будет составлять нарушение статьи 3.

Ответственность за запрещен-

ное ст. 3 обращение наступает не только тогда, когда реальный риск такого обращения существует со стороны органов власти (уполномоченных лиц государства), но и при наличии реальной угрозы, что такое обращение могут допустить негосударственные структуры и есть основания полагать, что страна высылки не сможет обеспечить надлежащей защиты.

В деле «HLR против Франции» (1997) заявитель, гражданин Колумбии, был осужден во Франции за преступления, связанные с незаконной торговлей наркотиками, после чего ему вручили сообщение о депортации. Еще до того, как приговор был вынесен судом, заявитель помог полиции, предоставив ей информацию, благодаря которой был привлечен к суду и осужден его знакомый из Колумбии, торговец наркотиками. Заявитель утверждал, что в случае его возвращения в Колумбию, ему угрожает месть наркодилеров и он подвергнется обращению, запрещенному статьей 3. Суд отметил, что с учетом абсолютного характера статьи 3, нельзя исключать возможность ее применения и в случае, когда существует опасность такого обращения со стороны лица или групп лиц, не являющихся государственными служащими. Но при этом должно быть доказано, что такой риск реальный и органы власти государства высылки не в состоянии устранить такой риск, обеспечив надлежащую защиту.

Ответственность за высылку

лица может наступить для государства и тогда, когда такое лицо подвергнется обращению, не совместимому со статьей 3, вследствие несоответствующего лечения в государстве высылки. При этом уровень лечения в стране высылки должен быть таким, чтобы жизнь заявителя не была под угрозой или продолжительность жизни не оказалась значительно короче.

В деле «Д. против Соединенного Королевства» (1997) заявитель прибыл в Великобританию с острова Сент-Китс. Во время отбытия наказания в Соединенном Королевстве обнаружилось, что заявитель болен СПИДом. После отбытия наказания власти Великобритании намеревались вернуть заявителя на этот остров. Заявитель жаловался, что в случае возвращения его на остров Сент-Китс он вынужден будет прожить свои последние дни в боли и страдании, в условиях изоляции и нищенства. Он утверждал, что прекращение лечения, предоставляемого ему в Великобритании, и отсутствие такого лечения на острове Сент-Китс ускорят его смерть. На острове у него не было ни близких родственников, ни друзей, которые могли бы посещать его в последние дни его жизни. Он также не имел на острове жилья, имущества и доступа к каким-либо средствам социальной защиты. Суд признал, что в случае высылки заявителя из Великобритании на остров Сент-Китс будет иметь мес-

то нарушение статьи 3 Конвенции.

В деле «Бенсаид против Соединенного Королевства» (2001) заявитель, больной шизофренией алжирец, лечился в Великобритании. Когда ему вручили сообщение о депортации, он заявил, что в случае высылки в Алжир, он не будет иметь адекватного лечения и у него может снова проявиться эта болезнь. Это, по его словам, приведет к нарушению статьи 3. По мнению Суда, поскольку заявитель будет иметь дома доступ к надлежащему лечению и медицинскому обслуживанию, нарушения статьи 3 не будет. Как отметил Суд, тот факт, что в этом вопросе ситуация в Алжире будет для заявителя менее благоприятна, чем в Великобритании, не является решающим с точки зрения статьи 3. Поэтому Суд не признал наличия реального риска того, что высылка заявителя при таких обстоятельствах будет противоречить статье 3 Конвенции.

Помимо возможного нарушения статьи 3 Конвенции во время процедуры экстрадиции, возможно и реальное, то есть свершившееся нарушение данной статьи, когда обращение с запрашиваемым лицом в соответствующей стране достигло степени жестокости, падающей под одно из определенных статьи 3. В деле Дугоз против Греции (№ 40907/98, решение от 6 марта 2001 года) где речь, впрочем, шла не о выдаче, а о высылке заявителя, Суд нашел нарушение статьи 3 относительно усло-

вий содержания заявителя в ожидании высылки в Сирию.

Статья 5 Конвенции

Наконец следует вернуться к положениям той статьи, в которой термин «экстрадиция» собственно и упоминается, то есть к статье 5 Конвенции, гарантирующей право на свободу и личную неприкосновенность. В отличие от статьи 3, статья 5 допускает случаи вмешательства в гарантируемое ею право, но исключительно в случаях, предусмотренных данной статьёй и при условии соблюдения определенных гарантий.

Первый параграф статьи 5 звучит следующим образом:

1. Каждый имеет право на свободу и личную неприкосновенность. Никто не может быть лишен свободы иначе как в следующих случаях и в порядке, установленном законом:

После чего следует перечень случаев, когда задержание допускается, в том числе «законное задержание или заключение под стражу лица с целью предотвращения его незаконного въезда в страну или лица, против которого предпринимаются меры по его высылке или выдаче» (пп. «f» п 1 ст. 5). Однако, формального наличия основания само по себе недостаточно, так как лишение свободы должно отвечать определенным требованиям. Так, оно должно быть законным, причем, согласно практике Суда, требование законности касается как процесса,

так и содержания. Более того, законность означает, что любое задержание должно проводиться в соответствии с национальным правом и Конвенцией, и не должно быть произвольным. Что касается последнего требования, то хорошим примером того, что может считаться произвольным задержанием, является дело «Бозано против Франции».

В этом деле заявитель, гражданин Италии, был заочно осужден в своей стране за убийство девочки. Французские суды запретили выдачу заявителя в Италию, поскольку там, в отличие от Франции, отсутствовало право на пересмотр приговора, вынесенного заочно, в случае если осужденный был задержан. Тем не менее, через некоторое время французские власти задержали заявителя и под предлогом опасности, которую представлял заявитель для правопорядка в стране, его выслали в Швейцарию, где он был тут же задержан, а со временем передан итальянским властям. Суд принял во внимание то, что приказ о высылке заявителя был издан более чем за месяц до его высылки, а он узнал о нём только в момент его задержания полицией, хотя его местонахождение на момент выдачи приказа было известно. Кроме того, заявителю не дали связаться с женой или адвокатом. Таким образом, заявитель был лишен возможности оспорить данный приказ в судах. Помимо этого, страной высылки была избрана Швейца-

рия, хотя от места пребывания заявителя ближайшей страной была Испания. В Швейцарии уже имелся запрос итальянских властей о выдаче заявителя и еще до его выдачи швейцарские власти получили два уведомления из Италии о том, что готовится высылка заявителя из Франции. Заявителя на границе ожидали уже представители швейцарской полиции, чтобы задержать и передать итальянским властям (стоит заметить, что убитая девочка была родом из Швейцарии).

Приняв во внимание данные факты, Суд пришел к выводу, что под видом высылки заявителя, произошла скрытая экстрадиция, а не высылка, и, как следствие, задержание заявителя было произвольным и нарушило его права, гарантированные статьей 5 Конвенции.

Вопрос законности задержания, произведенного с целью высылки, был рассмотрен и в разбирательстве по делу «Дугоз против Греции» (2001), в котором Суд установил нарушение пп. «f» п.1 ст.5. Хотя во внутреннем законе имелись правовые основания для высылки, Суд отметил, что ордер на высылку был выдан не тем органом, который был для этого предусмотрен внутренним законодательством, и, требование общественной опасности, предусмотренное внутренним законодательством, не было выполнено. В дополнение, Суд решил, что заключение генерального прокурора ка-

сательно применимости по аналогии решения министерства о задержании лиц, которым грозит административная высылка, не являлось «законом», обладающим достаточными «качествами» по смыслу Конвенции.

Хотя страсбургские органы и провели различие между законностью задержания и выдачи, они также установили, что при рассмотрении вопроса законности задержания законность выдачи может во многих случаях стать предметом рассмотрения, особенно, если само внутреннее законодательство предусматривает взаимозависимость между законностью задержания и выдачи. Очень важно отложить выдачу или высылку до тех пор, пока не будет изучен вопрос законности задержания, поскольку результаты этого рассмотрения могут повлиять на законность самой выдачи или высылки. Более того, ввиду гарантий, предоставляемых п.4 ст.5 Конвенции выдача или высылка должны всегда откладываться до тех пор, пока у суда будет возможность рассмотреть вопрос законности задержания и, в итоге, потребовать освобождения из-под стражи.

Следует также отметить, что при судебном контроле над процедурой экстрадиции, внимание судов должно быть обращено именно на соблюдение процедуры выдачи и отсутствие оснований для отказа в выдаче. Суды, при рассмотрении данных дел не решают вопрос о виновности выдаваемого

лица. На это, в частности, указывает и другое положение статьи 5 Конвенции, которая одним из оснований лишения свободы называет «законное задержание или заключение под стражу лица, произведенное с тем, чтобы оно представало перед компетентным органом по обоснованному подозрению в совершении правонарушения или в случае, когда имеются достаточные основания полагать, что необходимо предотвратить совершение им правонарушения или помешать ему скрыться после его совершения». Данное положение, которое относится к предварительному лишению свободы, подразумевает обязанность государства произвести в кратчайшие сроки судебный контроль законности задержания, в то время как задержание по другим основаниям, в том числе с целью экстрадиции, предусматривает такие гарантии:

«2. Каждому арестованному незамедлительно сообщаются на понятном ему языке причины его ареста и любое предъявляемое ему обвинение.

4. Каждый, кто лишен свободы в результате ареста или заключения под стражу, имеет право на безотлагательное рассмотрение судом правомерности его заключения под стражу и на освобождение, если его заключение под стражу признано судом незаконным.

5. Каждый, кто стал жертвой ареста или заключения под стражу в нарушение положений насто-

ящей статьи, имеет право на компенсацию».

Следует отметить, что если национальное законодательство гарантирует право на немедленный судебный контроль при лишении свободы, невзирая на основания для задержания, то такое право должно соблюдаться с тем, чтобы лишение свободы было признано законным. Например, статья 29 Конституции Украины гласит: «Никто не может быть арестован или содержаться под стражей иначе как по мотивированному решению суда и только на основаниях и в порядке, установленных законом... Задержанное лицо немедленно освобождается, если в течение семидесяти двух часов с момента задержания ему не вручено мотивированное решение суда о содержании под стражей». Из этого можно предположить, что задержание с целью экстрадиции также должно быть одобрено судом в течение 72 часов, чтобы быть признано законным.

Хотя пп.«f» п.1 ст.5 Конвенции не ставит временные ограничения на продолжительность содержания под стражей, однако Комиссия заявила, что производство по выдаче или высылке должно осуществляться «с необходимым усердием». В докладе по делу «Линас против Швейцарии» (1976) Комиссия пояснила, что если производство не осуществляется с необходимым усердием или если содержание под стражей является результатом какого бы то ни было

злоупотребления полномочиями, оно более не может быть обоснованно по пп. «f» п.1 ст.5 ЕКПЧ. Поэтому может в этих пределах возникнуть необходимость рассмотреть продолжительность срока, проведенного под стражей в ожидании выдачи.

Однако если сроки содержания под стражей в ожидании выдачи будут затягиваться в интересах или по просьбе заинтересованного лица, это лицо более не сможет утверждать, что стало жертвой затянувшегося содержания под стражей. Например, в деле «Х. против Германии» 22 месяца содержания под стражей в ожидании выдачи посчитались обоснованными, поскольку немецкие власти пытались в течение этого времени получить от турецкого правительства гарантии того, что заявитель не будет подвержен смертной казни после выдачи. Или в деле «Коломпар против Бельгии» (1992) почти 3 года содержания под стражей в ожидании выдачи также посчитались обоснованными, поскольку сам заявитель разными способами затягивал ход производства или способствовал его продлению.

Требование законности распространяется и на качество внутреннего закона, который должен быть доступен, предсказуем, и сформулирован с достаточной степенью точности.

Статьи 2 и 6 Конвенции

В уже упомянутом деле Сёринга Суд рассматривал вопрос о воз-

можном нарушении статьи 2 Конвенции, защищающей право на жизнь, и статьи 6 Конвенции, гарантирующей право на справедливое судебное разбирательство. Не найдя нарушения данных положений Конвенции, Суд однако допустил возможность нарушения этих статей в случаях экстрадиции. На сегодняшний день, однако, нарушения этих статей в делах об экстрадиции Суд не находил.

Относительно статьи 6 Конвенции, следует также отметить, что сама статья 6 к судебному обжалованию решения об экстрадиции не применяется (решение по делу Раф). Но в случае невозможности выдачи лица, уголовное дело относительно него может передаваться стране, в которой оно находится. В такой ситуации важно, чтобы гарантии статьи 6, в частности право на защиту, опрос свидетелей и т.д., максимально возможно соблюдались.

Статья 13

Каждый, чьи права и свободы, признанные в настоящей Конвенции, нарушены, имеет право на эффективное средство правовой защиты в государственном органе, даже если это нарушение было совершено лицами, действовавшими в официальном качестве.

Следующая статья, на которой необходимо остановиться, это статья 13, гарантирующая право на эффективное средство правовой защиты. Для того, чтобы средство правовой защиты считалось

В делах об экстрадиции это право предполагает наличие в национальном законодательстве права на обращение в национальные органы власти, прежде всего суды, которые имеют полномочия рассмотреть заявление выдаваемого лица на предмет возможных нарушений Конвенции, изложенных выше, и принять, при необходимости, решение о запрете выдачи или о необходимости предоставления запрашивающей стороной дополнительных гарантий того, что права экстрадируемого не будут нарушаться. Кроме того, обращение в данные органы должно приостанавливать процедуру выдачи (см. «Джабари против Турции»), и главное: выдаваемому лицу должна быть предоставлена реальная возможность таким средством защиты воспользоваться. В упомянутом деле «Шамаев и другие», Суд нашел нарушение ст. 13, в том, что законодательство Грузии на момент экстрадиции не имело четких положений по процедуре обжалования решения о выдаче, а кроме того, даже если у заявителей, согласно законодательству Грузии и был теоретический шанс обжаловать решение об их экстрадиции, то на практике они такой

возможности были лишены, поскольку были уведомлены о решении о выдаче случайно и слишком поздно (накануне поздно вечером).

Правило 39 Регламента Суда

1. По просьбе стороны в деле или любого другого заинтересованного лица, или по своей инициативе Палата или, в соответствующих случаях, ее Председатель, может указать сторонам на предварительные меры, которые, по мнению Палаты, следует принять в интересах сторон или надлежащего осуществления проводимого расследования.

2. Уведомление о таких мерах направляется Комитету министров.

3. Палата может запросить у сторон информацию по любому вопросу, связанному с выполнением любой указанной предварительной меры.

Данное правило дает возможность заявителю просить государство воздержаться от мер, которые могут привести к необратимому нарушению прав, гарантированных Конвенцией. Правило 39 чаще всего применяется именно в делах, связанных с депортацией и экстрадицией, когда государство просит приостановить процедуру высылки или выдачи до рассмотрения Судом дела.

Достаточно долгое время Суд в своих решениях указывал, что данное правило 39 является процедурным правилом и не может

рассматриваться как обязательство для Договаривающихся Сторон («Круз Варас и другие против Швеции», § 98). Однако, в том же деле Круз Варас Суд отметил, что решение государства не выполнить обращение Суда о принятии предварительных мер по правилу 39 будет рассматриваться как усугубляющее обстоятельство, если нарушение права, гарантированного Конвенцией, будет установлено.

Тем не менее, недавно Суд впервые рассмотрел сначала Палатой, а потом и Большой Палатой, вопрос о том, является ли невыполнение предварительных мер нарушением государством своих обязательств по Конвенции. Это уже упомянутое дело «Маматкулов и Аскарлов против Турции». В данном деле заявители, граждане Узбекистана, находились в международном розыске по подозрению в убийстве, бомбовой атаке и попытке покушения на Президента Узбекистана. Оба заявителя были арестованы в Турции и рассматривался вопрос об их выдаче в Узбекистан. В марте 1999 года, судебные органы Турции приняли решение об экстрадиции заявителей.

18 марта 1999 года Председатель Палаты Суда принял решение указать правительству, в соответствии с правилом 39 Регламента Суда на то, что в интересах сторон и надлежащего осуществле-

ния проводимого расследования было бы желательно не выдавать заявителей Республике Узбекистан до того, как Суд будет иметь возможность дальнейшего рассмотрения заявления на предстоящем заседании 23 марта 1999 года. 23 марта Палата решила продлить действие таких мер до дальнейшего уведомления.

Несмотря на обращение Суда, 27 марта 1999 года заявители были выданы компетентным органам Республики Узбекистан. Заявители были осуждены и приговорены к длительным срокам тюремного заключения. С момента выдачи заявителей, их связь с турецкими адвокатами, представляющими их интересы в Европейском Суде, прервалась. В результате Суд не нашел нарушение статей 2, 3 и 6 Конвенции, но нашел нарушение статьи 34 Конвенции, обязывающей государства воздерживаться от действий, которые могут препятствовать заявителю в осуществлении его права на обращения в Европейский суд по правам человека.

Таким образом, анализ практики Страсбургского суда свидетельствует о необходимости учитывать международные обязательства в сфере прав человека при рассмотрении сотрудниками правоохранительных органов и судов запросов о выдаче правонарушителей.

Քրեական իրավունք

Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ,
ՀՀ արդարադատության
պետական խորհրդական,
իրավագիտության թեկնածու

ՇԱՆՈՒՄԱԿԱՆ ԳՐԳՈՒՄՆԵՐՈՎ, ՊԱՏՎԵՐՈՎ, ԻՆՉՊԵՍ ԵՄԵՎ ՇՈՐԹՄԱՆ, ԱՎԱՉԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՍ ԲԱՆԴԻՏԻՉՄԻ ՇԵՏ ՉՈՒԳՈՐԴՎԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*

Շորթման հետ գուգորդված սպանությունը նույնպես նորույթ է ՀՀ 2003 թվականի քրեական օրենսգրքում: Փաստորեն, ինչպես դժվար չէ նկատել, այս դեպքում նույնպես հանցակազմի առկայության համար օրենքը պարտադիր է համարում ևս մեկ հանցակազմի, տվյալ դեպքում՝ շորթման առկայությունը, առանց որի հանցավորի արարքը չի կարող որակվել որպես շորթմամբ գուգորդված սպանություն: Այդ իսկ պատճառով քննարկվող հանցագործության վերլուծության, հանցակազմի քրեաիրավական բնութագիրը տալու համար անհրաժեշտ է մեզ հետաքրքրող ծավալի շրջանակում անդրադառնալ շորթման հանցակազմի իրավաբանական վերլուծությանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի համաձայն՝ շորթումն անձի կամ նրա մերձավորի մասին արատավորող կամ անձի կամ նրա մերձավորի իրավունքներին ու, օրինակ, շահերին էական վնաս պատճառող տեղեկություններ հրապարակելու, ինչպես նաև անձի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ բռնություն գործադրելու սպառնալիքով կամ անձի, նրա մերձավորի

գույքը կամ այլ անձանց տնօրինության կամ պահպանության տակ գտնվող գույքը ոչնչացնելու (վնասելու) սպառնալիքով ուրիշի գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքը հանձնելու կամ գույքային բնույթի այլ գործողություններ կատարելու պահանջն է:

Փաստորեն, շորթումը հանդիսանում է սեփականության դեմ ուղղված բռնությանը կատարվող շահադիտական հանցագործություն, որն իր մեջ ընդգրկում է ուրիշի գույքի փոխանցման պահանջ, գույքի իրավունքի փոխանցման պահանջ և գույքային բնույթի գործողությունների կատարման պահանջ: Որոշակի պահանջներ ներկայացնելը շորթման հանցագործության առաջին տարրն է: Երկրորդ պարտադիր տարրը այդ նշված պահանջները չկատարելու դեպքում համապատասխան «պատժամիջոցների»՝ բռնության, գույքի ոչնչացման կամ վնասման, անցանկալի տեղեկությունների հրապարակման սպառնալիքն է:

Ինչպես դժվար չէ նկատել, շորթման դեպքում հանցավորի գործողությունները, այդ թվում՝ դրսևորած բռնությունը, ուղղված են պահանջվող գույքի ապագայում ստացմանը, ապագայում գույքի նկատմամբ իրավունքի փոխանց-

* Սկզբը՝ նախորդ համարներում:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

մանը, ապագայում գույքային բնույթի գործողությունների կատարմանը, որով և վերջինս տարբերվում է ավագակուրսյունից, որի դեպքում գույքի ձեռք բերումը կատարվում է բռնության գործադրման հետ միաժամանակ կամ դրանից անմիջապես հետո:

Վ.Ն. Սաֆրնովն այս տարբերությունը դիտարկելիս նշում է, որ շորքման դեպքում. ա) հանցավորը պահանջում է գույքի հանձնումը հետագայում՝ սպառնալով անհասկալ կիրառել ֆիզիկական բռնություն այդ պահանջների կատարմանը տուժողի չհամաձայնելու դեպքում, բ) հանցավորը պահանջում է գույքի հանձնումը հետագայում՝ սպառնալով հետագայում կիրառել ֆիզիկական բռնություն տուժողի կողմից այդ պահանջները չկատարելու դեպքում, գ) հանցավորը պահանջում է գույքի հանձնումը հետագայում և դրա սպառնալովան համար կիրառում է այս կամ այն բռնությունը:

Շորքման հանցակազմի առանձնահատկությունն այն է, որ պահանջների ներկայացման ժամանակ բռնությունը կարող է ուղղվել ինչպես տուժողին, այնպես էլ նրա մերձավորներին:

Հայտնի են դեպքեր, երբ շորքման ժամանակ տուժողին ահաբեկելու նպատակով կատարվել են նրա ենթակաների կամ համաժառանգողների սպանություններ: Նման դեպքերում արարքը նույնպես ենթակա է որակման որպես շորքման հետ զուգորդված սպանություն:

Շորքման հանցակազմն ավարտված է համարվում համապատասխան պահանջը ներկայացնելու պահից:

Սակայն բռնությունը (ինչպես և գույքի ոչնչացնելը կամ վնասելը) ժամանակի առումով կարող է կատարվել մինչև գույքի (գույքային իրավունքի

կամ գույքային բնույթի գործողությունների կատարման) պահանջ ներկայացնելը՝ այդ պահանջները ներկայացնելիս կամ դրանից հետո: Պահանջի ներկայացման և բռնության կիրառման միջև կարող է լինել ժամանակի խզում:

Օրինակ՝ գործարար Ա-ին հեռախոսով հայտնել են կոնկրետ տեղում խոշոր գումար թողնելու մասին և այն բանից հետո, երբ նա հրաժարվել է, անհայտ անձինք հրկիզել են նրա ավտոմեքենան և սպառնացել առևանգել աղջկան:

Նկատի ունենալով, որ շորքումը համարվում է ավարտված տուժողին կամ նրա մերձավորին ներկայացված պահանջի պահից, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով պետք է որակվի շորքման հետ զուգորդված ցանկացած սպանություն: Այս առումով խոցելի է ՌԳ Գերագույն դատարանի պլենումի այն պարզաբանումը, համաձայն որի՝ սպանությունը համարվում է շորքման հետ զուգորդված, երբ այն կատարվել է շորքման ժամանակ: Դժվար չէ նկատել, որ շորքման ժամանակ սպանության կատարումը նշված հանգամանքներում հնարավոր չէ, որքանով որ հանցավորը սկզբից ներկայացնում է պահանջները (և արդեն շորքումն ավարտված է) և միայն հետո կատարում սպանությունը և ոչ հակառակը (հակառակը հնարավոր է միայն տուժողի մերձավորների սպանության դեպքում): Այսինքն, շորքման հետ զուգորդված սպանությունը կարող է լինել ինչպես վրեժի շարժառիթով՝ ներկայացված պահանջներից հրաժարվելու համար, այնպես էլ շորքումը թաքցնելու նպատակով:

Ինչպես նկատեցինք, շորքման դեպքում, ի տարբերություն կողոպուտի

Քրեական իրավունք

կամ ավագակության, առկա է ժամանակի խզում բռնության և գույքի (գույքային իրավունքների) հանձնման միջև: Սակայն այդ չի նշանակում, թե շորթման դեպքում հանցավորը չի կարող անմիջապես տիրել տուժողի գույքին: Նա կարող է պահանջել այդ՝ հակառակ դեպքում սպառնալով հետագայում նրա նկատմամբ կիրառել բռնություն: Նկատի ունենալով, որ այս դեպքում էլ բռնության կիրառման սպառնալիքի և գույքի զավթման միջև կա ժամանակի խզում, սպա հանցավորի արարքը որակվում է որպես շորթում, այլ ոչ թե կողոպուտ կամ ավագակություն: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ տուժողն անմիջապես է հանձնում պահանջված գույքը՝ չսպասելով հետագայում կիրառվող բռնությանը, առկա է շորթման հանցակազմ: Իսկ այն դեպքում, երբ սպանությունը կատարվել է շորթումը թաքցնելու նպատակով, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 11-րդ կետով և 182-րդ հոդվածով:

Շորթման հանցակազմի բովանդակային վերլուծությունը դյուրին է դարձնում շորթման հետ գուգորդված սպանության հանցակազմի վերլուծությունը:

Այսպիսով, **բողոր այն սպանությունները, որոնք գուգորդված են անօրինական կերպով ուրիշի գույքի փոխանցման պահանջի կամ գույքի նկատմամբ իրավունքի փոխանցման պահանջի, ինչպես նաև գույքային բնույթի գործողությունների կատարման պահանջի հետ, հանդիսանում են շորթման հետ գուգորդված սպանություններ** և ենթակա են որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով և 182-րդ հոդվածով:

Նույն ապօրինի պահանջների հետ կապված տուժողի մերձավորի կամ այլ

անձի սպանությունը նույնպես հանդիսանում է շորթման հետ գուգորդված սպանություն:

Շորթմամբ գուգորդված սպանության ժամանակ հանցանքը ծանրացնող այլ հանգամանքների առկայության դեպքում հանցավորի արարքը ենթակա է որակման նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի այլ կետերով: Այսպես, շորթման հետ գուգորդված երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 8-րդ կետերով, ինչպես նաև 182-րդ հոդվածով, նրանց առանձին դաժանությամբ սպանելու դեպքում՝ նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով և այլն:

Շորթման հետ գուգորդված սպանությունները հաճախ կատարվում են մեկից ավելի անձանց, հանցավոր խմբերի կողմից: Մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից շորթման հետ գուգորդված սպանությունը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ և 8-րդ կետերով, իսկ կազմակերպված խմբի և հանցավոր համագործակցության դեպքում, անկախ մասնակիցների դերից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ և 8-րդ կետերով, առանց ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածին հղում կատարելու:

Այն դեպքում, երբ հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է եղել միայն շորթում կատարելուն, սակայն կատարողը, գերազանցելով սահմանված պայմանավորվածությունը, սպանել է տուժողին, առկա է կատարողի սահմանազանցում, որի համար պատասխանատվություն է կրում միայն կատա-

րողը, իսկ մյուս հանցակիցները սահմանազանցում հանդիսացող հանցագործության, տվյալ դեպքում՝ սպանության համար պատասխանատվություն չեն կրում: Վերջիններս պատասխանատվություն են կրում միայն շորթմանը հանցակցելու համար:

Հանցակցությամբ կատարված սպանություններին, նրանց քրեաիրավական գնահատմանն արդեն իսկ անդրադարձել ենք տարբեր հանցակազմերի քննարկման ժամանակ, այդ թվում՝ ավելի մանրամասն՝ մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված սպանության հանցակազմը վերլուծելիս:

Եթե սուբյեկտիվ կողմից շորթումը կատարվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, ապա շորթմամբ զուգորդված սպանությունը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Հանցավորը գիտակցում է իր գործողության (անգործության) հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսում է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները կամ դրանց առաջացման հնարավորությունը և ցանկանում է դրանց վրա հասնելը կամ չի ցանկանում այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ է տալիս այն:

Օրենսդիրը ծանրացնող հանգամանքներում կատարված սպանությունների թվին է դասում նաև **բանդիտիզմի հետ զուգորդված սպանությունը**:

Փաստորեն, օրենքը տվյալ հանցակազմի առկայության համար նույնպես պարտադիր է համարում ևս մեկ հանցակազմի, տվյալ դեպքում՝ բանդիտիզմի առկայությունը, առանց որի հանցավորի արարքը չի կարող որակվել որ-

պես բանդիտիզմով զուգորդված սպանություն: Այդ իսկ պատճառով քննարկվող սպանության վերլուծության, հանցակազմի քրեաիրավական բնութագիրը տալու համար նույնպես անհրաժեշտ է մեզ հետաքրքրող ծավալի շրջանակներում անդրադառնալ բանդիտիզմի հանցակազմի իրավաբանական վերլուծությանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի համաձայն՝ **բանդիտիզմը** անձանց կամ կազմակերպությունների վրա հարձակվելու նպատակով կազմակերպված զինված խումբ (բանդա) ստեղծելն է, այդպիսի խումբը ղեկավարելը կամ բանդայի կողմից կատարվող հարձակումներին մասնակցելը, ինչպես նաև բանդայում մասնակցությունը: Փաստորեն բանդիտիզմն օբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է՝ ա) բանդա ստեղծելու, բ) բանդա ղեկավարելու, գ) բանդայի հարձակումներին մասնակցելու, դ) բանդայում մասնակցության ձևերով:

Բանդան անձանց կամ կազմակերպությունների վրա հարձակումներ գործելու նպատակով երկու կամ ավելի անձանցից բաղկացած, կազմակերպված, կայուն խումբն է:

Ինչպես դժվար չէ նկատել, բանդան ստեղծվում է ոչ թե ցանկացած հանցագործության կատարման, այլ բռնությամբ կամ դրա հետ զուգորդված հանցանքներ կատարելու համար: Օրինակ՝ գողություններ կամ խարդախություններ կատարելու համար ստեղծված հանցավոր խումբը, անկախ կայունության և կազմակերպվածության աստիճանից, բանդա համարել չի կարելի: Դրան հակառակ, ավագակալին հարձակումներ, սպանություններ կատարելու համար ստեղծված կայուն, կազ-

Քրեական իրավունք

մակերպված, զինված հանցավոր խումբը կարող է համարվել բանդա:

Կայունության տակ հասկացվում է խմբի անդամների կազմի հաստատուն լինելը, նրանց տևական ժամանակով հանցավոր գործունեություն ծավալելը, բարձր աստիճանի կազմակերպվածությունը և այլն:

Առանձին դեպքերում բանդա կարող է համարվել նաև այնպիսի կազմակերպված խումբը, որը ստեղծվել է թեկուզ և մեկ, բայց իր բնույթով հանրորեն մեծ վտանգավորություն ներկայացնող, երկարատև նախապատրաստական աշխատանքներ պահանջող կոնկրետ հանցագործության կատարման համար: Օրինակ՝ հանցակազմի անհրաժեշտ հատկանիշների առկայության դեպքում որպես բանդիտիզմ կարող է որակվել կալանավորների փախուստը կազմակերպելու նպատակով ուղղիչ աշխատանքային հիմնարկի վրա հարձակվելը կամ առանձնապես խոշոր չափի դրամական միջոցների հափշտակություն կատարելու նպատակով բանկի վրա հարձակվելը, կամ այդ նույն նպատակով տարադրամի փոխանակման կետի, ինկասատորների վրա հարձակվելը և այլն:

Կազմակերպվածության տակ հասկացվում է խմբի որոշակի աստիճանակարգված կառուցվածքը, ամուր կարգապահությունը, խմբի անդամների միջև կայուն հարաբերությունները և հստակ դերաբաշխումը, ղեկավարին անվերապահ ենթարկվելը, հանցագործությունների մանրակրկիտ ծրագրավորումը և նախապատրաստությունը, նպատակաուղղվածությունը և այլն:

Ձեռնարկության տակ հասկացվում է խմբի անդամների կամ նրանցից թեկուզ և մեկի մոտ զենքի առկայությունը

և այդ ու նրա հնարավոր գործածության մասին խմբի մյուս անդամների ներքին գիտակցական կապը և համաձայնությունը:

Ձեռքը կարող է լինել ինչպես մարտական, այնպես էլ որսորդական, ինչպես գործարանային արտադրության, այնպես էլ ինքնաշեն, ինչպես նետողական, այնպես էլ սառը: Ձեռնարկության տակ հասկացվում է նաև կենդանի նշանակետը ոչնչացնող տարբեր տեսակի պայթուցիկ նյութերի և սարքերի առկայությունը:

Քննարկվող հանցակազմի առումով զինվածություն չի համարվում ազդանշաններ արձակելու համար նախատեսված զենքի, նպատակային նշանակությամբ օգտագործման համար ոչ պիտանի, անսարք զենքի, զենքի մակետների, զենքի նմանվող, սակայն տնտեսական, կենցաղային, արտադրական և սպորտային նշանակության իրերի առկայությունը:

Իրավաբանական գրականության մեջ, նաև գործնականում տարակարծություններ կան հարձակումներ կատարելու դեպքում օրաճնշիչ և գազային զենքի կիրառման հետ կապված արարքի գնահատման հարցում: Ըստ գիտնականների մի մասի՝ բանդիտիզմի հանցակազմի իմաստով դրանք չեն կարող զենք համարվել: Ըստ Ռ-Գ Գերագույն դատարանի պլենումի որոշման՝ զինվածությունը, զենքի այլ տեսակներից բացի, ընդգրկում է նաև գազային և օրաճնշիչ զենքը:

Սեփական դիրքորոշումն արտահայտելու համար նկատենք, որ «Ձեռքի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն, զենքը իրենց կառուցվածքով կենդանի կամ այլ նշանակետ խոցելու կամ ազդանշան արձակելու համար նախատես-

ված սարքերն ու առարկաներն են, իսկ օդաճնշիչ զենքը՝ սեղմված, հեղուկ կամ պինդ գազային նյութի էներգիայի հաշվին նպատակատուղված շարժում ստացող նետվող հարմարանքի միջոցով նշանակետը խոցելու համար նախատեսված զենքն է: Օդաճնշիչ զենքը, որպես նետվող հարմարանքի միջոցով նշանակետը խոցելու համար նախատեսված զենք, նման է նետողական զենքին, սակայն, ի տարբերություն նետողական զենքի, որը գործադրվում է մարդու մկանային ուժի կամ մեխանիկական սարքի օգնությամբ, գործադրվում է գազային նյութի էներգիայի հաշվին: Եվ որքանով որ նետողական զենքը որպես բանդիտիզմի ժամանակ զինվածության հատկանիշ չի վիճարկվում, հետևաբար օդաճնշիչ զենքը նույնպես բանդիտիզմի ժամանակ կարող է դիտվել որպես զինվածության հատկանիշ, եթե այն ոչ թե նշանակետը, այլ կենդանի նշանակետը խոցելու համար նախատեսված զենք է:

Գազային զենք ասելով՝ հասկանում ենք արցունքաբեր կամ գրգռիչ նյութերի կիրառմամբ կենդանի նշանակետը ժամանակավորապես շարքից հանելու համար նախատեսված զենք:

Գազային զենքը՝ առողջապահության հանրապետական մարմնի կողմից կիրառման համար թույլատրված արցունքաբեր կամ գրգռիչ նյութերով լիցքավորված գազային ատրճանակը (այդ թվում՝ թմբուկավոր ռևոլվերը), մեխանիկական փոշեցրիչները, աերոգոլային և այլ սարքերն ինքնապաշտպանական զենքի տեսակներ են, ինչպես, օրինակ, էլեկտրահարող սարքերը և կայծային պարալիչները: Ինչպես դժվար չէ նկատել, գազային զենքին բնորոշ է ոչ թե կենդանի նշանակետը ոչնչացնելը, այլ նրա ժամանակավորա-

պես շարքից հանելը: Սա, մեր կարծիքով, կարևոր հատկանիշ է այն բանդիտիզմի համար զինվածության հատկանիշ չդիտելու համար և նկատելու, որ ի տարբերություն ավազակության, որի դեպքում գազային զենքը, ինչպես նաև անսարք զենքն ու զենքի մակետները զինվածության հատկանիշ են և նշանակություն ունեն արարքը որպես ավազակային հարձակում որակելու համար, **բանդիտիզմի դեպքում զինվածության հատկանիշը կենդանի նշանակետը ոչնչացնելու համար նախատեսված զենքի առկայությունն է:**

Այնուհանդերձ, միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու նպատակով բազմաթիվ երկրներում (Ռուսաստան, Բելառուս և այլն) այս հարցը լուծվել է ոչ թե գիտական մեկնաբանման միջոցով, այլ իրավակիրառողների համար պարտադիր նշանակություն ունեցող մեկնաբանությամբ: Մի բան, որը, ցավոք, Հայաստանի Հանրապետությունում դեռևս լուծում չի ստացել:

Այսպիսով, այն դեպքում, երբ քաղաքացիների կամ կազմակերպությունների վրա հարձակում գործելու նպատակով անձը կամ անձինք ստեղծել են կազմակերպված զինված խումբ, ղեկավարել այն կամ մասնակցել խմբի կողմից կատարվող հարձակումներին, ինչպես նաև խմբում այլ ձևով մասնակցություն դրսևորել, առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածով նախատեսված բանդիտիզմի հանցակազմը:

Նկատի ունենալով, որ զինվածությունը հանդիսանում է բանդիտիզմի հիմնական հատկանիշներից մեկը և որի կատարման համար անհրաժեշտ է զենք, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր, ապա խնդիր է առաջանում դրանց անօրինա-

Քրեական իրավունք

կան ձեռք բերելու, պահելու, փոխադրելու կամ կրելու համար արարքի լրացուցիչ որակման:

Սի շարք հեղինակների կարծիքով միայն ձեռք բերման դեպքում է հանցավորի արարքը լրացուցիչ որակում պահանջում, իսկ զենք, ռազմամթերք, պայթուցիկ սարքեր պահելը փոխադրելը կամ կրելը ընդգրկված են բանդիտիզմի հանցակազմի մեջ և առանձին որակում չեն պահանջում¹:

Ինչ վերաբերում է զենք, ռազմամթերք պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր հափշտակելուն կամ շորթմանը, ասպա նրանք, բոլոր դեպքերում, պահանջում են ինքնուրույն որակում և բանդիտիզմով զուգորդված սպանության դեպքում որակվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետի, 222-րդ և 238-րդ հոդվածների համակցությամբ:

Բանդիտիզմի սուբյեկտը 16 տարին լրացած ֆիզիկական մեղսունակ անձն է: Բանդայի կազմում գտնվող 14-ից 16 տարեկան անձինք տարբեր հանցագործությունների կատարման ժամանակ պատասխանատվություն են կրում կոնկրետ այն հանցագործության կատարման համար, որոնց համար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն, պատասխանատվություն է սահմանվում 14 տարեկանից:

Գործնականում հնարավոր են դեպքեր, երբ զինված հարձակում կատարած խմբի անդամներից միայն մեկը լինի 16 տարին լրացած, իսկ մյուսները՝ 14-ից 16 տարեկան: Արդյո՞ք նման դեպքում 16 տարին լրացած անձի համար առկա է բանդիտիզմի հանցակազմ: Այս հարցում նույնպես գիտնականները տարակարծիք են:

Վ.Մ.Բիկովի կարծիքով չի կարելի բանդա համարել այն հանցավոր խումբը, որը բաղկացած է մեկ չափահասից և 14-ից 16 տարեկան անչափահասից (անչափահասներից - Ա.Թ.)²:

Նման դիրքորոշում են արտահայտել նաև Ա. Գաբուզյանը³ և մյուսները:

Ա.Ն.Պոպովի կարծիքով նման դեպքում առկա է բանդիտիզմի հանցակազմ, բանդայի կազմում գործած անչափահասը պատասխանատվություն է կրում կոնկրետ այն հանցագործության կատարման համար, որի համար պատասխանատվություն է սահմանվում 14 տարեկանից, իսկ 16 տարին լրացածը՝ ինչպես այդ կոնկրետ հանցագործության, այնպես էլ բանդիտիզմի համար⁴:

Կարծում են այս հարցը գործնականում նույնպես պետք է լուծվի ոչ թե գիտական մեկնաբանմամբ, այլ պարտադիր կիրառման բնույթի ակտի ընդունմամբ: Լուծումներից մեկը կարող է հանդիսանալ բանդիտիզմի համար պատասխանատվությունը 14 տարեկանից սահմանելը: Որոշակի լուծում կարող է տալ նաև վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումը:

Որոշ հեղինակների կարծիքով մեկ հանցագործության կատարման համար ձևավորված, դրա կատարումից հետո գործունեությունը դադարեցրած զինված խումբը չի կարող դիտվել բանդա, այն կարող է լինել ընդամենը նախնական համաձայնությամբ հանցավոր խումբ, որքանով որ տվյալ դեպքում բացակայում են կայունությանը բնորոշ այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են նրա գոյության երկարատևությունը և կատարվող հանցագործությունների քանակը⁵:

Կարծում են այստեղ նույնպես խն-

դիրներ կան միասնական դատական պրակտիկա սպահովելու համար:

Բանդիտիզմն ավարտված է համարվում բանդայի ստեղծման պահից:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ անձը մտել է բանդայի կազմի մեջ, այսինքն, համաձայնել է մյուսների հետ համատեղ զինված հարձակումներ գործել անձանց և կազմակերպությունների վրա և այդ ուղղությամբ կատարել է որոշակի գործողություններ, ապա նրա արարքում արդեն իսկ առկա է բանդայում մասնակցության հանցակազմ:

Այսինքն, բանդա ստեղծողը կամ նրա ղեկավարը պատասխանատվություն է կրում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասով, իսկ նրանում մասնակիցները՝ 222-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ առանց ծրագրած հանցագործության կատարման:

Բանդայում մասնակցությունն անհրաժեշտ է տարբերել բանդայի կոմից կատարվող հանցագործություններից մասնակցելուց:

Այն դեպքում, երբ բանդայի կոմից կատարվում է ծրագրված հանցագործություն, ապա արարքը որակվում է կատարված հանցագործության և բանդիտիզմի համար նախատեսող հոդվածների համակցությամբ:

Նման դեպքերում բանդայի անդամը, որն անմիջականորեն մասնակցել է բանդայի կոմից կատարված սպանությանը, ենթակա է պատասխանատվության ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով և 222-րդ հոդվածով:

Բանդան ստեղծած կամ ղեկավարած անձը ենթակա է պատասխանատվության ինչպես բանդան ստեղծելու կամ ղեկավարելու, այնպես էլ իր դիտավորությամբ ընդգրկված բանդա-

յի կոմից կատարված բոլոր հանցանքների, այդ թվում՝ սպանության համար:

Բանդայի անդամների կոմից զինված հարձակման ժամանակ կատարված սպանության դեպքում բանդայի բոլոր անդամները պատասխանատվություն են կրում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով և 222-րդ հոդվածի 1-ին մասով, անկախ հարձակմանը մասնակցած բանդայի անդամի ունեցած դերից և նրա գործունեության արդյունքում առաջացած հետևանքից: Օրինակ, եթե բանդայի անդամները սպանության նպատակով կրակել են տուժողի ավտոմեքենայի վրա, սակայն մահացու հարված պատճառվել է մեկի կրակոցից, ապա բանդայի մյուս անդամները՝ որպես համակատարողներ, նույնպես պատասխանատվություն են կրում սպանության կատարման համար:

Իսկ այն դեպքում, երբ մինչև հարձակումը բանդայի անդամների միջև եղել է պայմանավորվածություն հարձակման ժամանակ որևէ մեկին մահ չպատճառելու, սակայն բանդայի անդամներից մեկը թույլ է տվել սահմանազանցում և կատարել սպանություն, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով պատասխանատվություն է կրում միայն սպանություն կատարողը:

Հարկ է նկատել, որ բանդայի, որպես կազմակերպված զինված խմբի բազմաթիվ հատկանիշներ, մասնավորապես, կազմակերպվածությունը, կայունությունը, զինվածությունը, հատուկ են նաև հանցավոր համագործակցությանը, որի հետևանքով տեսական գրականության մեջ և գործնականում երբեմն դժվարություններ են առաջա-

Քրեական իրավունք

նում բանդիտիզմը հանցավոր համագործակցությունից տարբերելիս: Հանցավոր համագործակցության, ինչպես նաև կազմակերպված խմբի բնութագիրը տրվել է մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված սպանության հանցակազմը վերլուծելիս: Այստեղ ուղղակի նկատենք, որ, ի տարբերություն բանդայի, հանցավոր համագործակցությունը՝ որպես հանցավոր խմբի ամենավտանգավոր տեսակ, հանդիսանում է իր թվաքանակով առավել խոշոր միավորում, իր կազմում կարող է միավորել նույն նպատակով ստեղծված կազմակերպված խմբեր, ունի անհամեմատ ծավալուն նպատակներ, աչքի է ընկնում առավել կայունությամբ և կազմակերպվածությամբ, նրան հատուկ է համախմբվածությունը: Համախմբվածությունը ենթադրում է հանցավոր համագործակցության բարդ կազմակերպական-հիերարխիկ կապեր, մանրակրկիտ բողոքվածություն, զգալի դրամական միջոցների շրջանառություն, իրավապահ մարմինների հետ կապ, զենքի ժամանակակից տեսակներով զինվածություն, պաշտպանական (թիկնապահների) և այլ միջոցների առկայություն և այլն:

Այսպիսով, բանդիտիզմի հանցակազմի բովանդակային վերլուծությունը, դրա և հանցավոր այլ խմբերի սահմանազատումը դրսևի են դարձնում բանդիտիզմի հետ զուգորդված սպանության հանցակազմի վերլուծությունը և հնարավորություն են տալիս նկատել, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ բանդայի կողմից հարձակումներն ուղեկցվել են սպանությամբ, առկա է բանդիտիզմով զու-

գորդված սպանության հանցակազմ:

Չնայած բանդան իր մեջ պարունակում է կազմակերպված խմբի բոլոր հատկանիշները բանդայի կողմից կատարված սպանությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով լրացուցիչ որակում չի պահանջում, և այս հարցում մենք չենք կիսում որոշ հեղինակների արտահայտած հակառակ տեսակետները⁶:

Եթե զինվածությունը բանդայի պարտադիր հատկանիշներից մեկն է, ապա ամենևին էլ պարտադիր չէ զենքի օգտագործումը բանդայի կողմից հանցագործություններ, այդ թվում՝ սպանություն կատարելիս: Բանդայի կողմից կատարված սպանության ժամանակ տուժողը կարող է կյանքից զրկվել խեղդամահ արվելով, քարով, փայտով, մետաղածողով հարվածների արդյունքում: Բոլոր այս դեպքերում նույնպես առկա է բանդիտիզմով զուգորդված սպանություն:

Ի տարբերություն մի խումբ անձանց կամ նախնական համաձայնությամբ խմբի կողմից կատարված սպանության, որի դեպքում պարտադիր է ոչ պակաս, քան երկու համակատարող, բանդայի կողմից կատարված սպանության ժամանակ հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կարող է իրականացվել նաև բանդայի մեկ անդամի կողմից:

Սուբյեկտիվ կողմից բանդիտիզմը կատարվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, իսկ բանդիտիզմով զուգորդված սպանությունը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ:

Վերոշարադրյալի արդյունքում կարելի է անել ներքոհիշյալ հետևու-

թյունները.

1. Սպանությունը համարվում է շահադիտական, եթե այն կատարվել է նյութական շահ ստանալու կամ նյութական ծախսերից ազատվելու նպատակով:

2. Նյութական շահ ասելով՝ հասկացվում է ինչպես դրամական միջոցների, այնպես էլ ցանկացած գույքի անօրինական ստացումը կամ այն ստանալու իրավունքի ձեռք բերումը, գույքային բնույթի այլ օգուտների ստացումը:

3. Նյութական ծախսեր ասելով՝ հասկացվում է այլ անձին դրամ, գույք կամ գույքային իրավունքներ հանձնելը:

4. Սպանությունը համարվում է շահադիտական դրդումներով կատարված նաև այն դեպքում, երբ հանցավորը փորձում է դրանով ազատվել օրենքով չկարգավորվող գույքային պարտականություններից կամ իրեն պահել օրենքով չպատկանող գույքը (օրինակ՝ թղթախաղի ժամանակ գոյացած պարտքը չվերադարձնելու, հանցավոր ճանապարհով ստացած գույքի մասը հանցակցին չհանձնելու նպատակով կատարված սպանությունները):

5. Շահադիտական դրդումներով կատարված սպանության դեպքում հանցավորի նման դիտավորությունը պետք է ծագի մինչև սպանություն կատարելը: Սպանության արդյունքում նյութական օգուտ ստանալը, կամ չստանալը, նյութական ծախսերից ազատվելը կամ չազատվելն արարքի որակման համար նշանակություն չունի: Հանցագործությունն ավարտված է համարվում սպանության կատարման պահից:

6. Սեփական գույքի (պարտքի)

չվերադարձման կամ պաշտպանման հետ կապված սպանությունը չի կարող դիտվել որպես շահադիտական դրդումներով կատարված սպանություն:

7. Գույքի կամ գույքային իրավունքների առիթով ծագած վեճի ժամանակ կատարված սպանությունը չի կարող դիտվել որպես շահադիտական դրդումներով սպանություն:

8. Պատվերով սպանությունը կարող է կատարվել ինչպես շահադիտական, այնպես էլ այլ շարժառիթներով: Պատվերով սպանության դեպքում պատվիրատուի և կատարողի շարժառիթները կարող են և չհամընկնել:

9. Այն դեպքերում, երբ պատվերով սպանության ժամանակ կատարողը գործել է շահադիտական դրդումներով, պատվիրատուն, այսինքն՝ կազմակերպիչը կամ դրդիչը պատասխանատվություն է կրում շահադիտական դրդումներով սպանության կատարմանը հանցակցելու համար՝ անկախ նրա ունեցած շարժառիթից:

10. Վարձու սպանությունը շահադիտական դրդումներով կատարված սպանության տեսակ է: Այն միաժամանակ հանդիսանում է պատվերով սպանության տարատեսակ: Սակայն, եթե շահադիտական դրդումներով սպանության ժամանակ հանցավորը գործում է սեփական նախաձեռնությամբ, երբեմն մեռակ, և շահադիտական նկրտումները բավարարում տուժողի հաշվին, ապա վարձու սպանությունը կատարվում է պատվիրատուի նախաձեռնությամբ, որը և դրա դիմաց հատուցում է կատարողին:

11. Վարձու սպանության դեպքում կատարողը միշտ գործում է շահադի-

Քրեական իրավունք

տական դրդումներով: Պատվիրատուն կարող է ղեկավարվել ցանկացած շարժառիթով: Այն կարող է լինել ինչպես շահը, այնպես էլ վրեժը, նախանձը, խանդը, անցանկալի անձից ազատվելու ցանկությունը, այլ հանցագործությունը թաքցնելը և այլն:

12. Եթե վարձու սպանության ժամանակ պատվիրատուն ղեկավարվել է այնպիսի շարժառիթով կամ նպատակով, որը հանդիսանում է սպանությունը ծանրացնող հանգամանք, ապա նրա արարքը որակվում է այդ հանգամանքի հաշվառմամբ: Նշված ծանրացնող հանգամանքի գիտակցման դեպքում այն պետք է մեղսագրվի նաև կատարողին:

13. Կատարողի կողմից հանցագործության կատարումից կամովին հրաժարվելու դեպքում կազմակերպիչը կամ դրոյիչը պատասխանատվություն է կրում վարձու (պատվերով) սպանության նախապատրաստության համար:

14. Եթե կատարողն ի սկզբանե նպատակ չի ունեցել սպանության կատարման, ապա պատվիրատուից այդ նպատակով գումարի ստացումը պետք է համարել խարդախություն:

15. Արարքն ավագակությամբ գուգորդված սպանություն որակելու համար պարտադիր է ուրիշի գույքին տիրանալու նպատակը, այդ նպատակով կատարված հարձակումը, սպանություն կատարելու ժամանակ կամ նրանից անմիջապես հետո կամ կարճ ժամանակ անց ուրիշի գույքին տիրանալը, կամ դրա նպատակը:

16. Այն դեպքում, երբ տուժողի գույքը հափշտակելու նպատակով նրա կամքին հակառակ կամ խաբեությամբ նրան տրվել է կյանքի ու առողջության համար վտանգավոր

խիստ ներգործող, թունավոր կամ հոգեմետ նյութեր, որի արդյունքում տուժողը մահացել է, արարքը պետք է որակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածով և 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով, որպես ավագակությամբ գուգորդված սպանություն, իսկ այն դեպքում, երբ այդպիսի նյութերն իրենց բնույթով և հատկությամբ վտանգավոր չեն եղել անձի կյանքի կամ առողջության համար, ապա անձի մահվան դեպքում արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ և 109-րդ հոդվածներով՝ որպես կողոպուտ և անգաղափարությամբ մահ պատճառում: Այս և նման բոլոր դեպքերում արարքի որակման ժամանակ պետք է հաշվի առնել հանցավորի դիտավորության բնույթն ու ուղղվածությունը:

17. Այն դեպքում, երբ տուժողի գույքը հափշտակելու նպատակով հանցավորը փորձել է խեղդամահ անել տուժողին, կամ սպանության նպատակով նրան փորձել է գցել գնացքից, մեքենայից, նավից, բարձրությունից նույնպես առկա է կյանքի համար վտանգավոր բռնություն և տուժողի մահվան դեպքում արարքը ենթակա է որակման որպես ավագակությամբ գուգորդված սպանություն:

18. Այն դեպքում, երբ ավագակությամբ գուգորդված սպանության ժամանակ հափշտակվել է նաև ազատ շրջանառությունից դուրս գտնվող սպրանքներ, առարկաներ, նյութեր, (օրինակ՝ զենք, զինամթերք, թմրամիջոց և այլն), ապա արարքը ենթակա է որակման նաև այդ առարկաների, սպրանքների և նյութերի հափշտակության համար նախատեսող հոդվածով:

19. Այն դեպքում, երբ որպես գո-

դություն կամ կողոպուտ սկսած հանցանքը վերաճել է սպանության, ապա հանցավորի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով՝ որպես ավագակությանը զուգորդված սպանություն:

20. Այն դեպքում, երբ սպանությունը զուգորդված է անօրինական կերպով ուրիշի գույքի փոխանցման պահանջի կամ գույքի նկատմամբ իրավունքի փոխանցման պահանջի, ինչպես նաև գույքային բնույթի գործողությունների կատարման պահանջի հետ, հանդիսանում է շորթման հետ զուգորդված սպանություն և ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով և 182-րդ հոդվածով:

21. Բանդիտիզմն անձանց կամ կազմակերպությունների վրա հարձակվելու նպատակով կազմակերպված զինված խումբ (բանդա) ստեղծելն է, այդպիսի խումբը ղեկավարելը կամ բանդայի կողմից կատարվող հարձակումներին մասնակցելը, ինչ-

պես նաև բանդայում մասնակցությունը: Բանդիտիզմն ավարտված է համարվում բանդայի ստեղծման պահից:

22. Բանդիտիզմի դեպքում զինվածության հատկանիշը կենդանի նշանակետը ոչնչացնելու համար նախատեսված զենքի, պայթուցիկ սարքերի և նյութերի առկայությունն է:

23. Բանդայի կողմից կատարված սպանության կատարմանը մասնակցած բանդայի անդամների արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ և 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով:

24. Բանդան ստեղծած կամ ղեկավարած անձը ենթակա է պատասխանատվության ինչպես բանդան ստեղծելու կամ ղեկավարելու, այնպես էլ իր դիտավորությամբ ընդգրկված բանդայի կողմից կատարված բոլոր հանցանքների, այդ թվում՝ սպանության համար:

1. **Попов А.Н.** Убийства при отягчающих обстоятельствах. СПб, 2003, с. 657.

2. **Быков В.М.** Банда-особый вид организованной вооруженной группы // Российская юстиция, 1999, №6, с. 49.

3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, հատուկ մաս, Գ.Ս. Ղազինյանի խմբագրությամբ, Երևան, 2004, էջ 478:

4. **Попов А.Н.** Убийства при отягчающих обстоятельствах. СПб, 2003, с.658.

5. **Быков В.М.** Банда-особый вид организованной вооруженной группы // Российская юстиция, 1999, №6, с. 50.

6. **Попов А.Н.** Убийства при отягчающих обстоятельствах. СПб, 2003, с. 673.

Քրեական դատավարություն

Ալեքսանդր ԱՂԱՅԱՆ

ՀՀ Հատուկ քննչական
ծառայության ՀԿԳ քննիչ

ՎԿԱՆԵՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Իրավական պետության կարևոր սկզբունքներից է պետության և քաղաքացու փոխադարձ պատասխանատվությունը: Քրեական դատավարության ոլորտում այս սկզբունքի դրսևորման եղանակ է դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանության միջոցների ձեռնարկումը:

Քրեական դատավարությունը պետական գործունեության այն ոլորտներից է, որտեղ շոշափվում և նույնիսկ հաճախ բախվում են դատավարության տարբեր սուբյեկտների շահերը: Հաճախ դատավարության սուբյեկտները, ելնելով նեղ անձնային կամ խմբային շահերից, սպառնում են դատավարությանը մասնակցող անձանց՝ խոչընդոտելով դատավարական իրավունքների և պարտականությունների իրականացմանը: Քրեական գործերի քննության ընթացքում հաճախ սպառնալիքներ են գործադրվում ոչ միայն քրեական դատավարությանն աջակցող անձանց՝ տուժողներ վկաներ, այլև մեղադրյալների, քրեական գործով վարույթ իրականացնող մարմինների պաշտոնատար անձանց նկատմամբ: Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ սպառնալիքի գործադրման շարժառիթը, որպես կանոն, նրանց մասնակցությունն է քրեական դատավարությանը, իրա-

վապահ և արդարադատության մարմիններին աջակցելը: Նման իրավիճակներում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում վկաների և տուժողների, քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության հարցը:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վնասելու, սպառնալիքներ գործադրելու դեպքերն առավել հաճախ են հանդիպում հատկապես կազմակերպված հանցավոր խմբերի, հանցավոր համագործակցությունների կողմից կատարված հանցագործությունների քննության ժամանակ:

Կազմակերպված հանցավոր խմբերի անդամների հակաիրավական ներգործությանը դիմակայելու իրավական կառուցակարգերի և իրավական գործիքների բացակայությունն էապես ազդում է տուժողների և վկաների դիրքորոշման վրա: Հանցագործության զոհերը, տուժողները, վկաները, մեղադրյալները հաճախ հրաժարվում են տեղեկություն ներկայացնել հանցագործության մասին, տալ ճշմարիտ ցուցմունքներ, փոխում են տված ցուցմունքները, խուսափում են ներկայանալ վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով:

Պետությունը մի շարք դեպքերում պարտավորեցնում է անձին մաս-

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նակցել քրեական դատավարությանը: Օրինակ՝ հանցագործության ակնատեսը քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու սպառնալիքի ներքո պարտավոր է ցուցմունքներ տալ նույնիսկ այն դեպքում, երբ դա կարող է վտանգավոր լինել ակնատեսի կամ նրա մերձավորների համար: Նման դեպքերում պետությունը միաժամանակ պետք է ստանձնի դատավարական պարտականությունները կատարած անձի անվտանգության ապահովման պարտականությունը:

Քննարկվող հիմնախնդրին անդրադարձել են մի շարք միջազգային կազմակերպություններ:

Այսպես՝ 29.11.1985թ. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունվել է «Հանցագործության և իշխանության չարաշահման զոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների» հռչակագիրը, որտեղ տրվում է «զոհ» հասկացության բնորոշումը, ինչպես նաև արտացոլված են հանցագործության զոհերի արդարադատության այնպիսի սկզբունքներ, ինչպիսիք են՝ հանցագործության զոհերի նկատմամբ արդարացի վերաբերմունք, հանցագործության զոհերին իրավական և վարչական պաշտպանության կառուցակարգերի մատչելիության ապահովում, անհրաժեշտ տեղեկատվության տրամադրման ապահովում, ոչ պաշտոնական կառուցակարգերի օգտագործում, ռեստիտուցիայի, փոխհատուցման և սոցիալական օգնության ապահովում:

Հանցագործությունների կանխման և իրավախախտների հետ վերաբերմունքի ՄԱԿ-ի VIII կոնգրեսում ընդունվել է «Միջազգային ասիստանսիայի դեմ պայքարի միջոցա-

ռունների մասին» ակտ, որը բաղկացած է երեք բաժնից՝ «Դատավորների և քրեական արդարադատության աշխատակիցների պաշտպանությունը», «Չոհերի պաշտպանությունը», «Վկաների պաշտպանությունը»: Պետություններին հանձնարարվել է մշակել համապատասխան քաղաքականություն և միջոցներ ձեռնարկել հանցագործության զոհերի և վկաների պաշտպանության ուղղությամբ: Դրա համար անհրաժեշտ էր ընդունել օրենսդրական ակտեր, ինչպես նաև քրեադատավարական հարաբերությունների մասնակիցներին օգնություն ցույց տալու նպատակով տրամադրել բավարար ռեսուսներ:

Նույն կոնգրեսում ընդունվել է նաև «Կազմակերպված հանցավորության նախագուշացման և նրանց դեմ պայքարի դեկավար սկզբունքները», որտեղ նշվում է, որ քրեական գործերի նախնական և դատական քննության ընթացքում, ինչպես նաև իրավապահ մարմինների գործունեության ընթացքում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում վկաների պաշտպանությունը սպառնալիքից և բռնություններից: Հակաիրավական ներգործության սպառնալիքի առկայության դեպքում անհրաժեշտ է գաղտնի պահել վկայի անձի մասին տեղեկությունները, պահպանության տակ գտնվող անձին տրամադրել բնակարան, ապահովել նրա անձնական պահպանությունը և ցուցաբերել ֆինանսական օգնություն¹:

ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 45-րդ նստաշրջանում ընդունված բանաձևում (1991թ. հոկտեմբերի 21-25-ը, Սուդդա) մեծ ուշադրություն է դարձվել քրեական դատավարությա-

Քրեական դատավարություն

նը մասնակցող անձանց պաշտպանությանը, մասնավորապես՝ առաջարկվել է քննարկել վկաների պաշտպանության այնպիսի միջոցների կիրառման նպատակահարմարությունը, որոնք հնարավորություն են տալիս փոփոխել պաշտպանվող անձի ազգանունը, ինչպես նաև մեղադրյալի կամ նրա հանցակիցների կողմից սպառնալիքի առկայության դեպքում անձին վերցնել ֆիզիկական պաշտպանության ներքո:

Նշված հանձնարարականները հաստատվել են ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 46-րդ նստաշրջանում, և հետագայում սուգոլայան սեմինարի սկզբունքներն արտացոլվեցին նշված նստաշրջանում ընդունված «Կազմակերպված հանցավորության» հանձնարարականում:

Վիեննայում 2000թ. ապրիլին կայացած ՄԱԿ-ի X կոնգրեսում ընդունվել է «Հանցագործության և արդարադատության մասին Վիեննայի հռչակագիրը՝ XXI դարի մարտահրավերների պատասխանները»: Նշված հռչակագրի համաձայն՝ պետություններին հանձնարարվել է ընդունել հանցագործության զոհերի օգնության գործողությունների ազգային ծրագրեր, ուժեղացնել տուժողների և վկաների օգնության ծառայությունները և վկաների պաշտպանության ուղղությամբ իրականացնել քաղաքականություն²:

Այս հարցը քննարկվել է նաև Եվրոպական խորհրդի շրջանակներում, որտեղ ընդունվել են մի շարք փաստաթղթեր: Դրանցում մեծ կարևորություն ունի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական

կոնվենցիան, որը Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է 2002թ. մարտի 20-ին: Այդ կոնվենցիայում ամրագրված են մարդու հիմնարար իրավունքները, որոնք ապահովում են նրա անվտանգությունը: Այսպես՝ կյանքի իրավունքը (հոդված 2), անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի արգելքը (հոդված 3), ազատությունը և անձնական անձեռնմխելիությունը (հոդված 5), մասնավոր կյանքի իրավունքը (հոդված 8), և այլն: Կոնվենցիայի դրույթներն իրենց զարգացումն են ստացել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում: Եվրոպական դատարանն ունի մի շարք նախադեպեր, որոնք ուղակիորեն վերաբերում են քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությանը:

Պետությունը պարտավոր է պաշտպանել իր իրավասության տակ գտնվող մարդու կյանքը, ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցառումներ, որպեսզի մարդու կյանքը և առողջությունը չվտանգվեն: Եթե ոստիկանությունը, տեղեկացված լինելով կոնկրետ անձի կյանքի նկատմամբ ոտնձգության փորձի հնարավորության մասին, չի ձեռնարկում նրա անվտանգության ապահովման արդյունավետ միջոցներ, որի հետևանքով տվյալ անձը սպանվում է, ապա կարելի է վիճարկել պետության կողմից «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտում: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն *Օսմանն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով*

Քրեական դատավարություն

անդրադարձել է նշված հարցին: Մույն գործով դատարանը նշել է, որ մարդու կյանքի իրավունքի պահպանությունը ներառում է ոչ միայն քրեական օրենսդրության ստեղծումը և դրա արդյունավետ կիրառումը, այլև կյանքի պաշտպանության նախականիսիչ միջոցների հիմնումը: Անձի պաշտպանությանն ուղղված նախականիսիչ միջոցառումների ձեռնարկման պետության պոզիտիվ պարտականությունը ծագում է այն դեպքում, երբ իշխանությունները գիտեին կամ պարտավոր էին գիտենալ մարդու կյանքի իրական և անմիջական ռիսկի գոյության մասին, որը կապված է երրորդ անձանց հանցավոր գործողությունների հետ: Նման հանգամանքներում, եթե իշխանությունները գիտեին կամ պարտավոր էին իմանալ մարդու կյանքի իրական և անմիջական ռիսկի գոյության մասին, որը կապված է երրորդ անձանց հանցավոր գործողությունների հետ: Նման հանգամանքներում, եթե իշխանություններն իրենց իրավասության շրջանակներում չեն ձեռնարկում միջոցառումներ, ապա դա կդիտվի կյանքի իրավունքի խախտում: Դատարանը նշել է, որ այս դեպքում դիմողը պետք է միայն ապացուցի, որ պետությունը չի ձեռնարկել ողջամտորեն ակնկալվող այն միջոցառումները, որոնք նպատակ ունենին խուսափել իրական և անմիջական ռիսկից³:

Այս առումով, եթե քրեական դատավարությանը մասնակցող վկայի կյանքին սպառնում է իրական և անմիջական վտանգ, ապա պետությունը պետք է ձեռնարկի նրա կյանքի պաշտպանության անհրաժեշտ և ող-

ջամիտ միջոցներ, հակառակ դեպքում՝ պետությունը կխախտի Եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով սահմանված պոզիտիվ պարտականությունը:

Եվրոպայի խորհրդի շրջանակներում անցկացվել են մի շարք խորհրդակցություններ, համաժողովներ, որտեղ քննարկվել են քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության մասին հարցեր (օրինակ՝ 1986թ. հունիսին Բուդապեշտում Եվրոպայի խորհրդի արդարադատության նախարարների մասնակցությամբ տեղի ունեցավ «Քրեական, քաղաքացիական և վարչական գործերով արդյունավետ և արդարացի արդարադատությունը» թեմայով խորհրդակցություն):

Հաշվի առնելով քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության հարցի արդիականության հարցը՝ 1993թ. հանցավորության հիմնախնդիրների եվրոպական կոմիտեում վկաների ահաբեկման և պաշտպանության իրավունքի ապահովման խնդիրների կապակցությամբ ստեղծվեց առանձին փորձագիտական խումբ, որը մի քանի տարիների ընթացքում ուսումնասիրել է քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց ահաբեկման ձևերը և մշակել է դրանց դեմ պայքարի գործնական և օրենսդրական մի շարք մոտեցումներ:

Հանձնաժողովի ուսումնասիրությունների արդյունքում 10.09.1997թ. Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն ընդունեց վկաների ահաբեկման և պաշտպանության իրավունքի ապահովման հարցերով հանձնարարական, որտեղ առաջին

Քրեական դատավարություն

անգամ տրվում են քննարկվող ոլորտում էական նշանակություն ունեցող մի շարք հասկացությունների բնութաբանումներ:

«Վկա» հասկացությունն ընկալվում է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին համապատասխան, այսինքն՝ վկա է ցանկացած անձ, ով տիրապետում է գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկատվության և ում ցուցմունքները դատական մարմինների կողմից կարող են հաշվի առնվել մեղադրանքի քննության ընթացքում:

«Ահաբեկել» եզրույթը նշանակում է վկայի նկատմամբ ուղղակի, անուղղակի կամ պոտենցիալ սպառնալիք, որը կարող է խոչընդոտել վկայի կողմից իր քաղաքացիական պարտքի կատարմանը: Այս առումով «վկային ահաբեկել» հասկացությունը կարող է ներառել բռնի հանցագործություններ իրականացնող կազմակերպված խմբի առկայությունը, կամ վկայի սահմանափակ սոցիալական խմբերի պատկանելիության փաստը, որով նրանք դառնում են ավելի խոցելի:

«Անանուն» են համարվում այն վկաները, որոնց անձը, անվտանգության նկատառումներից ելնելով, չի բացահայտվում, նրա տվյալները հայտնի չեն մեղադրյալին: Միևնույն ժամանակ վկայի տվյալները կարող են ներկայացվել փաստաբանին՝ դրանք գաղտնի պահելու պարտականություն ստանձնելու դեպքում: Մեղադրյալին կարող է տրամադրվել տեղեկատվություն այն ծավալով, որն անհրաժեշտ է անցյալում իր և վկայի միջև հնարավոր կապերի և հարաբերությունների բացահայտման համար: Միևնույն ժամանակ վկան չի համարվում անանուն, եթե չեն հրա-

պարակվում առանձին տեղեկություններ, օրինակ, նրա հասցեն, աշխատանքի վայրը:

Հաշվի առնելով վկայի ներկայացրած ապացույցները վիճարկելու պաշտպանության կողմի իրավունքը՝ հանձնարարականում առաջարկվում է այլ միջոցների հետ միասին նախատեսել նաև՝

ա) մինչդատական վարույթում տեխնիկական միջոցների օգնությամբ ձայնագրել վկայի ցուցմունքները:

բ) դատարանում հրապարակել մինչդատական վարույթում վկայի տված ցուցմունքները, եթե դատարան վկայի ներկայանալն անհնար է կամ դատարան ներկայանալը կարող է իրական սպառնալիք ստեղծել նրա կամ մերձավորների անվտանգության համար:

գ) վկայի անհատական տվյալները բացահայտել դատավարության վերջնական փուլում կամ բացահայտել անհրաժեշտ տվյալներ:

դ) արգելել ՁԼՄ-ների մասնակցությունը դատական նիստերին:

Հանձնարարականում, որպես կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի հատուկ միջոց, առաջարկվում է նախատեսել ցուցմունք տվող վկայի անանունությունը: Միաժամանակ նշվում է, որ եթե դատավարությանը մասնակցող անձինք պահանջել են անանունության երաշխիքներ և դա ապահովվել է իրավասու մարմնի կողմից, ապա ազգային քրեադատավարական օրենսդրությունը քրեական դատավարության պահանջների և մեղադրյալի իրավունքների հավասարակշռության ապահովման նպատակով պետք է նախատեսի ստուգողական ընթացա-

կարգեր: Այդ ընթացակարգերի համաձայն՝ պաշտպանության կողմին պետք է հնարավորություն տրվի բողոքարկել վկայի անանուն հանդես գալու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև կասկածի տակ դնել այդ ցուցմունքների հավաստիությունը և վկայի ներկայացրած տեղեկատվության ծագման աղբյուրը⁴:

Նման ստուգողական ընթացակարգերի ճիշտ գործողությունն ապահովելու նպատակով խորհուրդ է տրվում՝

ա) դատախազության մարմինների կողմից դատարան միջնորդություն ներկայացնել վկային անանուն հանդես գալու իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ, որի մասին տեղեկացվում են մեղադրյալը և պաշտպանը:

բ) ապահովել մեղադրյալի և պաշտպանի կարծիք հայտնելու և վկայի անցյալին վերաբերող հարցեր տալու իրավունքը:

գ) վկայի անցյալի մասին անցկացնել քննություն, պարզել փաստեր, որոնք բացառում են վկայի կողմից մեղադրյալին զրպարտելու դիտավորությունը:

դ) մեղադրյալին և պաշտպանին իրավունք վերապահել բողոքարկելու քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց անհատական տվյալները գաղտնի պահելու մասին որոշումը, եթե այդպիսի գործողությունները կարող են ազդել դատարանի՝ անանունության իրավունք տրամադրելու կամ տրամադրումը մերժելու մասին որոշման վրա:

Անանունության իրավունք պետք է տրամադրվի այն դեպքում, երբ իրավասու դատական մարմինը, լսե-

լով բոլոր շահագրգիռ կողմերին, պարզի, որ՝

ա) անձի կյանքը և ազատությունը ենթարկվում է իրական ռիսկի, կամ գաղտնի գործակալին կարող է հասցվել էական վնաս:

բ) ներկայացվող ապացույցներն ունեն վճռական նշանակություն, և վկայի նկատմամբ վստահությունը կասկած չի հարուցում:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության վերաբերյալ որոշակի չափանիշներ ձևավորվել է նաև Եվրոպական միության կողմից: «Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում վկաների պաշտպանության մասին» բանաձևը⁵ հնարավորություն է տալիս ազգային մակարդակում նախատեսել ընթացակարգեր, որոնց համաձայն՝ վկայի հասցեն և նրա ինքնությունը հաստատող տվյալները հայտնի լինեն միայն իրավասու պետական մարմիններին⁶:

Հանցավորության դեմ պայքարի միջազգային պրակտիկան վկայում է, որ այս ոլորտում առավել մեծ հաջողությունների են հասնում այն պետությունները, որտեղ գործում է դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանության իրավական բազա:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության ինստիտուտը մշակված է Արևմուտքի զարգացած երկրներում: Այս ոլորտի իրավական կարգավորման բավական հարուստ փորձ ունեն ԱՄՆ-ն, Անգլիան, Գերմանիան, Իտալիան: Այսպես՝ վկաների և տուժողների պաշտպանության հարցերը

Քրեական դատավարություն

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

36

կարգավորվել են ԱՄՆ «Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի մասին» 1970թ. դաշնային օրենքով և «Հանցագործության գոհերի և վկաների իրավունքների մասին» առաջին (1982թ.) և երկրորդ (1984թ.) բիլերով: ԱՄՆ-ում գործում է նաև վկաների պաշտպանության ծրագիր, որն անընդհատ կատարելագործվում է: Այդ ծրագրի իրականացման նկատմամբ վերահսկողության պարտականությունը դրված է ԱՄՆ-ի արդարադատության նախարարության վրա: Գերմանիայում 1994թ. ընդունվել է «Հանցավորության դեմ պայքարի մասին» օրենք, որտեղ կարևոր նշանակություն է տրվել անանուն վկաների և տուժողների ինստիտուտին: Իտալիայում 1992թ-ից գործում է «Հակամաֆիա» դեկրետը (N306), որով հնարավորություն է ընձեռվել վկայի հարցաքննությունը հեռարձակել տեսակապի օգնությամբ, իսկ վկայի գտնվելու վայրը պահել գաղտնի. նրա պատկերը տեսնում է միայն դատավորը⁷:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան, պարունակում է նորմեր, որոնք կոչված են ապահովելու քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությունը: ՀՀ քրեական դատավարության 12-րդ գլուխը նվիրված է քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությանը: Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածը սահմանում է այն անձանց շրջանակը, որոնց շահերը ենթակա են պաշտպանության գործի քննության ընթացքում: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմա-

նում է նաև պաշտպանության եղանակները, որոնք դրված են քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի վրա:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության հետևյալ միջոցները՝

1) անձին պաշտոնապես նախագրուշացնելը, ումից սպասվում է պաշտպանվող անձի նկատմամբ բռնության վտանգ կամ այլ հանցանքի կատարում.

2) պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալները պաշտպանելը.

3) պաշտպանվող անձի անձնական անվտանգությունն ապահովելը, բնակարանը և այլ գույքը պահպանելը.

4) պաշտպանվող անձին անհատական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելը և վտանգի մասին հայտնելը.

5) վերահսկողության տեխնիկական միջոցներ օգտագործելը և հեռախոսային ու այլ հաղորդումները գաղտնալսելը.

6) պաշտպանվող անձի՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայանալու անվտանգությունն ապահովելը.

7) կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ այնպիսի խափանման միջոց ընտրելը, որը կբացառի նրանց կողմից պաշտպանվող անձի հանդեպ բռնության կամ այլ հանցանքի կատարման հնարավորությունը.

8) պաշտպանվող անձին բնակության այլ վայր փոխադրելը.

9) պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող փաստաթղթերը

փոխարինելը կամ արտաքինը փոխելը.

10) պաշտպանվող անձի աշխատանքի, ծառայության կամ ուսման վայրը փոփոխելը.

11) դատական նիստերի դահլիճից առանձին անձանց հեռացնելը կամ դռնփակ դատական քննություն անցկացնելը.

12) դատարանում պաշտպանվող անձին հարցաքննելը՝ առանց նրա ինքնության մասին տեղեկությունների հրապարակման:

Անհրաժեշտության դեպքում կարող են իրականացվել մեկից ավելի պաշտպանության միջոցներ (ՀՀ քր. դատ. օր. 98.1-րդ հոդված):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98.1-րդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այն համապատասխանում է միջազգային իրավունքի նորմերի պահանջներին: Այնուհանդերձ, քննարկվող հիմնահարցը դեռևս կատարելագործման միտում ունի: Այս առումով հարկ ենք համարում մեջբերել 1999թ. սեպտեմբերին Հռոմում՝ արդարադատության հետ համագործակցող անձանց հիմ-

նախնդիրների վերաբերյալ անցկացված եվրոպական սեմինարի մասնակիցների մշակած հետևյալ դրույթները՝

ա) ստեղծել արդարադատության հետ համագործակցող դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության հարցերում մասնագիտացված իրավապահ ստորաբաժանումներ.

բ) ուսումնասիրել մասնակից պետություններում՝ դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությունն իրականացնելու իրավասություն ունեցող կազմակերպությունների հետ համագործակցության ձևերը.

գ) ապահովել արդարադատությանն աջակցող անձանց հեռահարցաքննության ոլորտում իրավական օգնության վերաբերյալ հանձնարարությունների կատարումը⁸:

Այսպիսով, կարելի է հավաստել, որ քրեական դատավարությունում վկաների պաշտպանության խնդիրը պետական հոգածության առարկա է և առավել ուշադրության կարիք ունի:

1. **Երեմյան Ա., Ղամբարյան Ա.** ՀՀ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանությունը, Երևան, «Լույս», 2006թ., էջ 36:

2. Նույն տեղում, 36-37 էջեր:

3. **Бессарабов В.Г., Бызова Е. В., Курочкина Л. А.** Европейские стандарты обеспечения прав и свобод человека и гражданина в российском уголовном процессе. М., Юрлитинформ, 2005, с. 54-55.

4. **Երեմյան Ա., Ղամբարյան Ա.** ՀՀ քրեական դատավարությանը մասնակ-

ցող անձանց պետական պաշտպանությունը, Երևան, «Լույս», 2006թ., էջ 40:

5. Հաստատվել է Եվրոպական միության խորհրդի կողմից 23.11.1995թ.:

6. Նույն տեղում, էջ 42:

7. **Москалькова Т.П.** Этика уголовно-процессуального даказания. М., Спарк, 1996, с. 118.

8. **Երեմյան Ա., Ղամբարյան Ա.** ՀՀ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանությունը, Երևան, «Լույս», 2006թ., էջ 41:

Վահրամ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Արթուր ԴԱՎԹՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության ավագ դատախազ, երրորդ դասի խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 2007Թ. ԵՎ 2008Թ. ԱՌԱՋԻՆ ԵՌԱՍՍՅԱԿՈՒՄ ԱՐՁԱՆԱԳՐՎԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԵՐԻ ԶՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ԶՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են, իսկ կյանքի իրավունքը դա յուրաքանչյուր մարդու անբաժանելի իրավունքն է: Սահմանադրական նորմերի համակարգային մեկնաբանման պայմաններում պարզ է դառնում, որ մեր երկրում սահմանադրական բարեփոխումներից հետո առավել է ընդգծվել սահմանադրական արժեքների համակարգում մարդու, նրա հիմնական իրավունքների և հատկապես կյանքի իրավունքի գերակա դերն ու նշանակությունը:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածն ամրագրում է մարդու կյանքի իրավունքը և այն բացառիկ դեպքերը, որոնց պայմաններում կյանքից զրկումը համարվում է օրինաչափ:

Դրանք են.

ա) ցանկացած անձի անօրինական բռնությունից պաշտպանելու համար.

բ) օրինական ձերբակալում իրականացնելու կամ օրինական հիմքերով կալանավորված անձանց փախուստը կանխելու համար.

գ) խռովությունը կամ ապստամբությունը ճնշելու նպատակով օրենքին համապատասխան գործողություն ձեռնարկելու համար:

Նշված դեպքերից զատ մեկ ուրիշին դիտարկությամբ կյանքից զրկելը ապօրինի է և քրեորեն պատժելի արարք:

Պայմանավորված վերը նշված հանգամանքներով՝ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի ընդունմամբ հանցավորության դեմ մղվող պայքարում տեղի ունեցավ արժեքային-նորմատիվ նոր փոփոխությունների ամրագրում. առաջնահերթ համարվեց մարդու՝ որպես սոցիալական բարձրագույն արժեքի, կյանքի և առողջության, նրա ազատության, պատվի և արժանապատվության, անձի անձեռնմխելիության, սահմանադրական իրավունքների ու

ազատությունների քրեաիրավական պաշտպանությունը:

Այդ պատճառով ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասը սկսվում է մարդու կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող հողվածներով՝ սպանությունը համարելով որպես առանձնապես ծանր հանցագործություն, դրա համար նախատեսելով օրենսգրքով նախատեսված ծանր պատիժ:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ բացի Վրաստանի Հանրապետությունից, Անկախ պետությունների համագործակցության մեջ մտնող մյուս բոլոր երկրներում վերջին 5 տարիներին ակնառու է սպանության դեպքերի նվազման միտումը: Սպանության դեպքերի նվազման օրինաչափությունը պահպանվել է նաև Եվրամիության անդամ դարձած Մերձբալթյան հանրապետություններից Լատվիայում (2003թ-220, 2007թ-117) և Էստոնիայում (2006թ-119, 2007թ-110), ինչպես նաև Եվրոպական այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են Ֆինլանդիան (2003թ-449, 2007թ-445), Ֆրանսիան (2003թ-2173, 2007թ-2012), Բուլղարիան (2003թ-403, 2007թ-298), Լեհաստանը (2003թ-1064, 2007թ-973):

Սպանության դեպքերի նվազման միտումը վերջին 10 տարիներին պահպանվել է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում: Այսպես, եթե 1997թ. Հայաստանում արձանագրվել է սպանության և փորձի 136 դեպք (100 սպանություն, 36 փորձ), ապա 2007թ.՝ ընդամենը 99 դեպք (71 սպանություն, 28 փորձ):

Վիճակագրական տվյալների համեմատական վերլուծությունից պարզվում է, որ 100.000 բնակչին բաժին ընկնող սպանությունների և սպանության փորձերի նվազագույն ցուցանիշն արձանագրվել է Հայաստանի Հանրապե-

տությունում (2006թ. 2.5, 2007թ. 2.6), ինչպես նաև Ադրբեջանում և Տաջիկստանում՝ 2007թ. 2.5:

2007թ. ընթացքում 100.000 բնակչին բաժին ընկնող սպանությունների և սպանության փորձերի առավելագույն ցուցանիշ է արձանագրվել ՌԴ-ում՝ 15.1 դեպք, որը դեռ 3.5 դեպքով էլ նվազել է 2006 թվականի համեմատությամբ: Բացառությամբ Ադրբեջանի և Տաջիկստանի, վերը թվարկված մյուս երկրները Հայաստանի Հանրապետության համեմատությամբ 100.000 բնակչին բաժին ընկնող սպանությունների և սպանության փորձի դեպքերի կրկնակի և ավել ցուցանիշ ունեն:

2007թ. և 2008թ. առաջին եռամսյակում արձանագրված 127 սպանության և սպանության փորձի դեպքերի քրեաիրավական վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այլ հանցատեսակների հետ համակցված արձանագրվել են սպանության և փորձի 44 դեպքեր, որոնք հիմնականում զուգորդվել են ավազակությամբ, խուլիգանությամբ կամ ապօրինի զենք-զինամթերք պահելով:

2007թ. և 2008թ. 1-ին եռամսյակում արձանագրված 127 սպանություններից և փորձերից տուժել են 144 անձինք, որոնցից 118-ը կամ 81.9%-ը տղամարդիկ են (այդ թվում՝ առ այսօր անհետ կորած 2 անձինք), 23-ը կամ 15.9 %-ը՝ կին, 3-ը՝ նորածին:

Բացի նորածին երեխաների սպանության վերը նշված երկու դեպքերից, սպանության ևս 9 դեպքով, ինչպես նաև սպանության փորձի 4 դեպքով տուժողների նկատմամբ հանցավոր ոտնձգությունը կատարվել է նրանց ազգականների կամ ամուսինների կողմից:

Այսպես, 4 դեպքում (2-ը՝ Մալաթիա-Մերաստիա և 1-ական դեպք՝ Շիրակի և Լոռու մարզերում) **ամուսինները** դանակի կամ կացնի գործադրմամբ փոր-

ծել են սպանել իրենց կանանց, 1 դեպքում կինը դանակահարել, սպանել է ամուսնուն (Սյունիք), 1 այլ դեպքում ամուսինը խեղդամահ է արել կնոջը (Կոտայք), 1 դեպքում (Տավուշ) որդին կացնի հարվածով սպանել է սորը, 2 դեպքում (Արարատ, Մալաթիա-Մեքաստիա) որդին ծեծելով սպանել է հորը, 3 դեպքում (Արմավիր, Աջափնյակ և Դավթաշեն, Ավան և Նոր Նորք) եղբայրը սպանել է եղբորը (դանակահարություն, ծեծ), 1 այլ դեպքում անձը դանակահարել, սպանել է իր հորեղբորը (Շիրակ):

Սպանվել է օտարերկրյա 3 քաղաքացի՝ երեքն էլ հրազենի գործադրմամբ (1-ը՝ Թուրքիայի, 1-ը՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետության, 1-ը՝ Ռուսաստանի Դաշնության զինծառայող):

127 դեպքերից ոչ ակներևության պայմաններում կատարվել է սպանության 71 դեպք, որից 34-ը բացահայտվել է, 37-ը՝ մինչ օրս մնացել է չբացահայտված:

Արձանագրված սպանության և փորձի 127 դեպքերից 43-ը կամ 33.8%-ը կատարվել է զենքի, 44-ը կամ 34.6%-ը՝ դանակի, 18-ը կամ 14.1 %-ը՝ այլ իրերի, բութ գործիքների գործադրմամբ, 9-ը կամ 7%-ը՝ խեղդամահ անելու, 9-ը կամ 7%-ը՝ ծեծի միջոցով: 4 քրեական գործ հարուցվել է անձանց անհետ կորելու փաստով:

Դեպքերից 67-ը կամ 52.8 %-ը կատարվել է փողոցում, 43-ը կամ 33.8 %-ը՝ տներում, 17-ը կամ 13.4 %-ը՝ հասարակական այլ վայրերում:

Նշված դեպքերից 39-ը կամ 39.7%-ը կատարվել է կենցաղային, 15-ը կամ 15.3%-ը՝ վրեժի, 10-ը կամ 10.2%-ը՝ խուլիգանական, 16-ը կամ 16.3%-ը՝ շահադիտական (բայց ոչ պատվերով) շարժառիթներով, 18-ը կամ 18.3 %-ը՝ վիճաբանության ընթացքում հանկարծակի

ծագած դիտավորությամբ:

2007թ. և 2008թ. առաջին եռամսյակում կատարված սպանության և սպանության փորձերի դեպքերի մեջ մեծ տեսակարար կշիռ են կազմում կենցաղային հողի վրա կատարված սպանությունները (39,7%): Մինչդեռ ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ իրավապահ մարմինները ոչ միշտ են վերհանել հանցագործություն ծնող պատճառներն ու դրանց կատարմանը նպաստող պայմանները:

Գաղտնիք չէ, որ կենցաղային հողի վրա կատարված սպանությունների մի մասը տևական ժամանակով ընթացող հարևանական, ընտանեկան վեճերի, ազգականների կամ ընկերների միջև լարված փոխհարաբերությունների հետևանք են, որոնք այս կամ այն առիթով նախկինում անպայման հայտնվել են տարածքի իրավապահ մարմինների տեսադաշտում, սակայն պատշաճ ուշադրության չեն արժանացել, այս փաստերով իրավապահ մարմիններում ստացված դիմումները խորությամբ չեն ուսումնասիրվել և լարված փոխհարաբերությունների կանխման, դրանք վերացնելու ուղղությամբ բավարար միջոցներ չեն ձեռնարկվել:

Ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ 127 սպանությունների և փորձերի գերակշիռ մասը (56.6 %) կատարվել են երեկոյան ժամերին՝ ժամը 18-ից 24-ը (արձանագրված դեպքերից 72-ը), ժամը 24-ից 07-ն ընկած ժամանակահատվածում կատարվել են ընդամենը 19-ը (14.9 %), իսկ քրեական գործերով հանցագործության կատարման ժամը պարզված մնացած 21 դեպքերը կատարվել են ցերեկային ժամերին՝ ժամը 07-ից 18-ը (16.5%): Ընդ որում, արձանագրված սպանությունների և սպանության փորձերի գերակշիռ մասը՝ 78-ը կամ 61.4%-ը կատարվել են աշխատանքային օրերին:

Համառոտ անդրադարձ կատարելով 2007թ. և 2008թ. 1-ին եռամսյակում արձանագրված սպանություն և սպանության փորձ կատարած 94 անձանց քրեագիտական բնութագրին՝ պետք է նշել, որ մարդասպանների գերակշիռ մասը տղամարդիկ են (85 կամ 90.4%-ը), ինչը բացատրվում է ինչպես սեռերի հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններով, այնպես էլ տղամարդու և կնոջ կյանքում իրականացվող դերակատարությանը:

Սրա հետ մեկտեղ պետք է նշել, որ վերջին 3 տարիներին որոշակիորեն աճել է սպանություն կատարած կանանց թիվը: Այսպես, եթե 2005թ. ընթացքում սպանություն է կատարել ընդամենը 1 կին, ապա 2006թ.՝ 4-ը, իսկ 2007թ.՝ 9-ը:

Անդրադառնալով սպանություն և փորձ կատարած անձանց տարիքային կազմին, պետք է նշել, որ այս հանցատեսակի սուբյեկտ են դառնում առավելապես երիտասարդ և միջին տարիքի անձինք, որոնք կազմում են սպանություն և փորձ կատարած անձանց 41.4%-ը:

Այսպես՝
 16-18 տարեկան 4 անձ (4.2 %)
 18-24 տարեկան 21 անձ (22.3 %)
 25-29 տարեկան 16 անձ (17.2 %)
 30-49 տարեկան 39 անձ (41.4 %)
 50 տարեկանից բարձր 14 անձ (14.9 %):

Վերլուծությունը միաժամանակ ցույց է տվել, որ սպանություն և փորձ կատարած անձանցից 74-ը կամ 78.7%-ը չեն աշխատել, չեն սովորել կամ որևէ հանրօգուտ գործունեությամբ չեն զբաղվել:

Այս առումով պատկերը հետևյալն է՝
 աշխատող 20 անձ
 չաշխատող 74 անձ/:

Ինչ վերաբերում է մարդասպանների կրթական մակարդակին, ապա մեր ուսումնասիրություններով պարզվել է, որ

սպանություն կատարած անձանց ճնշող մեծամասնությունը (53.1 %) ունեն տարրական և ութամյա կրթություն:

Այս առումով պատկերը հետևյալն է՝
 տարրական և ութամյա կրթություն 50 անձ (53.1%)
 միջնակարգ կրթություն 37 անձ (39.4%)
 բարձրագույն կրթություն 7 անձ (7.5%):

2007թ. ընթացքում սպանություն և սպանության փորձ կատարած բոլոր անձինք ՀՀ քաղաքացիներ են:

Նշված անձանցից 11-ը նախկինում 1 անգամ, իսկ 9-ը՝ 2 անգամ դատված անձինք են եղել, որոնցից 5-ը՝ համասեռ հանցագործության համար: 6 անձինք սպանություն կամ փորձ են կատարել նախկինում կատարած հանցագործության համար պատիժը կրելուց և քրեակատարողական հիմնարկից ազատվելուց հետո 1 տարվա ընթացքում, իսկ մեկը՝ քրեակատարողական հիմնարկում:

Հանրահայտ է, որ ընդհանրապես հանցագործությունների և մասնավորապես սպանությունների կանխարգելման լավագույն և ամենաարդյունավետ միջոցը սպանության ժամանակին բացահայտումն է, հանցագործության բոլոր մասնակիցների հայտնաբերումը և մեղավոր անձանց համարժեք պատժի դատապարտումը: Ընդ որում, կրկնահանցագործության կանխման համար պատժի կրման արդյունավետությունը խիստ կարևոր նշանակություն ունի, քանզի առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարած դատապարտյալների պայմանական վաղակետ ազատումը երբեմն չի բխում քրեաիրավական օրենսդրությամբ սահմանված պատժի նպատակներից:

ՀՀ քր. օր-ի 48-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատժի նպատակն է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին,

ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները: Մինչդեռ ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ միշտ չէ, որ օրենսդրորեն ամրագրված այս դրույթը կիրառվում է գործնականում և պատիժը կրելուց ազատվում են միայն նրանք, որոնք ուղղվել են և հրաժարվել իրենց հետագա հանցավոր գործունեությունից:

Իրավապահ մարմինները պետք է օպերատիվ տեսադաշտում պահեն նախկինում մարդու կյանքի և առողջության նկատմամբ հանցավոր ոտնձգության, զենք կրելու համար դատապարտված, թմրամիջոցների և հարբեցողության նկատմամբ հակումներ դրսևորող, հանցավոր աշխարհի հետ կապեր ունեցող անձանց:

Ուսումնասիրված ժամանակահատվածում 13 անձինք հանցանքը կատարել են նախնական համաձայնությամբ 6 խմբերի կազմում: Կազմակերպված խմբի կողմից կամ պատվերով սպանության կամ սպանության փորձի դեպքեր չեն արձանագրվել:

Քննարկվող ժամանակահատվածում արձանագրված սպանությունների և սպանության փորձերի քրեագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ քրեածին իրավիճակի ճշգրիտ պատկերն առավել լրիվ բնութագրելու համար անհրաժեշտ է հանրապետությունում փոփոխել և կատարելագործել այս բնույթի հանցագործությունների հաշվառման դրվածքը: Ուսումնասիրությունները, մասնավորապես, ցույց են տվել, որ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնում պատշաճ տեղեկատվություն չկա հանցագործություն կատարած անձանց քրեագիտական բնութագրին առնչվող մի շարք հատկանիշների մասին:

Այսպես, բացի հանցագործի նախկին դատվածությունից, քաղաքացիությունից, սեռային պատկանելիությունից, տարիքից, կրթությունից և սոցիալական դրությունից, հիշյալ կենտրոնում այլ տվյալներ չեն արձանագրվում: Մինչդեռ հանցագործությունների կանխարգելման համար անգնահատելի նշանակություն ունեն նաև անձի քրեագիտական բնութագրին առնչվող այնպիսի տվյալներ, ինչպիսիք են հանցագործի զբաղմունքի տեսակը, այս կամ այն կրոնին դավանելը կամ աղանդավորական խմբին պատկանելը, սեքսուալ կողմնորոշումը, հանցավոր որևէ խմբավորման հարելը կամ նման շրջանակների հետ սերտ կապեր ունենալը և այլն: Ընդ որում, հիշյալ հանգամանքները կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ նաև այլ հանցագործությունների բացահայտման համար:

Այս առումով անհրաժեշտ է արմատապես վերանայել մեր երկրում հանցագործությունների հաշվառման դրվածքը, վիճակագրական քարտերի բովանդակությունը, խստացնել պահանջները դրանց լրացման լրիվության ու որակի նկատմամբ, բարձրացնել քարտերի հետ աշխատող բոլոր անձանց, այդ թվում նաև քրեական գործերի նախաքննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազների պատասխանատվությունը: Հնարավորության դեպքում, անշուշտ, անհրաժեշտ է կիրառել նաև ժամանակակից տեխնիկայի նվաճումները, այս աշխատանքը համակարգչային եղանակով և էլեկտրոնային փոստի միջոցով կազմակերպելու համար:

ГОСУДАРСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

1. Исторические этапы

В статьях 1 и 5 Книги Второй Гражданского кодекса Нидерландов 1976 года (Wetboek) записано, что государство обладает правосубъектностью и что оно в отношении своего «имущественного права» имеет ту же правоспособность, что и физическое лицо. То же самое действует и для церковных обществ (ст. 2). Только на первый взгляд кажутся эти нормы лапидарными и естественными законными нормами. На самом деле они являются в первую очередь выражением современного отношения к государству, которое еще в XX веке в Европе и наверняка и во всем мире, натолкнулось бы на страстное противостояние, а в более ранние века было бы просто не понятно. Я помню только, что европейское государство средних веков со своими многогранными отношениями, зависимостями и результирующими из всего этого порядками, было частью божественного плана, ориентированного на потустороннюю жизнь, и что в Новое время превосходящее величие государства не потеряло ни в коей мере своего значения. Государство олицетворяло власть и властителя, а властитель олицетворял собой государство. Знаменитое выражение Людовика XIV „Государство - это я» является непре-

зойденным подтверждением этому убеждению. В то время было бы немислимо перенести это превосходство в низы экономических отношений верноподданных.

Эта концепция не ограничивается ни в коей мере на владычества, основанные на религиозном принципе. И другие (революционные) движения также пользовались этой конструкцией неукоснительности достоинства государства, для того, чтобы сделать его и себя неприкосновенными. Так, в статье 1 Конституции СССР от 7 октября 1977г. говорится, что СССР является социалистическим государством, выражающим волю и интересы рабочих, крестьян и интеллигенции и что государство является носителем народной собственности на средства производства (ст. 10). Опять же было бы немислимо это государство, основанное на «диктатуре пролетариата» (как это записано в преамбуле Конституции 1977 года) поставить на одну ступень с отдельными пролетариями, или — как это называется в Wetboek — с физическими лицами.

Очевидно, идентификация государства с властелином — будь то единоличный монарх, или же воспринимаемый в качестве единой власти класс, раса, или народ

Международная практика

— приводила к практическим трудностям. Властитель может умереть, может страдать зубной болью, может иметь любовные связи и выразиться не только в своем неограниченном величии; народ как таковой не является дееспособным и должен быть представлен; государство не ограничивается только своими государственными репрезентативными функциями - оно производит денежные сборы, растратит деньги, и принимает участие в экономической жизни в других формах. С помощью юридических конструкций в различные времена и с различными целями пытались разрешить эти противоречия:

- в двухтелесном учении монархий, основанных на христианстве, которые астральное, неземное тело вечно живущего короля отделяли от его преходящего, подверженного болезням, человеческого тела (король умер, да здравствует король!);

- в представлении «фискальной (казенной) теории», по которой государство имеет одну «казенную» руку, которая опускается из сферы государственного величия, чтобы осуществлять денежные сборы и расходы на уровне рынка;

- в автономизации децентральных единиц, которым передавалась полная экономическая автономия в управлении продуктивных единиц, без выведения их из находящейся в ведении государства всенародной собственности.

2. Государство как юридическое лицо

Владыка укрощен, как показывает Wetboek и становится очевидным, что «государство такое же юридическое лицо, как и другие»¹, причем по представлению континентально-европейского права - юридическое лицо публичного права, прототип «территориальной корпорации», как это называется в немецком праве. Это был и есть сложный процесс деконструирования и реконструирования.

В моих расследованиях по поводу конструктивного понимания юридического лица я наткнулся на противодействие, которое оказывало цивилистическое учение вплоть до XX века по отношению к соображению о том, что государство есть юридическое лицо, и в случае его участия в правовых сделках сравнимо с физическим лицом. Фон Тур, к примеру, один из крупнейших профессоров гражданского права начала века, считал это «недостойным» государства, видеть его ничем иным, как «фикцией человека»². Эту банальность немецкая теория права не хотела допускать для своего государства. После Гегеля теория государства придерживалась мнения, что государство само по себе является разумным и быть его членом есть не только обязанность каждого, но и реальность его свободы³. Согласно этой теории, если вообще конструкция юридического лица переносима

на государство, то надо понимать ее иначе, дабы достаточно ясно выразить возвышенное, присущее только лишь государству, достоинство⁴.

Но вот как будто преодолены старые представления и государство рассматривается наравне с другими объектами гражданского права. Статья 1 Гражданского кодекса Республики Казахстан ставит государство в этом смысле в качестве участника гражданско-правовых отношений безо всяких условий наряду с обычными гражданами и юридическими единицами и устанавливает в своей статье 111, что Республика Казахстан в гражданско-правовых отношениях действует на базе тех же принципов, которые действуют и для всех других участников этих отношений. Статья 8 Гражданского кодекса Грузии имеет похожую формулировку, делает, однако, одно ограничение, которого нет ни в нидерландском, ни в казахстанском ГК. Она устанавливает, что частно-правовые отношения государства определяются законами гражданского права, «если они не отрегулированы в государственном порядке, или — с учетом предпочтительных интересов общественности — публичным правом».

3. Публично-правовые и частно-правовые масштабы государственной деятельности

В этом ограничении выражается масштаб деятельности государства, согласно которому запрещается

ограничивать государство на организационные формы и мотивы деятельности лица частного права. Несомненно, уже большим достижением является то, что понято и признано, что государство движется и может двигаться на уровне экономических, предпринимательских отношений⁵, однако этим реальность государства не исчерпывается.

Разумеется, представленные выше конструкции разделения понятия государства изжили себя и по большей части не существуют более, по крайней мере в той части, где речь идет о власти и достоинстве властителя. Разумеется, верно также рассматривать государство как юридическое лицо. Однако, в принципе необходимости дифференцирования различных форм и содержаний государственной деятельности ничего не меняется. Государство есть юридическое лицо, оно является носителем прав и обязанностей, оно является собственником, договорным партнером и ответчиком по деликтам. Тем не менее, оно является юридическим лицом особого типа - не потому, что оно должно быть каким-то образом привилегировано в гражданско-правовых отношениях, а потому, что оно вынужденным образом обладает масштабом публичности. Поэтому не является целесообразным, помещать в гражданских кодексах реликты и привилегии для особых типов договоров, в которых принимает

Международная практика

участие государство, или же устанавливать реликты публично-правовых институций — как реквизиция и конфискация.

Прежде чем перейти к систематическому анализу, я хотел бы продемонстрировать эту особенность на примере двух новых решений из области международного третейского судопроизводства.

Первый случай касается приватизации газового сектора в Аргентине, который был осуществлен в конце 1980-ых годов. Предприятия США купили большую часть долей государственных газовых заводов Аргентины, после того, как государство посредством законов и договоров взяло на себя обязательство по либерализации и освобождению экономики. В конце 1990-ых годов Аргентина пережила тяжелый экономический кризис, который привел страну на грань коллапса. Государство отреагировало таким образом, что оно объявило все договорные обязательства недействительными, прервало конвертируемость собственной валюты и ввело временный режим экономического чрезвычайного положения, в рамках которого были также сняты обязательства из двустороннего договора между Аргентиной и США о защите инвестиций. Третейский суд счел, что эти мероприятия, несмотря на нарушение обязанностей перед инвесторами, не обосновывают права требования возмещения ущерба на время действия чрезвычайного положения. Право

требования возникало только в результате того, что мероприятия не были сняты, хотя чрезвычайное положение завершилось⁶. Третейский суд признал, по всей очевидности, необходимость проведения общего, общественного, публичного интереса и присвоил ему более высокий уровень, нежели проведение индивидуальных интересов. Аргентинское государство действовало легально, когда оно объявило государственное банкротство и пыталось предотвратить социальное беспокойство.

Второй пример касается решения одного из английских судов. Международный третейский суд удовлетворил иск одного инвестора против Казахстана. Инвестор требовал осуществления принудительного исполнения решения в Англии, а именно путем ареста находящихся в одном из коммерческих банков денежных средств Национального фонда, принадлежащего Центральному банку Казахстана. Еще 50 лет назад подобная попытка была бы наверняка обречена на провал по причине абсолютного иммунитета государства. Однако эта доктрина потеряла свою силу. Она уступила место доктрине относительного иммунитета⁷. Она разделяет государственную деятельность таким образом, что иммунитетом защищаются его действия в области государственного управления и используемая при этом собственность, что не

касается деятельности в качестве участника экономических и коммерческих отношений и правовых сделок. В Великобритании, как и в некоторых других странах, это установлено законодательством⁸. К этому мы еще вернемся. В названном случае английский суд решил, что принудительное исполнение недопустимо, поскольку денежные средства Центрального банка служат валютной и денежной политике и, таким образом, государственным целям⁹. Исполнение по имуществу государства — как и имущества любого другого юридического лица — не исключено, но ограничено в случаях, когда непосредственно затрагиваются интересы общественности.

Эти примеры приводят нас к общим теоретическим и практическим рассуждениям о государственном праве и о разделении сфер государственной деятельности и государственной организации в исторических условиях денежной и рыночной экономики. В условиях этой экономики легитимно и легально, что каждое лицо преследует свои частные, ориентированные на прибыль или другие преимущества, интересы, причем не при помощи односторонне установленных актов, а в общественных, частных отношениях. В них каждый воспринимает другого в качестве равноправного партнера. Однако, исторический опыт учит — и это учение систематизировано и попол-

нено содержанием со времен основания общественных теорий Маккиавелли, Бодина, Адама Смита и других — что общество должно было бы разрушить самого себя, не могло бы вообще существовать, если бы оно пыталось организовать себя, преследуя исключительно партикулярные интересы.

Знаменитая «невидимая» рука, которая преобразует преследование индивидуальных интересов в общественное благо, не может работать, если не существует инстанции, которая была бы ответственна за общие, общественные, публичные интересы. Эти интересы дефинируются как полезные и необходимые, но не воспринимаются и не могут восприниматься на частном уровне, поскольку они не подчиняются критериям рентабельности, прибыли и удовлетворению индивидуальных потребностей. Речь идет о физических и социальных инфраструктурах, об автомобильных дорогах и мостах, железных дорогах и аэропортах, а также об образовании, здравоохранении, пенсионном обеспечении, об общественном порядке и других областях публичной организации, которые по праву включены в перечень задач государства в Конституции Казахстана и других стран. Эти общественные задачи могут быть определены по своему содержанию лишь приблизительно, они могут меняться со временем, могут в какой-то промежуток времени стать приносящими приибыль,

Международная практика

могут стать излишними и уступить место другим — но в самом принципе ничего не меняется¹⁰.

Таким образом, для сохранения и развития общества, основанного на принципе рыночной экономики, неизбежным образом существуют задачи и институции, которые не могут быть организованы договорными, оплачиваемыми и частно-правовыми отношениями. Они должны быть дефинированы и реализованы в непосредственных общественных, публичных, общих интересах, и это не может произвести никто другой, кроме государства, которое имеет доступ к доходам посредством установления налогов, которые он не может получить в условиях конкуренции, на свободном рынке и в частно-правовых отношениях. В то время, как юридическое лицо частного права при недостаточной рентабельности и при угрозе банкротства вынуждено отказаться от предприятия, государство должно как раз тогда взять на себя необходимые задачи, когда этого требуют общественные интересы. Его банкротство исключено.

Третьей судьи решили по праву, что Аргентина в моменты экономического кризиса должна иметь возможность односторонне декретировать обязательства, чтобы не подвергнуть опасности все общество. Государство облагается конституционной обязанностью интегрировать неимущих граждан в социальные инфраструктуры и

в том случае, если они не могут платить (если бы все могли платить, то возможно было бы приватизировать инфраструктуры). Оно должно проводить политику охраны окружающей среды, даже если это уменьшает рентабельность, поскольку в противном случае может пострадать все общество. Оно должно быть в состоянии провести конституционную политику равенства полов, даже если в этом случае придется вторгнуться в принцип свободы договора.

Это все примеры, к которым можно добавить и многие другие, причем всегда решающим была ориентация на общественное благо. Причем эта ориентация должна серьезно и реально дефинироваться государством и его органами, и таким же образом проводиться в жизнь. Руководитель страны, который бы «приватизировал» общественное благо массовой информации, используя свое политическое положение, и во исполнение своих партикулярных предпринимательских интересов провел бы «подходящее» законодательство о СМИ, нарушил бы общественные интересы и нанес бы идею государства и государственной реальности большой ущерб. Эта опасность еще более усиливается, если политическое руководство страны примет решение вести войну, чтобы услужить интересам крупных предприятий, даже если это будет объясняться защитой рабочих мест. Из приве-

денных рассуждений можно было бы сделать вывод, что государству нет места в частном праве и что его правоотношения и его деятельность определяются исключительно общественными интересами. Это действительно весомый аргумент. Я, однако, придерживаюсь мнения, что сказанное выше не может привести к тому, чтобы государству было отказано в участии в частно-правовых сделках и таким образом в занятии им позиции носителя частно-правовых прав и обязанностей в качестве собственника и деликтного ответчика. Подобное отношение было бы противоречием требованиям общественной практики и общественных отношений. Оно бы пренебрегло тот факт, что государство на самом деле является собственником, что в обществах с рыночной экономикой оно должно решать многие свои задачи посредством рынка (в результате чего, кстати, частные поставщики товаров и услуг получают весомую поддержку от государства, что ведет к общему оживлению рынка), что его представители на самом деле совершают запрещенные действия и против них должно быть возможно предъявление требований возмещения ущерба.

Таким образом, в реальной жизни государство не только принимает участие в предпринимательской деятельности, но оно исполняет и свои общественные задачи по большей части посредством частного права, например,

в даче заказов, финансируемых в основном налоговыми средствами, частным юридическим лицам. Поэтому очень важно, чтобы был создан обеспечивающий транспарантность закон о государственных заказах, который бы регулировал конкурсную процедуру, выбор договорного партнера и отдельные условия контрактов. Таким образом происходит смешение публичного и частного права.

Сама процедура, или правовая форма ничего не меняют в том факте, что государство в любом случае должно руководствоваться интересами общественного блага. Обращение к гражданско-правовым конструкциям публичного права и права представительства позволяют объяснить юридический механизм взаимодействия обеих сфер. Тут конкретно речь идет о правильном представлении внутреннего организационного права и деятельности во внешних отношениях. В своем внутреннем распорядке государство и его органы формируются конституцией, организационными законами и политической практикой в ориентации на общественное благо. Внешних отношений эта ориентация, однако, не касается. Как и в общем публичном праве, так и в праве представительства должны соблюдаться принципы простоты и свободы делового оборота, защита договорных партнеров государства от результатов внутренних ограничений дееспособности:

Международная практика

соображения *ultra vires*, инфицирование частно-правовых внешних отношений посредством внутренних, не определяемых извне политических мотивов и целей, привели бы к такому распределению риска, которое не соответствовало бы положению договорных сторон. Договорной партнер не может распознать различные мотивации, он «далее удален от риска»¹¹, его ожидания по отношению к способности государства к частно-правовым действиям должны быть защищены. Это возможно только, если предпосылки действительности внутренних отношений и внешних отношений будут рассматриваться раздельно.

Законы и международные договоры об разграничении государственных и коммерческих действий государства и об установлении границ его иммунитета как раз представляют эти политико-правовые представления. Так, например, в Законе США о суверенном иммунитете записано, что для квалификации акта в качестве «коммерческого» решающим является «природа действия», а не «намерение»¹². Принятая в 2004 году Генеральной ассамблеей ООН Конвенция о «Судебном иммунитете государств и их собственности» несколько более сдержана в своей формулировке. И здесь при характеристике действия в первую очередь учитывается «природа договора», однако и «намерение должно при-

ниматься во внимание», если в практике соответствующего государства существует установление некоммерческого характера отдельных действий¹³. Коммерческими, однако, являются всегда договоры купли-продажи, услуг, финансовых услуг — т. е. основные договоры гражданских кодексов¹⁴.

Из всех этих рассуждений следует, что в соответствии со всеми интересами целесообразно, чтобы государство могло действовать на рынке и что оно — как это заложено однозначно в гражданских кодексах Казахстана, Грузии и Нидерландов, и императивно в германском праве — должно подчиняться тем же правилам, как и другие лица. Эти принципы имеют свои границы. Они, например, являются спорными, если деловые партнеры будут сотрудничать с государственными органами с недобросовестным намерением заключения сделок, которые — по осознанию обеих сторон — идут в противовес с общественным благом. Приведенные выше третейские решения тоже в какой-то степени затрагивают эти границы: государство не должно быть привлечено к частно-правовой ответственности, если оно действовало с целью преодоления экономического кризиса; не должно произойти принудительного исполнения на имущество, которое служит по своей структуре стабилизации денежной единицы.

Возможно, что некоторые законодатели стран СНГ следовали подобным рассуждениям, когда они старались сохранить советскую концепцию различных форм собственности и в их числе особой формы государственной собственности. Эта концепция находится, однако, в противоречии с традиционной концепцией единого понятия собственности, которое еще раз особенно подчеркивается в уже названном Гражданском кодексе (Wetboek) Нидерландов и которое, однако, типично для всех «западных» гражданских кодексов. Эту тему уже неоднократно обсуждали на наших конференциях в Алматы.

Я хочу только добавить затронутый здесь нами аспект: было бы излишне и даже вредно отменять принцип единого понятия собственности. Особая форма государственной собственности не приходит в соответствие с общей правоспособностью юридического лица. Государство является собственником, как и все другие, и использует эту собственность в гражданско-правовых отношениях. Если какой-то объект, который находится в его собственности, передается в непосредственное общественное, публичное пользование - когда, например, здание не используется более в качестве жилого дома, а должно стать казенной, или, например, земельный участок в будущем должен стать улицей - то это назначение должно быть установлен-

но особым публичным посвящением. Когда же это назначение отменяется, должен состояться опять же акт его публичной отмены. Для того, чтобы эти посвящения вступили в силу во внешних отношениях, необходимо сделать их в публичном порядке. Чисто внутренние назначения должны уступать место уже названному доверию потенциальных договорных партнеров. Деловой партнер может положиться на добрую волю партнера только в том случае, если можно установить со всей очевидностью извне, что находящийся в собственности государства объект связан непосредственным общественным назначением. У некоторых объектов, как, например, танки, или музейные экспонаты свое назначение «написано на лбу», у других, как, например, земельные участки, этого нет. Таким образом, это все комплексные вопросы - в соответствии со сложностью и комплексностью проблематики. Правовая фигура «государственной собственности» не вбирает в себя эту комплексность и представляет собой лишь фальшивую защищенность.

4. Государство и его органы

Таким образом, приходим к выводу, что государство является юридическим лицом, имеет правоспособность, является носителем частно-правовых прав и обязанностей, в том числе права собственности, и что одновременное выполнение его общественных, публичных обязанностей

Международная практика

не ущемляется данной конструкцией. Тем не менее, остается открытым вопрос определенного разделения или двойственности характеристики государственной деятельности. Это разделение, однако, не имеет ничего общего с названными выше конструкциями раннего Нового Времени. Они были необходимы для того, чтобы божественное или идеологическое достоинство властителя привести в согласие с жизненной реальностью. Современное распределение опирается на функциональность государства в рыночной экономике, на его роль в качестве гаранта и исполнителя общественных отношений. На него возлагается конституционная обязанность, основанная на интересе сохранения общественных отношений, создать и содержать физические и социальные инфраструктуры. С одной стороны, это не есть реализация сакральной или другим идеологическим образом обоснованной власти, а функция, обоснованная экзистенциальной необходимостью. С другой стороны, дефиниция этих задач не может быть сопоставлена со структурами рынка. Одновременно оно принимает участие в рыночных отношениях в качестве субъекта частного права. Оно является индивидуальным собственником и одновременно гарантирует общее право собственности, оно является договорным партнером и одновременно гарантом системы договоров.

Республика Казахстан и Федеративная Республика Германии являются таким образом как государства¹⁵ (а не их правительства, или даже части их правительств, например министерства) юридическими лицами публичного права с частно-правовой правоспособностью. Как все юридические лица, они могут действовать через их органы. Органы представляют государство на основе их полномочий. Как во всех представительских отношениях эти полномочия и посвящения обязывают не их самих, а непосредственно и исключительно государство. И деликтные деяния приписываются государству. Не случайно записано в проекте Конвенции ООН об «ответственности государства за международные деликты», что представители законодательной, исполнительной и судебной властей являются органами государства и что их действия должны рассматриваться как действия государства¹⁶.

Именно поэтому ошибочно из конституционно-правовых соображений и весьма сомнительно из соображений единства государства, представление в некоторых государствах СНГ правительств, или даже отдельных министерств в качестве юридических лиц, которые самостоятельно и от своего имени заключают договоры и претендуют на собственность объектов, которые на самом деле принадлежат государству. С учетом противоречивой практики в

некоторых постсоветских странах Грузия и Азербайджан по праву однозначно закрепили в их гражданских кодексах в принципе самостоятельную конструкцию присвоенной государству правоспособности. В статье 24, часть 4 Гражданского кодекса Грузии говорится, что государство «принимает участие в гражданско-правовых отношениях как юридическое лицо частного права», что «государственные права осуществляются их органами (министерствами...)» и что эти последние «не являются юридическими ли-

цами». Статья 43, часть 3 азербайджанского кодекса содержит идентичную формулировку. Подобные определения следует настоятельно рекомендовать и другим государствам переходного периода. Они конкретизируют закрепленную в Конституции государственную организацию, защищают государство от неожиданных обязательств, которые могут быть результатом самовольных действий министерств и соответствуют принципу неделимости государственного единства.

1. Это моя формулировка 1991 года: R. Knieper, *Nationale Souveranitat — Versuch über Ende und Anfang einer Weltordnung*, Frankfurt/Main, 1991, с. 196.

2. *B.v. Tuhr* Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts, Berlin, 1910, p. 461.

3. *Гегель Г.В. Ф.* Основные направления философии права, 1821, §258.

4. *Книпер Р.* Закон и история, 1966, с. 65.

5. На отдаленных от реальности суждениях ряда экстремально либеральных авторов, считающих, что государство должно вообще воздерживаться от экономических отношений, я здесь не буду останавливаться, см. по этому поводу мой, сделанный 30.08.2005 в Астане доклад «Значение конституции для экономического и социального законодательства Республики Казахстан», напечатанный в: Р. Книпер, «Правовые реформы вдоль шелкового пути», Берлин, 2006, с. 341.

6. ICSID Review — Foreign Investment Law Journal 2007, с. 203 /с. 266.

7. к развитию концепции в пост-советской доктрине см. М. Богуславский, Регулирование государственного иммунитета в законодательстве стран СНГ:

IPRax 2002, с. 43.

8. State Immunity Act 1978.

9. Yearbook Commercial Arbitration XXXI (2006), с. 1539.

10. Я позволяю себе эту короткое и сокращенное представление этих сложных вопросов, поскольку я в своей книге «Национальный суверенитет» (сноска 1) остановился на ней подробно.

11. Так бы сформулировала школа экономического анализа права: см: Н.-В. Sch?fer und C. Ott, *Lehrbuch der ?konomischen Analyse des Rechts*, 3. Auflage, 2000.

12. Foreign Sovereign Immunities Act of 1976, Section 4(a).

13. Статья 1 с (ii) Конвенции ООН «On Jurisdictional Immunities of States and their Property», принятая Генеральной Ассамблеей ООН 02 декабря 2004г.

14. C. Annacker und R.T. Greig, *State Immunity and Arbitration: ICC International court of Arbitration Bulletin*, Volume 15/No.2 (2004), с. 70.

15. Сравни ст. 1 Конституции Казахстана и ст. 20 Основного Закона ФРГ.

16. Статья 4 Проекта Конвенции ООН „of States for Internationally Wrongful Acts»; Official Records of the UN General Assembly; 56th session; Supplement No. 10 (A/56/10).

Լիանա ԴՈՅԴՈՅԱՆ

ԵՊՀ ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի դասախոս

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

«Հսկայական փոփոխություններ առաջ եկան, ուշագրավ երևույթներ: Եւ հանրաժանոթ իրողություն է, որ այս դեպքերը զարգացան բոլորովին հակառակ մեր տրամադրությանց՝ արտաքին իրողությունների թելադրությանը: Մենք անգոր եղանք ուղղություն տալ նրանց: Այս նշանակում է, թե ներքուստ մենք պատրաստ չէինք դեպքերի իմաստը հասկանալու, զանոնք մեր քաղաքական ձգտումներին համընթաց դարձնելուն»:

Գարեգին ՆՇԴԵՀ

XX դարի վերջը նշանավորվում է նոր տիպի հասարակության ձևավորմամբ, որի հիմքն է դառնում տեղեկատվությունը: Չարգացած երկրներն ընդունել են տեղեկատվական հասարակությունը որպես նպատակ, որպես հնին փոխարինելու եկող հասարակական նոր կարգ, որը պիտի ձևավորվի գիտելիքի և տեղեկատվության, նոր տեխնոլոգիաների հիման վրա: Տեղեկատվական հասարակությանն անցնելու քաղաքականության կարևորագույն գործոնն է դառնում տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների (ՏՀՏ) զարգացումը և դրանց կիրառումը հասարակական տարբեր ոլորտներում: Դեռևս 60-ական թվականներից սոցիոլոգները, քաղաքագետներն սկսեցին ուսումնասիրել հասարակության փոխակերպման երևույթները, որոնք մեծապես պայմանավորված են ՏՀՏ-ի աննախադեպ զարգացմամբ և դրանց մուտքը հասարակական տարբեր ոլորտներ:

Ուսումնասիրողներից առաջինը,

Այմորիի համալսարանի պրոֆեսոր Յոն Մասուդան¹ «Տեղեկատվական հասարակությունը որպես հետարդյունաբերական հասարակություն» իր հայտնի աշխատությունում ՏՀՏ դիտարկում է որպես հասարակության զարգացման միակ և առաջնային շարժիչ ուժը, որոնք և տնտեսության համար նոր հիմքեր են ստեղծում: Արդեն 80-ականների սկզբներին ճապոնացի ուսումնասիրողը տեղեկատվական ցանցերն անվանում է տեղեկատվական հասարակության հիմքը: Մեկ այլ հայտնի ուսումնասիրող Էլվին Թոֆլերն իր «Երրորդ ալիք» աշխատության մեջ կանխատեսում է գերարդյունաբերական հասարակության ձևավորումը՝ նոր կացութաձևով, նոր ռեսուրսներով, նոր էթիկայի սկզբունքներով: «Ապագայի ալիքը բերում է նոր տնտեսություն, որը հիմնվում է գիտելիքի և տեղեկատվության վրա, և այստեղ քաղաքական գործիչների խնդիրը դառնում է ոչ թե հարստության վերաբաժանումը, այլ գիտելիքի և տեղեկատվության վերահսկումը»²:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Տեղեկատվական հասարակություն հասկացությունն այնքան զրավիչ դարձավ, որ հեռանկարային նպատակ ամրագրվեց ԱՄՆ-ի, Կանադայի, Ավստրալիայի, Ճապոնիայի, Եվրոպայի շատ երկրների համար: 90-ականների սկիզբը նշանավորվեց տեղեկատվական և հեռահաղորդակցական ենթակառուցվածքի մեծամասշտաբ նախագծերի ծնունդով: Սկիզբը դրեց ԱՄՆ-ն: 1993թ. փոխնախագահ Ալբերտ Գորը հայտարարեց ամերիկյան կառավարության որոշումը՝ տեղեկատվական գերմայրուղի ստեղծելու մասին («Ազգային տեղեկատվական ենթակառուցվածք»), որը նոր թափ պետք է հաղորդեր ազգային հեռահաղորդակցական ենթակառուցվածքին, զգալիորեն կմեծացներ ՏՀՏ-ի մատչելիությունը: Լայն հանրության համար սահմանելով «Տեղեկատվական գերմայրուղի» հասկացությունը՝ բրիտանական տեսաբան Վիլյամ Դյուբոնը բնութագրում է այն որպես «տեղեկատվական և հեռահաղորդակցային ցանց, որը տարածում է բոլոր տեսակի էլեկտրոնային ծառայություններ կենցաղում և բիզնեսում»³:

Ամերիկյան ծրագիրն ուղղակիորեն վերաբերում էր տեխնոլոգիական ենթակառուցվածքին, և շեշտը դրվում էր բիզնեսի զարգացման վրա: Տեղեկատվական գերմայրուղու ամենահայտնի կողմնակիցներից, «Մայքրոսոֆթ» ընկերության ղեկավար Բիլ Գեյթսն այսպես է բնութագրում տեղեկատվական գերմայրուղին. «...Տեղեկատվական գերմայրուղին մի պատկերացրեք որպես ճանապարհ, այլ ձեր աչքերի առջև տեսեք մի շուկա կամ բորսա: Այստեղ կներկայացվեն մարդկային գործունեության բոլոր տեսակները՝ միլիոնավոր գործարքներից սկսած մինչև

զգացմունքներ: Առևտուրը կիրականացվի էլեկտրոնային դրամով: Բայց կարևորն այստեղ այն կլինի, որ գերիշխողը ոչ թե դրամը, այլ տարաբնույթ թվանշային տեղեկատվությունը կլինի»⁴:

Այնուամենայնիվ, շատ տեսաբան-վերլուծաբաններ կասկածամտությամբ են վերաբերվում տեղեկատվական գերմայրուղուն և գտնում են, որ այն չի կարող նոր աշխարհի հիմք դառնալ: Կանադացի պրոֆեսոր Վինսենթ Մոսկոն տեղեկատվական գերմայրուղին համարում է ամերիկյան քաղաքական գործիչների և բիզնեսմեներին հորինած նոր լեզունը: «Այսօր կառավարությունն անհանգստացած է կիրերտարածության վրա հսկողությունը կորցնելով, իսկ մասնավոր բիզնեսը դիտում է այն որպես նոր շուկա և, համապատասխանաբար, որպես նոր ծառայությունների և իրերի առք ու վաճառքի աղբյուր», - իր «Իշխանությունը և հասարակությունը տեղեկատվական գերմայրուղում» գրքում ամփոփում է Մոսկոն⁵:

1994թ. ամերիկյան նախագծին հաջորդում է Եվրոպական միության նախաձեռնությունը: Ընդունվում է «Եվրոպայի ուղին դեպի տեղեկատվական հասարակություն. գործողությունների պլան» փաստաթուղթը, որը հանձնարարականներ էր պարունակում կարգավորման և իրավական հայեցակարգերի, ցանցերի, ծառայությունների և կիրառությունների օժանդակության, հասարակական և մշակութային ասպեկտների, ինչպես նաև այլ ոլորտներում իրականացվելիք գործողությունների վերաբերյալ:

Եվրոպական նախաձեռնության սկիզբը համարվում է «Բանգեմանի գե-

կույցը», որից հետո և որի հանձնարարականների հիման վրա մշակվեց վերոնշյալ «Գործողությունների պլանը»: Եվրամիության քարտուղար Մարտին Բանգեմանը եվրոպական և ամերիկյան ծրագրերի միջև եղած տարբերությունն այսպես է բնութագրում. «Քանի որ «տեղեկատվական գերմայրուղի» փոխաբերությունը վերաբերում է միայն ենթակառուցյին, մենք գիտակցաբար խուսափել ենք դրանից: Դա ամբողջ համակարգի միայն մեկ, թերևս ոչ ամենակարևոր մասն է... Մեր համոզմամբ ՏՀՏ օգտագործումը զուտ տնտեսական և տեխնիկական բարեփոխումներից շատ ավելին է, և դրանք փոխում են հասարակությունը՝ որպես ամբողջություն»⁶:

Ընդհանուր առմամբ, զարգացող երկրներում ՏՀՏ-ի կիրառությունը, թեև հիմնականում արագորեն աճում է, դեռևս սահմանափակ է և անհավասար բաշխված: Հասարակական-մշակութային տարբերությունները, նոր տեխնոլոգիաների վերաբերյալ տեղեկացվածության, դրանք հասկանալու անբավարար մակարդակը նույնպես խոչընդոտում են այս գործընթացը: Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպությունը «Տեղեկատվական հասարակության և քաղաքականության գործընթացների վերաբերյալ» իր հաշվետվության մեջ նկատում է. «Էական առաջընթացը կախված է ոչ այնքան տեխնոլոգիայից, որքան հասարակական և մշակութային զարգացումից, կառավարության քաղաքականություններից, քաղաքական կամքից և հաստատությունների կառուցվածքից»⁷:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՓՈՐՁԸ

Տեղեկատվական դարաշրջանի

մարտահրավերը ստանձնել է նաև Հայաստանը: Այսօր արդեն տարբեր մակարդակներում խոսում են ՀՀ-ում տեղեկատվական հասարակության ձևավորման լուրջ նախադրյալների մասին, պետականորեն քննարկվում են այդ գործընթացին ուղղված ծրագրեր, հայեցակարգեր: Սակայն արդյո՞ք պետական և ազգային հայեցակարգեր մշակելիս համակողմանիորեն և խորը ուսումնասիրվում են ՏՏ բնույթը, դրանց ընձեռած հնարավորությունները և հետևանքները: Կարևորագույն խնդիր է դառնում ոչ թե անվերապահորեն ընդունել նորը, այլ իրատեսական ընկալել դրա էությունը, հնարավորինս կանխատեսելի դարձնել հետևանքները: Նոր տեխնոլոգիաների յուրացումն անմիջականորեն փոխկապված է ազգային-մշակութային ինքնության պահպանման խնդրի հետ: Անհրաժեշտ է հստակորեն գիտակցել և ճանաչել աշխարհում տեղի ունեցող փոփոխությունները, պարզել թե ինչո՞ւ են դրանք տեղի ունենում և թե ի՞նչ կտան մեզ: Ժամանակակից հայտնի սոցիոլոգ և փիլիսոփա Մանուել Կաստելը⁸ խոսելով նոր տիպի հասարակության մասին, նշում է. «Միամիտ և նույնիսկ խիստ վտանգավոր է կարծել, որ տեխնոլոգիաներն ինքնին ի վիճակի են առաջացնել նոր տնտեսական, սոցիալական կամ քաղաքական հարաբերություններ: Առաջին հերթին պետք է դիտարկել հասարակության պոտենցիալը և պահանջարկը նորի հանդեպ»⁹:

Հայաստանի կառավարությունը 2000թ. Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների արդյունաբերությունը ՀՀ տնտեսության զարգացման գերակա ճյուղ հայտարարեց: «Ճյուղը կարևոր է: Ունի զարգացում, իհարկե, ոչ այն տեսակե-

րով, որով կցանկանայինք, բայց ընդհանուր ճգնաժամի պարագայում, զարգացման առկայությունը, կարծում են, ևս լավ արդյունք է: Շարունակելու ենք, իհարկե, այս ուղությամբ աշխատել»,- ասաց ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը 2002թ. հոկտեմբեր ամսին Երևանում կայացած «Ինֆոտեկ» ցուցահանդեսի բացմանը¹⁰:

Վերջին տարիներին բավականին հաճախ են դարձել Հայաստանում SS զարգացումներն արձանագրող հայտարարությունները, իսկ հեռանկարներն ապահովող հիմքերից հաճախ փաստարկվում են խորհրդային շրջանից ժառանգված կարողությունները: Շատ մասնագետների համոզմամբ Հայաստանի հավակնությունները հիմնված են մտավոր ներուժի, այլ ոչ թե առկա ենթակառույցների վրա: Հիմքերից են նախկինում իրեն ապացուցած գիտատեխնիկական ներուժը, որը ԽՍՀՄ տարածքում ամենաուժեղներից էր համարվում: Արդյո՞ք այս կարողություններն այլևս հնացած և ժամանակավրեպ չեն: Այնհայտ է, որ «գիտատեխնիկական պոտենցիալը» անջատվում է քաղաքական-հասարակական իրադրությունից, իսկ անցյալի ժառանգությունը՝ իդեալականացվում: Հիշենք, որ Խորհրդային Միության գաղափարախոսությունը մերժում էր տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հասարակական բնույթը և դրանց տարածումը հասարակական համակարգի մեջ: Այստեղից էլ և տարանջատվում էր SS էությունը և դրանց ընձեռած հնարավորությունները: Իրականում SS-ն կոչված է զարգացման նոր մակարդակի բերելու հասարակությանը, դրանք արմատական նոր փոփոխություններ են բերում հասարակական հարաբե-

րություններում և հասարակական կառուցվածքում: SS արդյունաբերության խթանումը ենթադրում է սոցիալական նպատակների հասնել, տնտեսական առաջընթացը նպատակաորոշվում է ոչ միայն նյութական բարիքների արտադրությանը, այլև դրանց միջոցով պայմանների ստեղծմանը, որի ժամանակ մարդկային զարգացումը դառնում է հիմնականը, կարևորը:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը մեկ օրվա հարց չէ, սակայն առաջին հիմնախնդիրը հանգում է ենթակառույցների ստեղծմանը: Առաջնահերթ խնդիր է կառավարման համակարգի փոփոխությունը, որն էլ ենթադրում է իշխանության առավել արդյունավետ և թափանցիկ գործունեության հաստատում: Էլեկտրոնային կառավարումը՝ որպես պետական կառավարման համակարգի առավել ժամանակակից և արդյունավետ միջոց, հետզհետե ընդլայնում է իր աշխարհագրությունը՝ ստիպելով ավելի ու ավելի պետությունների փոխել մոտեցումները կառավարման ավանդական ձևերի նկատմամբ: Նախ՝ ի՞նչ է այն իրենից ներկայացնում և ինչո՞վ է պայմանավորված նրա նկատմամբ աճող հետաքրքրությունը:

Էլեկտրոնային կառավարման կողմնակիցները որպես դրա արդյունավետությունը գնահատող ամենակարևոր փաստարկ նշում են, որ էլեկտրոնային կառավարումն իրական հնարավորություն է ստեղծում՝ թափանցիկ դարձնելու իշխանությունների գործունեությունը, նվազեցնելու պետական ապարատում բյուրոկրատական քաշքշուկները: Ամբողջ աշխարհում բիզնես-կառույցները հասկացել են, որ տեղեկատվական-հեռահաղորդակցա-

կան տեխնոլոգիաներն օգնում են օպտիմալացնել կորպորատիվ կառավարումը, նվազեցնել ծախսերը և հաճախորդին բարձր որակի ծառայություններ մատուցել: Եթե դիտենք պետական իշխանության մարմինները՝ որպես յուրահատուկ ծառայություններ մատուցող կառավարման օղակ, ապա ակնհայտ է, որ այստեղ ևս կան բոլոր նախադրյալները ՏՀՏ-ի կիրառմամբ բարձրացնելու ադմինիստրատիվ կառավարման արդյունավետությունը: Իսկ դրանք բազմապիսի են ու բազմաբնույթ. կրճատվում են պետական ծախսերը, արագանում է իշխանության տարբեր կառույցների միջև, պետություն-քաղաքացի փոխգործակցությունը: «Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ էլեկտրոնային կառավարման մոդելը բնական ու գրավիչ է այն երկրների մշակույթների համար, որտեղ պետությունն ընկալվում է որպես սպասարկող, ծառայություններ մատուցող կառույց», - այսպիսի կարծիք է հայտնել Microsoft Research ընկերության գլխահետազոտական կազմակերպությունների հետ կապերի բաժնի ղեկավար Իգոր Ադամիրյանը¹¹: Իսկ այդպիսի¹² է արդյոք Հայաստանը:

1999թ. մարտի 16-ի ՀՀ կառավարության թիվ 152 որոշումը բովանդակում էր «Պետական տեղեկատվական միասնական համակարգի ստեղծման և ներդրման հիմունքները»: Որոշման համաձայն՝ միջգերատեսչական հանձնաժողովը մշակել էր ծրագիր, որով հաշվարկվել և գնահատվել էր Հայաստանում էլեկտրոնային միջոցները կառավարման համակարգում ներդնելու ծախսերը, պահանջվող միջոցներն ու հնարավորությունները: Սակայն այս բավականին ծավալուն

փաստաթղթին, որը 2001թ. ներկայացվել էր ՏՏ զարգացման աջակցության խորհրդի քննությանը, տրվել էր բացասական գնահատական: Ծրագրի մեթոդական թերություններից բացի, այն շատ ծախսատար էր: Եվ նույնիսկ այն հանգամանքը, որ հեղինակները հետագայում կրճատեցին նախատեսված ծախսերը (սկզբնական տարբերակում 100 մլն դրամ)՝ հասցնելով 26 մլն-ի, էականորեն չփոխեց ծրագրի գործունակ լինելու մասին գնահատողների տրամադրվածությունը: Փորձագետ Դավիթ Մանդուխչյանը քննարկվող տարբերակի անհաջողությունը բացատրում է հետևյալ կերպ. «Նախ՝ ծրագիրը կենտրոնացված չէ զուտ էլեկտրոնային կառավարման խնդիրների վրա: Առաջադրված խնդիրները խիստ ծավալուն են և չեն առնչվում կոնկրետ նպատակին: Դրանք ենթադրում են լուրջ հայեցակարգային լուծումներ, մասնավորապես, Հայաստանում հեռահաղորդակցության ցանցի կարգավորում, ՏՏ-երի զարգացում և այլն»: Ընդ որում, նույն պատճառներով ծրագիրը չարժանացավ նաև արտասահմանյան դոնոր կազմակերպությունների հավանությանը, որոնցից ևս ակնկալվում էր որոշակի ֆինանսավորում: Եվ փաստորեն առ այսօր չկա որևէ այլ ծրագիր կամ առաջարկ, որում շարադրված սկզբունքները ելակետային դառնան Հայաստանում էլեկտրոնային կառավարման մեկնարկն ապահովելու համար: Ինչո՞ւ. մեղմ ասած, ճախողվեց այս ծրագիրը: Դրա պատճառներն ուղղակիորեն կապվում են ինտերցիոն նախկին մտածողության հետ, որը մինչ օրս բնորոշ է մեր ողջ կառավարման համակարգին: Պատրաստ են, արդյոք, իրենց գործունեությունը փոխադրել նոր միջավայր, փոփոխել կառա-

վարման վերաբերյալ ավանդական պատկերացումները: Այս գործընթացը պահանջում է ոչ այնքան միջոցներ, որքան մարդկային ռեսուրսներ, նոր մտածելակերպ:

«Էլեկտրոնային ինտերֆեյսներ», որոնք ապահովում են քաղաքացիների, շահագրգիռ կազմակերպությունների մուտքը տեղեկատվական համակարգեր, որոշ չափով ստեղծել են մի քանի նախարարություններ: Սակայն եղածը դեռևս բավարար չէ հայտարարելու համար, որ պետական կառավարման համակարգում ինչ-որ լուրջ բան է արվել տեղեկատվությունը թվայնացնելու առումով: Հարկ է նշել, որ մեզ մոտ ՏՏ-ների միջոցով կառավարում իրականացնելու հիմնախնդիրները ոչ այնքան տեխնիկական և տեխնոլոգիական բնույթ են կրում, որքան որ դրանք ներկայացվում են: Դրանք ուղղակիորեն կապվում են կառավարման նոր ձևերն ու մեխանիզմներն ընկալելու, կառավարման «նոր մշակույթ» ձևավորելու հետ: Եվ այս հարցում, ավաղ, դրական տեղաշարժեր դանդաղ են արձանագրվում:

Հայաստան իր այցելության ժամանակ Բրիտանական խորհրդի քարտուղար Ռոջեր Բադը, խոսելով տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում Հայաստանի զարգացման հեռանկարների մասին, իր սպասելիքները հայտնեց, թե. «20 տարի առաջ խոսում էին ասիական որոշ պետությունների մասին՝ որպես ասիական վագրերի: Անհամբերությամբ են սպասում, որ մոտ ապագայում թերթերում կկարդամ կովկասյան վագրի՝ Հայաստանի մասին»¹²: Հաճելի է, իհարկե, նման գնահատականի արժանանալու ակնակալիք ունենալը, սակայն, միաժամանակ՝ պարտավորեցնող: Մեր կարծիքով, տեղին և իմաստավորված է ակնկալել զգալի արդյունքներ և տեղաշարժ, միայն այն դեպքում, երբ հատկորեն գնահատվեն մեր կարողություններն ու հասարակության պահանջարկը, այնուհետև՝ թե՛ բնակչության շահագրգռվածությունը, թե՛ մասնավոր հատվածի սպասելիքները և թե՛ պետական պաշտոնյաների շատ հաճախ արված վերացական հայտարարությունները փոխադրվեն միևնույն հարթություն:

1. *Massuda Y.* The Information Society as Post-Industrial Society. World Future Society, 1981, p. 22.

2. *Toffler A.* The Third Wave, New York 1980, p. 35.

3. «Եվրոպայի ուղին դեպի տեղեկատվական հասարակություն», Երևան, 2000:

4. *Геймс Б.* Дорога Будущее. Москва, 1996, с. 16.

5. *Mosco V.* Power and Community on the Information Highway // Information Society, 1998, Vol 14 N1.

6. *M. Bangeman* Policies for European Information Society, 1995.

7. Green Paper on the Protection of Minors and human Dignity in Audivisual and Information

Services european Commisiom, 1996.

3. *Castells M.* The Information Age. Economy, Society and Culture. Vol I. The Rise of the network Society. Blackwell, 1996.

9. *Castells M.* The Information Age. Economy, Society and Culture. Vol I. The Rise of the network Society. Blackwell, 1996, p. 6.

10. «am» ամսագիր, N1, 2002թ., հոդված՝ «Գերակա ճյուղ», հեղինակ՝ Լ. Դոյրոյան:

11. «Электронное правительство в контексте глобализации», журнал «Компьютерра», №23 (448), 17 июня 2002. <http://www.computerra.ru/offline/2002/448/18414/>.

12. «am» ամսագիր, N1, 2002թ., հոդված՝ «Գերակա ճյուղ», հեղինակ՝ Լ. Դոյրոյան:

Тигран МНАЦАКАНЯН
Аспирант Академии ФСБ России

ВОЗМОЖНОСТИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ВЗРЫВОТЕХНИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ

При решении вопроса о значении результатов диагностических и идентификационных исследований орудий терроризма следует различать понятия объекта диагностики и носителя информации об этом объекте. Орудие терроризма может выступать в любом качестве в зависимости от сложившейся ситуации.

Если орудием терроризма является ВУ, то объектом диагностики оно становится тогда, когда требуется определить относимость соответствующего предмета (системы) к боеприпасам или самодельным ВУ. Но то же самое ВУ может быть и носителем информации об объекте диагностики, при условии, что в процессе исследования этого устройства устанавливаются обликотипические характеристики его изготовителя.

Решение задачи криминалистического обеспечения мероприятий с помощью диагностических и идентификационных исследований орудий терроризма требует от оперативных работников, специалистов и экспертов методической четкости прежде всего в выделении

элементов вещной обстановки расследуемого события и в установлении их взаимосвязей. Без этого идентификация и диагностика могут утратить свою практическую значимость. Поэтому не совсем верно говорить об «идентификации материалов и веществ», если объектом идентификации являются образцы, получаемые этими веществами элементы вещной обстановки – предметы, объемы веществ, массы материалов, совокупности изделий.

Некорректно, например, ставить диагностический вопрос, если речь идет о «пригодности остатков взорванного СВУ для идентификации», ибо его нельзя грамотно разрешить без встречного вопроса: «Для какой идентификации?». То есть для установления тождества какого именно элемента вещной обстановки – самого СВУ (о принадлежности собранных остатков единому целому) или источника происхождения СВУ по месту его изготовления либо хранения?

В общей постановке вопроса значение результатов диагностических и идентификационных ис-

следований определяется тем, что из себя представляет объект и каковы его связи с обстоятельствами дела. Последнее же означает, что оценка рассматриваемых результатов всегда носит ситуационный характер.

Рассмотрим это, например, на таком варианте диагностики, как определение способа действия ВУ и его поражающей способности. В ситуации, когда обнаруживается предмет неизвестного назначения и устанавливается, что это самодельное ВУ, определение способа его действия и поражающей способности необходимо прежде всего для выяснения вопроса о том, какие действия с этим устройством возможны и каковы могут быть последствия взрыва в случае его срабатывания при манипуляциях с ним (осмотр, транспортировка). Если же объект уже доставлен на пункт расснаряжения, то те же параметры оцениваются для выбора конкретных действий по обезвреживанию.

Диагностика путем определения объекта или явления, события, отнесения его к классификационной группе может касаться разного рода объектов. Само же исследование материального носителя информации об этом объекте носит название диагностического.

Объектом может быть лицо (например, изготовитель ВУ), предмет (с целью отнесения его к ВУ), явление (отнесение взрыва к объемному) и т.д. Таким образом, при исследовании ВУ, оружия, ядов и иных орудий терроризма может

быть множество объектов диагностики, поэтому следует различать, что диагностируется (например, облик взрывника), с какой целью, по каким признакам (по изготовленному изделию, по способу действия и т.д.). Так, диагностическое исследование предмета (системы), изучаемого с точки зрения возможности его использования в качестве орудия терроризма, включает в себя такие понятия, как:

- относимость. К изделиям какого рода относится данный предмет (боеприпасам или ВУ)? Значение результатов такой диагностики связано с возможностью уголовного преследования за незаконное обращение соответствующих объектов с возможностью тех или иных действий с объектом, с определением опасности для общества при нахождении объекта в данных условиях;

- поражающая способность объекта, оцениваемая по описанной выше схеме, например устройство может быть взрывным по принципу действия, однако не способно причинить повреждение, так как предназначено для создания шумового или светового эффекта;

- конструкция и принцип действия – результат диагностики, имеющий значение как для уяснения условий и приемов воздействия на ВУ в ходе его осмотра, исследования, эвакуации или обезвреживания, так и для установления общности происхождения, вида ВУ;

- состояние ВУ на момент исследования является исключительно

Криминалистика

важным «продуктом диагностики», особенно для лиц, осуществляющих работы с устройством. В практике имели место случаи обезвреживания СВУ на заключительных этапах их боевого дежурства, т.е. близко к моменту взрыва. Кроме того, состояние ВУ приходится учитывать и при анализе причин его отказа.

Эти вопросы условно можно отнести к категории «диагностика ВУ». Но есть ряд вопросов, где диагностируется не само устройство, а иные объекты, свойства которых отражены теми или иными сторонами ВУ. К таким вопросам диагностики относятся: воссоздание облика лиц, изготовивших или применивших ВУ; установление места изготовления ВУ или отдельных его деталей; определение времени и условий хранения ВУ.

Диагностика изготовителя ВУ – это определение обликовых (личностных) характеристик по характеру и объему, отобразившихся в устройстве общих или специальных познаний, навыков конструирования, сборки, изготовления деталей, применения ВУ в определенных условиях. Диагностика лиц, применявших (использовавших) ВУ, состоит в определении их обликовых характеристик в части знания поражающей способности ВУ, выбора наиболее эффективного момента срабатывания ВУ и т.д., т.е. как бы тактики применения устройства в качестве боеприпаса.

Диагностика источника проис-

хождения ВУ по месту его изготовления, сборки состоит в определении характеристик участков местности, производств и т.д. Источник происхождения характеризуется В.С. Митричевым как определенно-го рода материальное образование, включающее в себя: участок земной поверхности, помещение, оборудование и приспособления для обработки материалов и сборки изделий, сырье и комплектующие материалы, реализуемые конструктивные требования и технические условия, знания и навыки работающих.

Диагностика чаще всего осуществляется в целях обеспечения розыска террориста или места изготовления орудий терроризма. Как общий принцип диагностируется принадлежность объекта к таким классификационным группам, которые прежде всего по-разному используются в какой-то определенной местности или лицами определенной групповой принадлежности. Этот принцип розыска лица или места в случаях с использованием боеприпасов или ВУ как орудий терроризма является основным.

Взрывотехническая диагностика облика взрывника не относится к методически обеспеченным отраслям криминалистических исследо-

1. Рудиченко Л.И. Основные понятия теории криминалистической диагностики // Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью. Киев, 1983.

ваний. Для криминалистической диагностики весьма важен вопрос конечного использования ее результатов, т.е. адресата. В силу состоявшихся взглядов в криминалистической литературе диагностика прочно связывается с обеспечением доказывания по уголовным делам, что предопределяет преимущественное рассмотрение вопросов диагностики с позиций судебно-диагностической экспертизы¹.

Между тем, в практике криминалистического обеспечения оперативно-розыскной деятельности диагностика должна иметь, и во многих случаях работы специалистов имеет, иной характер. Она заключается в совместной деятельности оперативных сотрудников и специалистов не только по осмотру и исследованию разного рода предметов и следов, но и по обыкновенному физическому розыску образцов для сравнительного исследования, по изучению разного рода производств, торговых структур и т.д. Опять же, ориентируясь либо на розыск лица с известными характеристиками, либо места возможного изготовления ВУ.

Но разнообразная по содержанию оперативная обстановка, а чаще многоплановый характер возникающих задач в процессе решения проблемы борьбы с терроризмом требуют специальной разработки методик криминалистической диагностики облика взрывника в целях наиболее эффективного обеспече-

ния именно оперативно-розыскных мероприятий. Обратимся к примерам.

Вся деятельность следователя (оперативного работника) на начальном этапе подчинена одной задаче – максимально сузить круг проверяемых лиц, выделить те категории населения и районы их проживания, среди которых наиболее вероятен розыск взрывника. Вот почему неперенным условием (в идеале) взрывотехнической диагностики его облика должен быть конкретный, понятный всем результат диагностики – и оперативному работнику, который ставит вопросы, и тем же свидетелям, которые помогают выделить круг проверяемых лиц.

Недостаточная разработанность исходных положений взрывотехнической диагностики облика взрывника имеет ряд недостатков в назначении и соответствующих экспертиз и научно-технических исследований. Практически невозможно из имеющейся литературы получить какие-либо рекомендации по назначению взрывотехнических диагностических экспертиз. А в единственной работе по этой проблеме предлагаются (В.Н. Горбачевым и В.Н. Цветковой) не совсем однозначные и бесспорные варианты диагностических вопросов, например с такой формулировкой: «Каковы индивидуальные и профессиональные познания изготовителя ВУ?».

Криминалистика

При более внимательном изучении позиция этих авторов представляется неоднозначной по ряду причин. Например, как быть, если изготовитель ВУ использовал комплектующие изделия, приобретенные у других лиц? Так было при взрыве ВУ (1984г.) в Челябинске, когда изготовитель заказал требующийся для устройства таймер у другого лица, который и переделал его из реле для стиральной машины, а также, когда СВУ было взорвано в автобусе, а его корпус изготовитель заказал у одного из знакомых токарей. Значит, особенности ВУ в этом случае отражают скорее признаки источника происхождения этого устройства по месту изготовления его частей.

Отображает ли ВУ признаки одного или же разных лиц, практически выясняется лишь в ходе расследования, а значит, целесообразно ставить диагностические задачи дифференцированно, с учетом многостадийности самого процесса проектирования и изготовления ВУ, т.е. не «привязывать» все полученные результаты диагностики к одному проверяемому.

Эффективная диагностика невозможна без специальной разработки криминалистических классификаций обликовых характеристик взрывника, учитывающих реальные условия организации и производства розыска по результатам диагностики.

Не меньший интерес представ-

ляет анализ эффективности самой методики криминалистической взрывотехнической диагностики облика взрывника.

Основопологающей для любой методики проведения экспертизы является определенность и общепринятость используемых в исследовании понятий, терминов, определений и т.п. Отсутствие общеметодических работ по взрывотехнической диагностике облика лиц, частных к изготовлению или применению ВУ, делает непостоянной структуру характеристик и оставляет неопределенным содержание соответствующего понятийного аппарата.

Для обеспечения внутренней согласованности работы специалиста, эксперта, оперативного работника и следователя по диагностике облика взрывника существенное значение имеет однозначность понимания используемых терминов и понятий. На практике и тут имеются сложности.

Ввиду того, что криминалистика в настоящее время не располагает четко выверенными методиками по восстановлению взаимосвязей свойств ВУ с признаками облика его изготовителя, выводы экспертов не всегда являются достаточно полными и понятными. Из положений взрывотехнической диагностики облика взрывника должно быть ясно четкое обоснование связи свойств ВУ с характеристиками его изготовителя.

Поскольку нас интересует борьба с терроризмом в рамках согласованной оперативно-розыскной и следственной деятельности различных правоохранительных органов и спецслужб, постольку общеметодический подход к диагностике и идентификации будет несколько иным. Во-первых, выделяются поисково-диагностическая и поисково-идентификационная деятельность субъектов оперативно-розыскной и следственной деятельности.

Поисково-диагностической можно считать деятельность вышеуказанных субъектов по достижению целей розыска и доказывания путем определения классификационной принадлежности определенно-го рода объектов. Поисково-идентификационная деятельность заключается в установлении тождества или общей родовой принадлежности искомого и проверяемого объектов. Установление имеет разную форму: в оперативно-розыскной деятельности – усмотрение тождества (общей родовой или групповой принадлежности) характеризует познавательную деятельность оперативного сотрудника, использующего в ряде случаев заключения специалистов; в следственной деятельности – доказывание, т.е. результат сбора и оценки судебных

доказательств.

Во-вторых, два указанных вида поисковой деятельности существенно не совпадают по условиям их реализации в оперативно-розыскной или следственной деятельности. Тождество, например, может быть установлено оперативным работником на основе соединения данных, полученных оперативным путем и легально. Поэтому целесообразно отдельно определять частные задачи диагностики и идентификации при использовании орудий терроризма в условиях оперативно-розыскной или следственной деятельности, предусматривая во всех необходимых случаях возможность и формы перехода фактов, установленных оперативным путем, в судебные доказательства, как это предусмотрено в ФЗ об ОРД.

Нельзя сводить задачи диагностики или идентификации только к характеристике деятельности сведущих лиц – специалистов или экспертов. Это прежде всего задачи оперативного работника или следователя, задачи розыска или доказывания, где экспертиза или научно-техническое исследование являются важным, но все же лишь одним из возможных средств решения этих задач.

Микаел ХАЧАТРЯН

*Магистрант Российско-Армянского (Славянского) университета,
Юрисконсульт кондоминиума «Кентрон», главный специалист*

Сергей СЕВИКЯН

Магистрант Российско-Армянского (Славянского) университета

ПРАВО ТРЕБОВАНИЯ КАК ОБОСОБЛЕННОЕ ИМУЩЕСТВО ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

На практике весьма распространены ситуации, когда созданная организация фактически не имеет имущества на праве собственности, например, все средства находятся на ее расчетном счете в банке. Данная проблема может не ограничиваться гражданско-правовыми последствиями, но получить еще и уголовную составляющую, исследование которой не является предметом настоящей статьи. Сошлемся лишь на выдержку из мотивировочной части судебного акта, имеющую непосредственное отношение к проблеме признаков юридического лица: «перечисленные общества с ограниченной ответственностью фактически не обладают функциями и признаками юридического лица, предусмотренными ст. 48-50 ГК РФ, а именно: не имеют в собственности (хозяйственном ведении или оперативном управлении) обособленное имущество...»¹.

В теории гражданского права существует спор о том, является

ли право требования имуществом, а именно, возможно ли установление вещного права на право требования. Подавляющее большинство ученых считает, что в европейском континентальном правопорядке нельзя установить вещное право на право требования (Шершеневич Г. Ф., Суханов Е. А., Белов В. А.), но существуют мнения, которые поддерживают конструкцию «собственности на требование» (Гримм Д. Д., Саватье Р., Мурзин Д. В., Латыев А. Н., Байбак В. В.).

В п. 17 совместного постановления Пленумов ВС РФ и ВАС РФ от 01.07.1996 г. № 6/8 «О некоторых вопросах, связанных с применением части первой ГК РФ» указано: «Имущество в натуре, внесенное учредителем в уставный капитал хозяйственного общества принадлежит последнему на праве собственности. Исключение составляют лишь случаи, когда в учредительных документах хозяйственного общества содержатся положения, свидетельствующие о том, что

в уставный капитал учредителем передавалось не имущество в натуре, а лишь право владения или пользования».

В самом широком значении понятие «имущество» охватывает вещи, имущественные права и имущественные обязанности. В таком значении оно, например, используется в ст. 132, ст. 217, ст. 58 ГК РФ. Так, в соответствии с п. 2 ст. 132 ГК РФ в имущество предприятия наряду с другим имуществом входят также права требования.

Самостоятельное участие в экономическом обороте предполагает, что имущество юридического лица, находящееся в его обладании, обособлено от имущества других субъектов гражданского права. В п. 1 статьи 48 ГК РФ перечисляются традиционные признаки юридического лица: наличие обособленного имущества, самостоятельная ответственность по своим обязательствам, приобретение и реализация гражданских прав от своего имени, выступление в качестве истца и ответчика в судах. Особенность содержащейся в п. 1 нормы в том, что в ней прямо указаны те правовые формы, в которых может быть выражено имущественное обособление юридического лица: а) право собственности (ст. 209 ГК); б) право хозяйственного ведения (ст. 294); в) право оперативного управления (ст. 296). Далее указывается, что юридическое лицо отвечает по своим обязательствам «этим

имуществом», т.е., по-видимому, имуществом, принадлежащим юридическому лицу на одном из трех перечисленных вещных прав. О других допустимых правовых формах имущественного обособления статья умалчивает.

Между тем имущество юридического лица (в особенности коммерческой организации) далеко не исчерпывается вещными объектами. На практике совсем другое имущество является, как правило, объектом взыскания. Обычно это средства на банковских счетах юридических лиц, т.е. принадлежащие им обязательственные права. Этим имуществом юридическое лицо, как правило, и отвечает перед своими кредиторами.

Неудачная дефиниция юридического лица в п. 1 ст. 48 ГК РФ порождает различные толкования понятия имущественной обособленности. Так, под имуществом можно понимать только вещи, а значит, отсутствие вещей в собственности, оперативном управлении или хозяйственном ведении организации препятствует признанию ее юридическим лицом². С другой стороны, в понятие имущества наряду с вещами можно включить и обязательственные права. Ведь могут существовать и такие юридические лица, все имущество которых исчерпывается средствами на банковском счете и арендуемым помещением³. Обе эти позиции объединяет то, что наличие имуще-

Гражданское право

ства (понимаемого более или менее широко) рассматривается как необходимый атрибут юридического лица. Но признаком юридического лица является, скорее, не наличие обособленного имущества, а такой принцип функционирования организации, как имущественная обособленность, а это не одно и то же.

С момента внесения имущества в уставной (складочный) капитал и государственной регистрации соответствующих юридических лиц учредители (участники) названных юридических лиц утрачивают право собственности на это имущество. Собственно понятие “доля учредителя (участника) в уставном (складочном) капитале товарищества и общества”, употребляемое в ГК РФ следует воспринимать как часть целого, принадлежащего самому юридическому лицу. Более правильно говорить о праве на долю учредителя (участника) в капитале общества и товарищества как элементе правоотношений, существующих внутри юридического лица.

При создании хозяйственных товариществ и обществ их учредители открывают в банке временный расчетный (накопительный) счет, на который зачисляются средства в оплату уставного (складочного) капитала. Затем он трансформируется в обычный расчетный счет.

Правовая природа договора банковского счета вызывает дискуссии в юридической литературе. Выска-

зываются мнения о том, что банковский счет представляет собой разновидность договора займа, иррегулярного хранения, вид договора, содержащий элементы займа и хранения, самостоятельный вид договора. Однако договор банковского счета нельзя рассматривать как разновидность договора хранения (даже иррегулярного). Такой вывод вытекает из правовой природы безналичных денег как обязательственных прав (прав требования). В какой бы форме деньги ни передавались банку, они либо теряют свой вещественный характер (по общему правилу ст. 223 ГК РФ, с момента передачи наличных денег банку он становится их собственником), либо вообще его не имеют (безналичные деньги при их перечислении с одного счета на другой, т. е. при изменении записей по счетам). Что же касается выполнения обязанности по выдаче сумм со счета, то деньги вновь приобретают вещественную оболочку только при передаче банком клиенту наличных денежных средств. Следовательно, на банковском счете могут существовать только безналичные денежные средства, которые представляют собой обязательственные права (права требования владельца счета к банку).

Необходимо уточнить является ли «право требования» имуществом. Как мы уже отметили, правовая теория на этот вопрос однозначного ответа не дает. Однако су-

ществует соответствующее решение Европейского суда по правам человека (далее ЕСПЧ).

Автономная концепция «имущества» ЕСПЧ толкуется весьма широко. Так, в деле «Греческие нефтеперерабатывающие заводы «Стрэн» против Греции» (А 301-В, 1994) ЕСПЧ постановил, что «право требования» составляет «имущество», подпадающее под действие ст. 1 Протокола №1, иными словами «право требования» является «имуществом» по смыслу Европейской конвенции по правам человека⁴.

В дальнейших своих решениях ЕСПЧ регулярно утверждал и разъяснял свою позицию, в частности в делах против Российской Федерации (например, Бурдов постановление от 07.05.2002 г., Тимофеев от 23.10.2003г., Вассерман от 18.11.2004г., Рейнбах от 29.09.2005г., Платоников, Макарова и другие, Познахирина от 24.02.2005г., Яворивская от 21.07.2005г., Герасимова от 20.10.2005 г.)⁵. В деле «Бурдов про-

тив России»⁶ заявитель А. Т. Бурдов утверждал, что неисполнение вступивших в законную силу решений суда, вынесенных в его пользу, является нарушением Конвенции. Суд уточнил, что «требование» может пониматься как «собственность» («имущество») по смыслу статьи 1 Протокола №1 к Конвенции в случае, если в достаточной мере установлено, что оно может быть юридически реализовано.

Итак, обобщая выше изложенное, приходим к следующему выводу: учитывая то, что Конвенция и решения ЕСПЧ являются источниками, частью национального права, которые в иерархии источников права занимает высшую ступень, чем законы, то суд, несмотря на споры в теории и пробелы в законодательстве, при разрешении дела обязан применять международный договор, т.е. признать право требования имуществом юридического лица.

1. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / Под общ. ред. **В. А. Белова**. М., 2007, с. 268.

2. Новый ГК РФ об АО и иных юридических лицах. М., 1995, с. 6,

3. Гражданское право России: Курс лекций. Часть первая / Под ред. **О.Н. Садикова**. М., 1996, с. 53-54,

4. Stran Greck Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, 09.12.1994, Series A, N 301-B, §59.

5. **Чуркина Л. М.** Исполнение постановлений Европейского суда по правам человека. Екатеринбург, 2006, с. 95-115.

6. Burdov v. Russia, 07.05.2002, §40.

Մեք ՄԱՍԱԶԱՆՅԱՆ

Ռուս-հայկական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավաբանական ֆակուլտետի մագիստրոս

ՂԱՏԱՎՈՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՐԱ ՏԱՐՐԵՐԸ

1995թ.

Սահմանադրությունը Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակեց որպես ժողովրդավարական, իրավական պետություն: Ժողովրդավարական, իրավական պետությունը նախատեսում է անկախ դատական իշխանության առկայություն: Անկախ դատական իշխանության կայացման կարևորագույն հիմնախնդիրներից մեկն էլ դատավորի կարգավիճակի հարցն է՝ որպես պետական իշխանության անկախ թևի կրողի: Ուստի պատահական չէ, որ դատաիրավական բարեփոխումների առաջին իսկ օրվանից դատավորի կարգավիճակի հարցն ուշադրության կենտրոնում է:

Կարգավիճակը (լատիներեն՝ status) դա իրավական վիճակ է, դրություն¹: Իրավաբանական գրականության մեջ անձի կարգավիճակը նշանակում է օրենսդրությամբ ամրագրված նրա իրավունքների և պարտականությունների համակցություն²:

Դատավորը՝ որպես անկախ պետական իշխանության թևի կրող, օժտված է հատուկ կարգավիճակով: Դա պայմանավորված է այն պատասխանատու պարտականություններով, որոնք իրականացնում է դատավորը: Դատավորի կարգավիճակի կարևորագույն խնդիրներից մեկը դատավորի կարգավիճակի տարրե-

րի հիմնահարցն է: Այսպես՝ արդյոք որպես դատավորի կարգավիճակի տարրեր պետք է ճանաչել միայն դատավորի օրենսդրությամբ ամրագրված իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես ավանդաբար ընդունված է, թե պետք է ընդունել, որ բացի իրավունքներից և պարտականություններից, կան նաև կարգավիճակի այլ տարրեր: Մեր կարծիքով, բացի դատավորի ավանդական ընդունված իրավունքներից և պարտականություններից, կան նաև կարգավիճակի այլ տարրեր: Իրավաբանական գրականության մեջ հաճախ դատավորի կարգավիճակը բնութագրվում է որպես միայն դատավորին ներհատուկ իրավունքների և պարտականությունների համակցություն, որը կապված է նրա որպես դատավորի գործունեության հետ և սահմանված է օրենքով³: Նման դիրքորոշումը հաճախ հանդիպում ենք ռուսական իրավաբանական գրականությունում: Մեր կարծիքով վերոնշյալ դիրքորոշումը խորհրդային իրավագիտության ժառանգության արդյունք է, երբ դատավորի կարգավիճակը սահմանափակվում էր միայն իրավունքներով և պարտականություններով, կարգավիճակի այլ տարրերը, մասնավորապես՝ անկախության երաշխիքներն անտեսվում էին այն պարզ պատճառով, որ այդ ժամանակաշրջանում դատավորի անկախությունը

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)
ՂԱՏԱՎՈՐ
Իշխանություն
70

կրում էր ձևական բնույթ, քանի որ խորհրդային պետությունը երբեք իր առջև անկախ դատավոր ունենալու խնդիր չէր դրել:

Որոշ հեղինակներ, անդրադառնալով դատավորի կարգավիճակի սահմանման հիմնախնդրին, այլ մոտեցում են դրսևորում: Մասնավորապես՝ դիտարկելով այն որպես իրավական նորմերի համակցություն, որոնք կարգավորում են կարգավիճակի հետ կապված մի շարք իրավահարաբերություններ, նշելով, որ դատավորի կարգավիճակն իրենից ներկայացնում է իրավական նորմերի համակցություն, որը կարգավորում է դատավորի կարգավիճակը ձեռք բերելուն ուղղված, դատավորի լիազորությունների դադարեցման և նրան պատասխանատվության ենթարկելու կապակցությամբ, ինչպես նաև դատավորի անաչառության, ապաքաղաքականացվածության, անձեռնմխելիության և անկախության մյուս երաշխիքների իրականացման ընթացքում առաջացող իրավահարաբերություններ⁴:

Գիտնականների մի խումբ էլ արդարացիորեն նշում է, որ դատավորի կարգավիճակի սահմանափակումը միայն նրա իրավունքներով և պարտականություններով չի արտահայտում ու չի բացահայտում դատավորի կարգավիճակի ողջ էությունն այն պատճառաբանությամբ, որ այդ դեպքում օրենքով նախատեսված իրավունքները և պարտականությունները կկրեն ձևական բնույթ, եթե դրանք ապահովված չլինեն համապատասխան երաշխիքներով⁵:

Ուստի, դատավորի կարգավիճակի սահմանափակումը միայն նրա

իրավունքներով և պարտականություններով ճիշտ չէ և մեր կարծիքով *դատավորի կարգավիճակը բաղկացած է նրա իրավունքներից և պարտականություններից, պատասխանատվությունից, ինչպես նաև անկախության երաշխիքներից*:

Դատավորի կարգավիճակին վերաբերող մի շարք միջազգային փաստաթղթերում նույնպես անդրադարձ է կատարվել դատավորի կարգավիճակի սահմանմանը, մասնավորապես, 1998 թվականի «Դատավորի կարգավիճակի մասին» Եվրոպական խարտիայի 1.1 կետի համաձայն, «Դատավորի կարգավիճակը նշանակում է այնպիսի ձեռնահաստության, անկախության և անկողմնակալության ապահովում, որոնք յուրաքանչյուր մարդ իրավաչափորեն ակնկալում է դատական մարմիններից և ամեն մի դատավորից, որին վստահված է իր իրավունքների պաշտպանությունը: Այն բացառում է ցանկացած իրավիճակ և ցանկացած ընթացակարգ, որոնք կարող են սասանել վստահությունն այդ ձեռնահաստության, անկախության և անկողմնակալության նկատմամբ»:

Ժողովրդավարական, իրավական երկրում դատավորի կարգավիճակը պետք է ամրագրվի տվյալ երկրի բարձրագույն իրավական ուժ ունեցող ակտերում: Այս պահանջն ամրագրված է «Դատավորի կարգավիճակի մասին» Եվրոպական խարտիայում, մասնավորապես՝ 1.2 կետում, որտեղ ասվում է, որ եվրոպական յուրաքանչյուր պետությունում դատավորի կարգավիճակի հիմնարար սկզբունքներն արտահայտվում են ամենաբարձր ներքին նորմերում, իսկ նրա կանոնները՝ նվազագույնը՝

օրենսդրական մակարդակում: Միջազգային փաստաթղթերի պահանջներին համապատասխան Հայաստանի Հանրապետությունում դատավորի կարգավիճակը սահմանված է ՀՀ Սահմանադրությամբ, հիմնականում 6-րդ գլխում, որը կոչվում է «Դատական իշխանություն»: Այդ գլխում ամրագրված են դատական իշխանության ձևավորման, անկախության և գործունեության հիմնական երաշխիքները: Դատավորի կարգավիճակը հիմնականում սահմանվում է Դատական օրենսգրքում, որի երկրորդ բաժինը կոչվում է «Դատավորի կարգավիճակը»: Սակայն դատական օրենսգրքի այլ բաժիններում նույնպես կան դատավորի կարգավիճակը սահմանող դրույթներ (բաժին 2, 3): Դատավորի կարգավիճակին վերաբերող դրույթներ են պարունակում նաև ՀՀ քաղաքացիական, վարչական և քրեական դատավարության օրենսգրքերը:

Դատավորի կարգավիճակի համար կարևոր նշանակություն ունի նրա միասնականությունը և այս թեմային անդրադառնալիս անհնար է չխոսել դատավորի կարգավիճակի միասնականության մասին: 1998թ. ընդունված «Դատավորի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը կոչվում էր «Դատավորի կարգավիճակի միասնականությունը», որտեղ, մասնավորապես, նշված էր, որ բոլոր դատավորներն ունեն միասնական կարգավիճակ և միմյանցից տարբերվում են իրենց լիազորություններով և իրավասությամբ: Գործող Դատական օրենսգրքը ճիշտ է, չի պարունակում այդպիսի դրույթ, սակայն այդ օրենսգրքի՝ դատավորի կարգավիճակին վերաբերող դրույթ-

ների ամբողջական վերլուծությունը, խոսում է դատավորի կարգավիճակի միասնականության մասին: Այսպես, Դատական օրենսգրքում տեղ գտած հիմնարար դրույթները, որոնք վերաբերում են դատավորի անկախությանը, դատավորի գործունեությանը միջամտելու անթույլատրելիությանը, դատավորի անփոփոխելիությանը, անձեռնմխելիությանը, ապաքաղաքականացվածությանը, գործունեության այլ երաշխիքներին, վերաբերում են ինչպես ընդհանուր իրավասության դատարանների դատավորներին, այնպես էլ՝ մասնագիտացված, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատավորներին: Դատավորի կարգավիճակի միասնականության օգտին է խոսում նաև դատական իշխանության ինքնակառավարման մարմինների գոյության փաստը: Դատական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատական իշխանության ինքնակառավարման մարմիններն են Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովը և դատարանների նախագահների խորհուրդը: Այսպիսով, ՀՀ ընդհանուր իրավասության, մասնագիտացված, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատավորներն օժտված են միասնական կարգավիճակով: Տեսական գրականության մեջ, այնուամենայնիվ, որոշ հեղինակներ մերժում են դատավորի կարգավիճակի միասնականությունը՝ նշելով, որ տարբեր դատարանների, տարբեր ատյանների դատավորների կարգավիճակը չի կարելի համարել միասնական. նրանք ունեն լուրջ տարբերություններ և պետք է խոսել դատավորի կարգավիճակի ոչ թե միասնականության, այլ կարգա-

վիճակի հիմունքների մասին:

Ինչպես արդեն նշվել է, դատավորի կարգավիճակի հիմնական տարրերից են նրա իրավունքները և պարտականությունները: 1998 թվականին ընդունված «Դատավորի կարգավիճակի մասին» օրենքում դատավորի իրավունքներին և պարտականություններին նվիրված էր մի ամբողջ գլուխ (գլուխ 2): Դատական օրենսգրքը նմանատիպ գլուխ չի պարունակում, որը, մեր կարծիքով, այնքան էլ ճիշտ չէ՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ իրավունքները և պարտականությունները դատավորի կարգավիճակի կարևոր տարրերից են: Սակայն այստեղ պետք է նշել, որ դատավորի որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ, այնուամենայնիվ, Դատական օրենսգրքի տարրեր գլուխներում առկա են (գլուխ 11, 12): Դատավորի իրավունքների ճնշող մեծամասնությունը կապված է արդարադատության իրականացման հետ, առհասարակ դատավորի իրավունքները կարելի է բաժանել երկու խմբի: Առաջին խմբին պատկանող իրավունքները որոշակիորեն կապված են արդարադատության իրականացման հետ, այդ իրավունքներն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրությունում, ՀՀ քաղաքացիական, քրեական և վարչական դատավարության օրենսգրքերում և այլ օրենքներում: Դատավորի իրավունքների երկրորդ խումբն ուղղակիորեն կապված չէ արդարադատության իրականացման հետ, դրանք սահմանված են ՀՀ Սահմանադրությամբ, Դատական օրենսգրքով և այլ օրենքներով: Այս իրավունքների շարքին կարելի է դասել դատավորի կրթական ծրագրերին

մասնակցելու իրավունքը (Դատական օրենսգրք, 77-րդ հոդված), հաշվեցուցակային զենք և պաշտպանության հատուկ միջոցներ պահելու և կրելու իրավունքը (Դատական օրենսգրք, 84-րդ հոդված): Դատական իշխանության անկախության և արդարադատության պատշաճ իրականացման համար կարևոր են ոչ միայն դատավորի իրավունքները, այլ նաև պարտականությունները: Դատավորի պարտականությունները նույնպես կարելի է բաժանել երկու խմբի՝

- **պարտականություններ**, որոնք ուղղակիորեն կապված են արդարադատության իրականացման հետ, դրանք սահմանված են Դատական օրենսգրքով, դատավարական օրենսգրքերով և այլ օրենքներով,

- **պարտականություններ**, որոնք ուղղակիորեն կապված չեն արդարադատության իրականացման հետ:

Երկրորդ խմբի պարտականությունների մի մասն օրենքով ամրագրված են, սակայն կրում են բարոյական բնույթ: Սրանց թվին են պատկանում դատավորի վարքագծի կանոնները՝ դատավորը պարտավոր է խստագույնս պահպանել էթիկայի և բարոյականության նորմերը, պարտավոր է պատշաճ վարքագիծ դրսևորել ինչպես ի պաշտոնն գործելիս, այնպես էլ դատարանից դուրս:

Չնայած դատավորի իրավունքների և պարտականությունների կարևոր նշանակությանը՝ դատավորի կարգավիճակին անդրադառնալիս չպետք է անտեսել դատավորի անկախության երաշխիքները, որոնցից էլ մեծապես կախված է այդ իրավունքների և պարտականությունների արդյունավետ իրականացումը: Արդ-

յունավետ և ինքնուրույն արդարադատության հիմնական պայմանը դատավորի անկախությունն է: ՀՀ Սահմանադրության 97-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավորը և սահմանադրական դատարանի անդամն անկախ են և ենթարկվում են միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին: Նշված սահմանադրական դրույթն իր զարգացումն է ստացել մի շարք օրենքներում, մասնավորապես՝ Դատական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածում, որի համաձայն. «Արդարադատության և օրենքով նախատեսված այլ լիազորություններ իրականացնելիս՝ դատավորն անկախ է»: Արդարադատության և օրենքով նախատեսված այլ լիազորություններ իրականացնելիս դատավորը հաշվետու չէ որևէ մեկին, այդ թվում՝ պարտավոր չէ որևէ մեկին բացատրություն տալ՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Այսպիսով, պարզ է դառնում, որ դատավորը արդարադատության և օրենքով նախատեսված այլ լիազորություններ իրականացնելիս անկախ է և որևէ միջամտություն պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց կամ քաղաքացիների կողմից՝ անթույլատրելի է: Սակայն դատավորի անկախության սկզբունքը չպետք է հասկանալ բացարձակ իմաստով, և այն վերածել դատավորի բացարձակ անկախության ու կամայականության: Դատավորի իրական անկախությունը հնարավոր է այն դեպքում, երբ դատավորը ենթարկվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին⁶: Դատավորի անկախությունը և նրա ենթակայությունը Սահմանադրությանն ու օրենքներին անխզելիորեն կապ-

ված են միմյանց հետ: Ինչպես արդարացիորեն նշում է Մ. Ի. Կլեանդրովը. «Դատավորի անկախության սկզբունքն ունի երկու նշանակություն, առաջինը՝ դատավորն անկախ է արդարադատություն իրականացնելիս, և երկրորդը՝ միաժամանակ դատավորը անկախ չէ և արդարադատություն իրականացնելիս կաշկանդված է գործող օրենսդրության պահպանման անհրաժեշտությամբ»⁷: Այսպիսով, դատավորի անկախությունն անկախ դատական իշխանության կայացման կարևոր պայման է: Սակայն դատավորի անկախությունը կրի ձևական բնույթ, եթե օրենսդրությամբ չնախատեսվեն ուժեղ դատական իշխանության գոյությունն ապահովող բավարար երաշխիքներ: Ուստի, միայն բավարար անկախության երաշխիքների առկայության դեպքում կարելի է խոսել անկախ դատական իշխանության և անկախ դատավորի մասին:

Դատավորի անկախության երաշխիքներն այն յուրահատուկ պայմանները, միջոցները և եղանակներն են, որոնք, ըստ էության, անկախ դատական իշխանության հիմնաքարերն են:

Ի տարբերություն այլ երկրների օրենսդրության՝ ՀՀ դատական օրենսգրքում ամրագրված չեն դատավորի անկախության երաշխիքները որպես այդպիսին, որը մեր կարծիքով ճիշտ չէ՝ հաշվի առնելով դրանց կարևորությունը: Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության՝ շատ երկրների օրենքներ պարունակում են դատավորի անկախության երաշխիքների վերաբերյալ դրույթներ, մասնավորապես՝ Ռու-

սաստանի Դաշնության «Դատավորի կարգավիճակի մասին» դաշնային օրենքի 9-րդ հոդվածը կոչվում է «Դատավորի անկախության երաշխիքները», որտեղ թվարկվում են դատավորի անկախության երաշխիքները: Նմանատիպ բովանդակությամբ հոդված է պարունակում նաև Բելառուսի դատական օրենսգիրքը (85-րդ հոդված): ՀՀ օրենսդրությունում նմանատիպ դրույթների բացակայության արդյունքում միայն ՀՀ գործող օրենսդրության ամբողջական վերլուծությունն է թույլ տալիս առանձնացնել դատավորի անկախության երաշխիքները: Ըստ այդ վերլուծության՝ կարելի է առանձնացնել դատավորի անկախության հետևյալ երաշխիքները.

1. դատավորի անձեռնմխելիությունը,
2. դատավորի անփոփոխելիությունը,
3. դատավորի ապաքաղաքականացվածությունը,
4. դատավորի կողմից գործունեության որոշակի տեսակներով զբաղվելու անթույլատրելիությունը,
5. դատավորի գործունեությաննյութական, սոցիալական և այլ

երաշխիքները,

6. դատավորի նշանակման կարգը,

7. դատավորի կարգապահական պատասխանատվության կարգը,

8. արդարադատության իրականացման օրենքով սահմանված դատավարական ձևը:

Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ նշված ցանկը չի հավակնում սպառնիչ լինելուն և հնարավոր են նաև դատավորի անկախության այլ երաշխիքներ:

Դատավորի կարգավիճակի և նրա տարրերի սահմանումն առաջին հայացքից թվում է, թե զուտ տեսական խնդիր է, սակայն դատավորի կարգավիճակի և նրա տարրերի հստակեցումը դատաիրավական բարեփոխումների այս փուլում ունի նաև կարևոր գործնական նշանակություն, քանի որ դատավորի կարգավիճակի և նրա տարրերի հստակեցման պայմաններում միայն այդ բարեփոխումները կկրեն ամբողջական բնույթ և դատավորի կարգավիճակի տարրերի հստակեցումը կնպաստի դատաիրավական բարեփոխումների ամբողջականությանն ու արդյունավետությանը:

1. Новый юридический словарь/под редакцией *А.Н.Азрилияна*. М., 2006.
2. *Лазарев В. В.* Теория государства и права. Учебник, М., 2005, с. 350, *Черкин В. Е.* Конституционное право России, Учебник, М., 2004, с. 144, *Козлова Е. И.* Учебник, М., 2007, с. 175,
3. Толковый словарь юридических терминов / *А.Н. Головистикова, А. Ю. Трудцына*. ЭКСМО, 2007. *Вандышев В.В., Лимановский В.А.*, Правоохранительные органы Российской Федерации. Конспект лекции. М., 1998, с. 19.

4. *Խաչատրյան Մ. Գ., Խաչատրյան Գ. Մ.* Դատավորի կարգավիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2002, էջ 6:
5. *Ղազինյան Գ. Ս., Գիրանդյան Ս. Ա.* Հայաստանի Հանրապետության դատարանակազմությունը և իրավապահ մարմինները, Երևան, 2003, էջ 228:
6. *Ղամբարյան Ա.* Արդարադատության սահմանադրաիրավական հիմունքները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2006, էջ 148:
7. *Клеандров М.И.* Статус судьи, Новосибирск, 2000, с. 62.

Վարչական դատավարություն

Էմին ԱԲԳԱՐՅԱՆ

ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՆՈՏԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐԻ ՎԱՐՈՒՅԹԸ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ*

Երկու դեպքերում էլ վիճարկման առարկա է հանդիսանում ոչ թե նոտարի կողմից ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով, ինչպես նաև 2-րդ մասով սահմանված պարտականությունների չկատարումը, այլ սխալ կատարված նոտարական գործողությունը, նոտարական գործողություն կատարելու սխալ մերժումը կամ հայցվող նոտարական գործողությունը կատարելուց խուսափելը կամ հրաժարվելն առանց դիմողի պահանջով մերժման մասին որոշում կայացնելու:

ՎԴՕ 28-րդ գլուխը չի պարունակում նոտարական գործողությունները վիճարկելու վերաբերյալ հայցերով **դատարան դիմելու իրավունք** ունեցող անձանց շրջանակը սահմանող հատուկ նորմեր: Հարցը կարգավորվում է ՎԴՕ 3-րդ հոդվածում ամրագրված ընդհանուր նորմերով: Դրանց բովանդակությունից բխում է, որ՝

- յուրաքանչյուր **ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ** իրավունք ունի դիմել վարչական դատարան, եթե

համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց (այդ թվում՝ նոտարի) վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, այդ թվում, եթե խոչընդոտներ են հարուցվել այդ իրավունքների և ազատությունների իրականացման համար կամ չեն ապահովվել անհրաժեշտ պայմաններ այդ իրավունքների իրականացման համար, սակայն դրանք պետք է ապահովվելին ՀՀ Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրի, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի ուժով (ՎԴՕ 3-րդ հոդված, մաս 1).

- վարչական դատարան կարող են դիմել նաև **պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք**՝ ընդդեմ վարչական մարմնի (այդ թվում՝ նոտարի), եթե համարում են, որ այդ մարմնի վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործու-

* Սկիզբը՝ նախորդ համարներում:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն

թյամբ խախտվել կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել պետության կամ համայնքի այն իրավունքները, որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է դիմողի վրա, եթե այդ վեճը ենթակա չէ լուծման վերադասության կարգով (ՎԴՕ 3-րդ հոդված, մաս 3):

Այլ կերպ ասած՝ քննարկվող վարույթի կարգով նոտարական գործողության կատարումը կամ նոտարի գործողությունը վիճարկելու իրավունք է վերապահվում ցանկացած շահագրգռված անձի, որը համարում է, որ նոտարական գործողության կատարմամբ կամ նոտարի անգործությամբ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա (ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի, պետության կամ համայնքի)՝ նոտարական ծառայություններից օգտվելու իրավունքը: Այս կապակցությամբ ուշագրավ է ՌԴ ԲԴՕ 310-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթն առ այն, որ դատարան կարող է դիմել նոտարական գործողության կատարումը կամ նոտարական գործողության կատարման մերժումը սխալ համարող ցանկացած շահագրգիռ անձ: Ի դեպ, դատարան դիմելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը նման ձևով էր սահմանված նաև ՀՀ 1964թ. ԲԴՕ 270-րդ հոդվածում: Հասկանալի է, որ շահագրգիռ անձ ասելով՝ նկատի պետք է ունենալ այն անձանց, որոնց վերաբերյալ պետք է կատարվեին նոտարական գործողությունները, ինչպես նաև այն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, որոնք անմիջական մասնակ-

ցություն են ունեցել այդ գործողությունների կատարմանը¹: Ինչ վերաբերվում է այլ անձանց, որոնք որևէ ձևով չեն մասնակցել նոտարական գործողության կատարմանը, սակայն գտնում են, որ նոտարական գործողության կատարումը շոշափում է իրենց իրավունքները, ապա քննարկվող վարույթի կարգով նոտարական գործողությունները վիճարկելու իրավունք նրանք չունեն, քանզի նոտարական գործողությունը կատարած նոտարի և դրա կատարմանը մասնակցող անձանց միջև հանրային-իրավական վեճի բացակայության պարագայում կատարված նոտարական գործողությունն այլ անձանց կողմից վիճարկելն ուղակիորեն վկայում է կատարված նոտարական գործողությունից բխող իրավունքի մասին վեճի առկայության մասին, որը, սակայն, կարող է քննվել բացառապես ԲԴՕ-ով սահմանված հայցային վարույթի կարգով:

ՎԴՕ-ն չի սահմանել նոտարական գործողությունների վիճարկման հայցով **դատարան դիմելու ժամկետներ**: Ուշագրավ է, որ ՀՍՍՀ 1923թ. ԲԴՕ 232-րդ հոդվածով նոտարի կատարած գործողությունների դեմ գանգատ տալու համար սահմանվում էր յոթնօրյա ժամկետ՝ սկսած այն օրից, երբ գանգատավորն իմացել է նոտարի կարգադրության մասին, իսկ գործը ձգձգելու դեպքում գանգատ տալու ժամանակը սահմանափակված չէր: ՀՀ 1964թ. ԲԴՕ 270-րդ հոդվածով նոտարի գործողությունները բողոքարկելու համար սահմանվեց տասնօրյա ժամկետ՝ սկսած այն օրվանից, երբ

Վարչական դատավարություն

դիմողն իմացել է նոտարական գործողության կատարման կամ կատարումը մերժելու մասին: ՌԴ գործող ԶԴՕ 310-րդ հոդվածում նույնպես սահմանվում է բողոք ներկայացնելու տասնօրյա ժամկետ:

ՀՀ օրենսդիրը, անտեսելով քննարկվող վարույթի առանձնահատկությունները և դրա կարգավորման պատմական և օտարերկրյա փորձը, նոտարական գործողությունների վիճարկման հայցով դատարան դիմելու հատուկ ժամկետներ ՎԴՕ-ում չի սահմանել՝ ամենայն հավանականությամբ ենթադրելով, որ քննարկվող կատեգորիայի գործերով կիրառելի են հայց ներկայացնելու՝ ՎԴՕ 71-րդ հոդվածով սահմանված ընդհանուր ժամկետները, որոնց տևողությունը, ի դեպ, պայմանավորված է վարչական դատարան ներկայացվող հայցի տեսակով:

ՎԴՕ՝ հայցերի տեսակները սահմանող 65-68-րդ հոդվածների ուսումնասիրության հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ նոտարական գործողությունների վիճարկման գործով ներկայացվող հայցն իր բնույթով կարող է լինել՝

- **պարտավորեցման հայց**, երբ հայցվորը պահանջում է հարկադրել նոտարական մարմնին կատարելու այն նոտարական գործողությունը, որի կատարումը պատասխանողի կողմից ոչ իրավաչափորեն մերժվել է կամ որը կատարելուց պատասխանողը ոչ իրավաչափորեն խուսափել է.

- **վիճարկման և գործողության կատարման հայցերի տարրեր պարունակող հայց**, երբ հայցվորը պահանջում է վերացնել կատարված նոտարական գործողության հետևանքները (վիճարկման հայց) և պատասխանողին պարտավորեցնել կատարելու հայցվող գործողությունը (գործողության կատարման հայց):

հանջում է վերացնել կատարված նոտարական գործողության հետևանքները (վիճարկման հայց) և պատասխանողին պարտավորեցնել կատարելու հայցվող գործողությունը (գործողության կատարման հայց):

ՎԴՕ 71-րդ հոդվածի համաձայն՝

1) վիճարկման հայցը կարող է ներկայացվել վարչական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահից երկամսյա ժամկետում.

2) պարտավորեցման հայցը կարող է ներկայացվել՝

ա. մեկամսյա ժամկետում այն պահից, երբ մերժվել է տվյալ վարչական ակտի ընդունումը.

բ. երկամսյա ժամկետում այն պահից, երբ լրացել է վարչական ակտ ընդունելու համար սահմանված առավելագույն ժամկետը.

3) գործողության կատարման հայցը կարող է ներկայացվել՝

ա. մեկամսյա ժամկետում՝ վարչական մարմնի կողմից այն մերժելու պահից.

բ. եռամսյա ժամկետում՝ այն պահից, երբ վարչական մարմնին դիմում է ներկայացվել պահանջվող գործողությունը կատարելու վերաբերյալ:

Ակնհայտ է, որ նշված ժամկետների կիրառումը քննարկվող վարույթի կարգով ներկայացվող հայցերի նկատմամբ որոշ դեպքերում անհնար է: Այսպես, եթե հայցվորը պահանջում է վերացնել սխալ կատարված նոտարական գործողության հետևանքները և միաժամանակ պատասխանողին պարտավորեցնել կատարելու հայցվող գործողությունը, այսինքն՝ ներկայացնում է վիճարկ-

Վարչական դատավարություն

ման և գործողության կատարման հայցերի տարրեր պարունակող հայցեր, անհասկանալի է, թե որ ժամկետը պիտի կիրառվի՝ վիճարկման հայցի համար սահմանվածը, թե՞ գործողության կատարման համար սահմանվածը:

Երբ հայցվորը պահանջում է հարկադրել նոտարական մարմնին կատարելու այն նոտարական գործողությունը, որի կատարումը պատասխանողի կողմից ոչ իրավաչափորեն մերժվել է կամ որը կատարելուց պատասխանողը ոչ իրավաչափորեն խուսափել է, այսինքն՝ ներկայացնում է պարտավորեցման հայց, ապա ՎԴՕ 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի երկրորդ կետով սահմանված ժամկետների կիրառման հնարավորությունը խիստ կասկածելի է թվում: Նախ՝ այն պատճառով, որ այդ ժամկետների ընթացքի սկիզբը օրենքը կապել է այն պահի հետ, երբ մերժվել է տվյալ վարչական ակտի ընդունումը կամ լրացել է վարչական ակտ ընդունելու համար սահմանված առավելագույն ժամկետը: Նոտարական գործողությունների կատարումը, որպես կանոն, վարչական ակտի ընդունմամբ (մերժման մասին որոշմամբ) չի ավարտվում: «Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նոտարը պարտավոր է նոտարական գործողությունների կատարման մերժման հիմքերի առկայության դեպքում ոչ ուշ, քան նրան ղիմելու օրը, իսկ նոտարական գործողության հետաձգման կամ կասեցման դեպքում՝ դրա ժամկետի ավարտման օրը կայացնել մերժման գրա-

վոր որոշում միայն ղիմողի պահանջով: Նման պահանջի բացակայության դեպքում նոտարական գործողությունների կատարման մերժումը կատարվում է բանավոր, այսինքն՝ վարչական ակտ չի ընդունվում: Երկրորդ՝ նոտարին ղիմող անձը վարչական ակտի ընդունում չի հայցում: Նոտարական գործողության կատարումը վարչական ակտի ընդունում չէ: Ուստի, օրինակ, նոտարի անգործության դեպքում չի կարելի խոսել վարչական ակտ ընդունելու համար սահմանված առավելագույն ժամկետը լրացած լինելու մասին: Ակնհայտ է, որ ՎԴՕ 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի երկրորդ կետով սահմանված ժամկետը կիրառելի է միայն այն դեպքում, երբ նոտարին ղիմողը պահանջել է կայացնել մերժման մասին գրավոր որոշում, սակայն նոտարը սահմանված ժամկետում այն չի կայացրել:

Ավաճի վկայում է այն մասին, որ ՎԴՕ 28-րդ գլխի շրջանակներում նպատակահարմար կլինեք նախատեսել նոտարական գործողությունների վիճարկման հայցով դատարան ղիմելու հատուկ ժամկետներ՝ սահմանելով, որ *շահագրգռիտ անձը քննարկվող վարույթի կարգով կարող է ղիմել վարչական դատարան տասն օրվա ընթացքում՝ նոտարական գործողության սխալ կատարումը կամ նոտարի կողմից նոտարական գործողության կատարումը մերժելու մասին որոշումը վիճարկելու դեպքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ իմացել է նոտարական գործողության կատարման մասին կամ ստացել է նոտարի կողմից նոտարական գործո-*

Վարչական դատավարություն

դրության կատարումը մերժելու մասին որոշումը, իսկ նոտարի անգործությունը վիճարկելու դեպքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ լրացել է նոտարական գործողության կատարման համար սահմանված առավելագույն ժամկետը:

Ապացուցման պարտականությունը քննարկվող կատեգորիայի գործերով բաշխվում է ընդհանուր կանոնի համաձայն: Ըստ ՎԴՕ 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը (պաշտոնատար անձը), որն ընդունել է վիճարկվող իրավական ակտը կամ կատարել է վիճարկվող գործողությունը, կամ չի կատարել որևէ հայցվող գործողություն, սակայն հայցվողի պնդմամբ պարտավոր էր այն կատարել, կրում է իր որոշման, գործողության կամ անգործության համար հիմք ծառայած փաստական հանգամանքների ապացուցման բեռը: Ուրեմն, նոտարական գործողության կատարումը մերժելու մասին վիճարկվող որոշումն ընդունած կամ վիճարկվող նոտարական գործողություն կատարած կամ հայցվող գործողությունը կատարելուց խուսափող նոտարն է պարտավոր ապացուցել իր որոշման, գործողության կամ անգործության համար հիմք ծառայած փաստական հանգամանքները:

ՎԴՕ 161-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանվել են քննարկվող կատեգորիայի գործերով **դատարանի լիազորությունները**: Դրանք երկուսն են՝ դատարանը նոտարական գործողությունների վիճարկման վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպ-

քում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ է կայացնում՝

1. կատարված նոտարական գործողության հետևանքները վերացնելու և նոտարին կամ նոտարական գործողություն կատարող պաշտոնատար անձին հայցվող գործողությունը կատարելուն պարտավորեցնելու մասին (ՎԴՕ 161-րդ հոդված, մաս 2), կամ

2. իրավաբանական նշանակություն ունեցող այնպիսի փաստերը հաստատված ճանաչելու մասին, որոնց հաստատումը ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է նոտարի կամ նոտարական գործողություն կատարող պաշտոնատար անձի կողմից (ՎԴՕ 161-րդ հոդված, մաս 3): Հասկանալի է, որ դատարանն իրավասու է հաստատված ճանաչելու իրավաբանական նշանակություն ունեցող այնպիսի փաստեր, որոնց հաստատման իրավասությունը վերապահված է նոտարիատի մարմիններին, օրինակ, գործարքի վավերացումը, քաղաքացու ողջ լինելու, քաղաքացու որոշակի վայրում գտնվելու, լուսանկարում պատկերված անձի հետ քաղաքացու նույնության և այլ փաստեր:

Եթե դատարանի՝ ՎԴՕ 161-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված լիազորությունն առարկություններ չի առաջացնում, ապա նույն հոդվածի 2-րդ մասը, մեր կածիքով, թերի է ձևակերպված: Մասնավորապես՝ այստեղ օրենսդիրը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ նոտարական գործողության կատարումը մերժելը նոտարական գործողության կատարման հետևանք չէ: Մերժմամբ

Վարչական դատավարություն

նոտարը հրաժարվում է կատարել նոտարական գործողություն, հետևաբար խոսք կարող է լինել մեծման վերաբերյալ որոշումը վերացնելու մասին: Բացի այդ, անհասկանալի է, թե ի՞նչ հետևանքներ պիտի վերացնի դատարանը հայցը բավարարելու դեպքում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ ընդունելիս, եթե վիճարկվել է նոտարական մարմնի անգործությունը:

Նկատի ունենալով ասվածը՝ գտնում ենք, որ ՎԳՕ 161-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ավելի նպատակահարմար կլինի շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«2. Նոտարական գործողությունների վիճարկման վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպքում դատարանը գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ է կայացնում՝

1) կատարված նոտարական գործողության հետևանքները վերացնելու և նոտարին կամ նոտարական գործողություն կատարող պաշտոնատար անձին հայցվող գործողությունը կատարելու մասին որոշում պարտավորեցնելու մասին:

տար անձին հայցվող գործողությունը կատարելու պարտավորեցնելու մասին.

2) նոտարական գործողության կատարումը մերժելու մասին որոշումը վերացնելու մասին.

3) նոտարին կամ նոտարական գործողություն կատարող պաշտոնատար անձին հայցվող գործողությունը կատարելու պարտավորեցնելու մասին»:

Նման ձևակերպումը, մեր կարծիքով, թույլ կտա հստակ պատասխանել այն հարցին, թե ինչպիսի վճիռ պետք է կայացնի վարչական դատարանը համապատասխանաբար կատարված նոտարական գործողությունը կամ նոտարական գործողության կատարումը մերժելու մասին որոշումը կամ նոտարի անգործությունը վիճարկելու վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպքում:

1. Настольная книга нотариуса. Том I. Учебно-методическое пособие. (2-е изд., испр. и доп.). М., изд-во «БЕК», 2003, с. 142.

2. Ուշագրավ է, որ սովյալ հարցը մնանատիպ կարգով էր լուծվում և՛ 1923թ. ԲԳՕ-ում (234-րդ հոդված), և՛ 1964թ. ԲԳՕ-ում (270-րդ հոդված): ՌԳ-ի գործող ԲԳՕ 310-րդ հոդվածի 3-

րդ մասում ևս սահմանվում է, որ իրավունքի մասին վեճ առաջանալու դեպքում գործը քննվում է հայցային վարույթի կարգով:

3. Комментарий к Основам законодательства Российской Федерации о нотариате. Под ред. В.Н. Аргунова. М., изд-во «СПАРК», 1996, с. 70.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ (ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2008 թվականի մայիսի 23-ին, դռնբաց դատական նիստում, քննելով Լենա Աբգարյանի վճռաբեկ բողոքը Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 23.01.2008 թվականի վճռի դեմ՝ ըստ Լենա Աբգարյանի հայցի ընդդեմ Սկրտիչ Համբարձումյանի և Գրիգոր Գորոյանի՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելու և ըստ Սկրտիչ Համբարձումյանի հակընդդեմ հայցի ընդդեմ Լենա Աբգարյանի, Անահիտ Գևորգյանի և Գոռ Մահտեսյանի՝ ապօրինի զբաղեցրած տարածքից վտարելու և հաշվառումից հանելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Լենա Աբգարյանը պահանջել է ձեռքբերման վաղեմության ուժով ճանաչել սեփականության իրավունքը Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 տան նկուղային հարկի, օժանդակ կառույցների և այդ կառույցներով զբաղեցրած հողատարածքի նկատմամբ:

Հակընդդեմ հայցով դիմելով դատարան՝ Սկրտիչ Համբարձումյանը պահանջել է հաշվառումից հանել և վտարել Լենա Աբգարյանին, Անահիտ Գևորգյանին և Գոռ Մահտեսյանին սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցեում գտնվող տանից:

Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների առաջին ատյանի դատարանի 10.09.2007 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն, հակընդդեմ հայցի հաշվառումից հանելու պահանջի մասը կարճվել է, իսկ մնացած մասը՝ մերժվել:

Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 23.01.2008 թվականի վճռով հայցը մերժվել է, հակընդդեմ հայցի հաշվառումից հանելու պահանջի մասը կարճվել է, իսկ մնացած մասը՝ մերժվել:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Լենա Աբգարյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Սկրտիչ Համբարձումյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հիմքերը, խախտել է ՀՀ քաղա-

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ չի հետազոտել գործում առկա ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ Արաբկիրի տարածքային ստորաբաժանման 17.05.2007 թվականի գրությունը, ճիշտ չի գնահատել Հակոբ Այվազյանի և Ստեփան Գևորգյանի միջև 24.10.1971 թվականին կնքված պայմանագիրը:

Ավելին, Վերաքննիչ դատարանը, վերլուծելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը, նշել է, որ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ են մի շարք վավերապայմանների միաժամանակյա առկայությունը և մատնանշել չորս վավերապայմաններ, որոնք ևս վկայում են, որ Լենա Աբգարյանը հանդիսանում է գույքը բարեխիղճ ձեռք բերող անձ: Չնայած դրան, Վերաքննիչ դատարանն այն մեկնաբանել է ի վնաս հայցվորի:

2) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը վճիռ կայացնելիս վճռի պատճառաբանական մասում չի նշել դատարանի կողմից պարզված հանգամանքները, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները, այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները:

Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը վճռի պատճառաբանական մասում նշել է, որ հայցվորը որևէ ապացույցով չի հիմնավորել, որ 24.10.1971 թվականին կնքված պայմանագիրն ստորագրվել է Հակոբ Այվազյանի և Ստեփան Գևորգյանի կողմից: Վերաքննիչ դատարանը նման եզրահանգման գալով հաշվի չի առել, որ դատաքննության ընթացքում կողմերն ընդունել են, որ նշված պայմանագիրն ստորագրել են Հակոբ Այվազյանը և Ստեփան Գևորգյանը և այդ մասին դատաքննության ընթացքում որևէ վեճ առկա չէ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 23.01.2008 թվականի վճիռը և օրինական ուժ տալ Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների առաջին ատյանի 10.09.2007 թվականի վճռին:

2.1 Վճռարեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները.

Մկրտիչ Համբարձումյանը երբևէ չի հրաժարվել վիճելի մակերեսների նկատմամբ իր սեփականության իրավունքից: Այդ ամբողջ տարիների ընթացքում նա կատարել է սեփական գույքը պահպանելու բոլոր գործողությունները, մասնավորապես, մշտապես վճարել է հողի հարկը և գույքահարկը, համապատասխան մարմնում գրանցել սեփականության իրավունքը Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցեի իրեն պատկանող մակերեսների, այդ թվում՝ հայցվորի զբաղեցրած մակերեսների նկատմամբ:

Բացի այդ, վեճի առարկա տարածքը հայցվորը զբաղեցրել է սեփականատիրոջ համաձայնությամբ:

Դատական պրակտիկա

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1. 24.11.1971 թվականին կնքված պայմանագրի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ Հակոբ Այվազյանը կնոջ և տղայի համաձայնությամբ սեփական տան նկուղային հարկի երկու սենյակներն իրենց նախասենյակով վաճառել է Ստեփան Գևորգյանին չորս հազար հինգ հարյուր ռուբլով:

2. Նույն պայմանագրի 4-րդ պարբերության համաձայն՝ Հակոբ Այվազյանը թույլատրել է Ստեփան Գևորգյանին իր գնած նկուղային հարկի դիմաց, բակի մեջ կառուցել խոհանոց ջրի ծորակով և այլ օժանդակ հարմարություններով:

3. Ստեփան Գևորգյանը Լենա Աբգարյանի նախկին ամուսինն է:

4. ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ Արաբկիրի տարածքային ստորբաժանման 17.05.2007 թվականի գրությամբ Լենա Աբգարյանն օգտագործում է Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցեում գտնվող տան 49.7 քմ նկուղային հարկը և 14.4 քմ օժանդակ կառույցները:

5. Լենա Աբգարյանը 1973 թվականից հաշվառված է Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցեում գտնվող տանը:

6. Երևանի Գուլակյան փողոցի բնակիչների 23.07.2007 թվականի վկայությունների համաձայն՝ Լենա Աբգարյանը 1973 թվականից անընդմեջ բնակվում է Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 տանը:

7. 30.08.1985 թվականի կտակի համաձայն՝ Հակոբ Այվազյանն իր գույքը կտակել է Սկրտիչ Համբարձումյանին:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Քննելով վճռաբեկ բողոքը վերը նշված հիմքերի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ

Վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ անձը կարող է սեփականության իրավունք ձեռք բերել այն գույքի նկատմամբ որից սեփականատերը հրաժարվել է:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը, որն անշարժ գույքի սեփականատերը չէ, սակայն այն տասը տարվա ընթացքում բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետում է որպես սեփական գույք, այդ գույքի նկատմամբ ձեռք է բերում սեփականության իրավունք (ձեռքբերման վաղեմություն):

Վերոնշյալ հոդվածից հետևում է, որ ձեռքբերման վաղեմությունն իրենից ներկայացնում է օրենքով նախատեսված որոշակի ժամկետի լրանալու և որոշակի պայմանների վրա հասնելու ուժով **մեկ անձի կողմից սեփականության իրավունքի ձեռքբերման**, իսկ մյուսի կողմից **այդ իրավունքի դադարման** միջոց:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծություն-

նից հետևում է, որ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ է մի շարք վավերապայմանների միաժամանակյա առկայությունը: Մասնավորապես, դրանք են՝

1. Տիրապետումը պետք է լինի բարեխիղճ: Տիրապետման բարեխղճությունը գնահատվում է գույքն անձի փաստացի տիրապետմանն անցնելիս: Տիրապետողի մոտ պետք է առկա լինի այն համոզմունքը, որ նա գույքը ձեռք է բերում օրինական հիմքերով: **Տիրապետումը պետք է հիմնված լինի այնպիսի փաստի վրա, որը տիրապետողին կարող է տալ բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ նա այդ գույքը տիրապետելու է որպես սեփականություն:**

2. Փաստացի տիրապետողը գույքը պետք է տիրապետի որպես սեփականը, այսինքն՝ գույքը փաստացի տիրապետողը պետք է մասնակցի գույքի կառավարմանը, հոգ տանի դրա պահպանման համար, ինչպես իր սեփական գույքի դեպքում: Անձը պետք է գույքը տիրապետի ինչպես սեփականը նաև երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում:

3. Տիրապետումը պետք է լինի 10 տարի և անընդմեջ: Այսինքն՝ 10 տարվա ընթացքում գույքի տիրապետումը չպետք է ընդհատվի: Տիրապետումը կարող է ընդհատվել կամ տիրապետողի կամքով, երբ նա հրաժարվում է գույքի հետագա տիրապետումից (գույքը դուրս է գալիս նրա տիրապետումից), կամ գույքի սեփականատիրոջ կամ այլ անձանց գործողություններով, որոնք ուղղված են գույքը վերադարձնելուն:

4. Տիրապետումը պետք է լինի բացահայտ, այսինքն՝ փաստացի տիրապետողը գույքը չպետք է տիրապետի երրորդ անձանցից գաղտնի եղանակով (տե՛ս, օրինակ, Վոլոդյա և Միշա Նիկողոսյաններ ընդդեմ Մանվել, Սոֆիկ, Մելանյա, Մանվել Սարիբեկյաններ և Քնարիկ Աղազարյան, Մանվել Սարիբեկյան և Քնարիկ Աղազարյան ընդդեմ Վոլոդյա և Միշա Նիկողոսյաններ՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու, ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագիրը և սեփականության իրավունքի վկայականը մասնակի անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին թիվ 3-1435/ՎԴ քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 10.10.2007 թվականի որոշումը):

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 տան հասցեում գտնվող վեճի առարկա անշարժ գույքը Լենա Աբգարյանի տիրապետմանն անցման հիմք է 24.11.1971 թվականի նոտարական կարգով չվավերացված առուվաճառքի պայմանագիրը, որի համաձայն՝ Հակոբ Այվազյանը կնոջ և տղայի համաձայնությամբ սեփական տան նկուղային հարկի երկու սենյակներն իրենց նախասենյակով վաճառել է Լենա Աբգարյանի ամուսնուն՝ Ստեփան Գևորգյանին, չորս հազար հինգ հարյուր ռուբլով: Նույն պայմանագրի 4-րդ պարբերության համաձայն՝ Հակոբ Այվազյանը թույլատրել է Ստեփան Գևորգյանին իր գնած նկուղային հարկի դիմաց, բակի մեջ կառուցել խոհանոց ջրի ծորակով և այլ օժանդակ հարմարություններով: Բացի այդ, Լենա Աբգարյանը 1973 թվականից հաշվառված է և 1973 թվականից անընդմեջ բնակվում է Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցեում գտնվող տանը: Վերջինս օգտագործում է Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցե-

Դատական պրակտիկա

ում գտնվող տան 49.7 քմ նկուղային հարկը և 14.4 քմ օժանդակ կառույցները:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Հակոբ Այվազյանը, Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 հասցեում գտնվող վեճի առարկա անշարժ գույքը վաճառելով Ստեփան Գևորգյանին, հրաժարվել է **իրեն պատկանող վեճի առարկա գույքի** սեփականության իրավունքից: Հետևաբար, Լենա Աբգարյանի կողմից վեճի առարկա անշարժ գույքի տիրապետումը հիմնված է այնպիսի փաստի վրա, որը տիրապետողին կարող էր տալ բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ նա այդ գույքն իր տիրապետմանն անցնելու պահից տիրապետել է որպես սեփականը, այսինքն՝ գույքի փաստացի տիրապետող Լենա Աբգարյանը 10 տարի բարեխղճորեն, բացահայտ, անընդմեջ, որպես սեփական գույք տիրապետելով վեճի առարկա անշարժ գույքը, դրա նկատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի ուժով ձեռք է բերել սեփականության իրավունք:

Մինչդեռ, սույն քաղաքացիական գործով Վերաքննիչ դատարանը, վկայակոչելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 10.10.2007 թվականի թիվ 3-1435 (ՎԴ) որոշումը և մատնանշելով ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման համար չորս անհրաժեշտ վավերապայմանների առկայությունը, անհիմն կերպով մերժել է վեճի առարկա գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչումը:

Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությանը, որ Սկրտիչ Համբարձումյանը երբևէ չի հրաժարվել իր սեփական գույքից՝ վճարելով գույքահարկը և հողի հարկերը, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն վիճելի անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով Լենա Աբգարյանի սեփականության իրավունքի ճանաչումը մերժելու հիմք չէ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սույն քաղաքացիական գործի փաստերի համաձայն՝ 30.08.1985 թվականի կտակի համաձայն՝ Հակոբ Այվազյանն իր գույքը կտակել է Սկրտիչ Համբարձումյանին:

Հետևաբար, 30.08.1985 թվականի կտակով Սկրտիչ Համբարձումյանին փոխանցվել է միայն Երևանի Գուլակյան փողոցի թիվ 71 տան այն մասը, որը ժառանգության բացման պահին պատկանել է Հակոբ Այվազյանին:

Մինչդեռ, սույն քաղաքացիական գործով Հակոբ Այվազյանը հրաժարվել է վեճի առարկա անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքից:

2) *Վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.*

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ պարբերության համաձայն՝ վճռի պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները, այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները, ինչպես նաև այն օրենքները, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ յուրաքանչյուր դեպքում

դատարանը պարտավոր է տալ վճռի թե՛ փաստական և թե՛ իրավական հիմնավորումները:

Վճռի իրավական հիմնավորումը կայանում է հաստատված փաստերի և իրավահարաբերությունների նկատմամբ նյութական իրավունքի համապատասխան նորմի կամ նորմերի ընտրության և կիրառման մեջ, այն նորմի (նորմերի), որի հիման վրա դատարանը եզրակացություն է անում վիճելի իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության մասին:

Վճռում ոչ միայն պետք է ցույց տալ նորմատիվ ակտի այս կամ այն հոդվածը, որում ամրագրված է կիրառման ենթակա նորմը, այլ պետք է պատճառաբանվի, թե հատկապես ինչու պետք է կիրառվի հենց այդ նորմը:

Վճռի իրավական հիմնավորումը բնութագրում է ինչպես դատարանի, այնպես էլ նրա վճռի իրավակիրառ գործառույթը, ընդգծում դատական գործունեության և դատական վճռի օրինականությունը (տե՛ս ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչություն ընդդեմ «Զնար-88» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության, քաղ. գործ թիվ 3-2504(ՏԳ) (գումար բռնագանձելու պահանջով)):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածից բխում է, որ դատարանը պետք է նշի ոչ միայն այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնվել է վճիռ կայացնելիս, այլև պետք է պատճառաբանի, թե ինչու է կողմի ներկայացրած այս կամ այն ապացույցը մերժվում: Միայն նման հիմնավորումը կարող է վկայել գործի բազմակողմանի հետազոտության մասին (տե՛ս Անժելա Ղազարյան, Արփիկ և Արմինե Գասպարյանների՝ ժառանգական գույքը ժառանգների միջև բաժանելու պահանջի մասին, քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 12.12.2007 թվականի որոշումը, թիվ 3-1843(ՎԳ)): Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից գործի քննության ընթացքում պետք է ուսումնասիրվեին գործում առկա բոլոր ապացույցները, վերլուծության ենթարկվեին կողմերի ներկայացրած և դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցները, դրանցով համապատասխան հանգամանքները հիմնավորված կամ անհիմն համարելու համար:

Մինչդեռ, սույն քաղաքացիական գործով Վերաքննիչ դատարանը, կասկածի տակ դնելով կողմերի կնքած 24.10.1971 թվականի պայմանագիրը, չի հիմնավորել իր այդ եզրահանգումը:

Բացի այդ, սույն քաղաքացիական գործով Վերաքննիչ դատարանը, գնահատման առարկա չի դարձրել ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ Արաբկիրի տարածքային ստորաբաժանման 17.05.2007 թվականի գրությունը, Երևանի Գուլակյան փողոցի բնակիչների 23.07.2007 թվականի վկայությունները, ինչպես նաև չի նշել այդ ապացույցների մերժման հիմնավորումները:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել, որ Վերաքննիչ դատարանի վճիռը գուրկ է իրավական հիմնավորումից, և այս առումով այն չի կարող լինել օրինական, համոզիչ, ինչպես նաև հեղինակավոր:

Այսպիսով, վերը նշված հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դի-

Դատական պրակտիկա

տում է բավարար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով՝ Վերաքննիչ դատարանի վճիռը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով սահմանված՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալով՝ Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 23.01.2008 թվականի վճիռը և օրինական ուժ տալ Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների առաջին ատյանի դատարանի 10.09.2007 թվականի վճիռն:

2. Սույն որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2008 թվականի մայիսի 23-ին, դռնբաց դատական նիստում, քննելով Սուրեն Սկրտումյանի վճռաբեկ բողոքը Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 06.02.2008 թվականի վճռի դեմ՝ ըստ հայցի Սուրեն Սկրտումյանի ընդդեմ «ՎՏԲ-Հայաստան բանկ» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն)՝ աշխատանքային պայմանագրի մասը և ազատման հրամանն անվավեր ճանաչելու, աշխատանքում վերականգնելու և հարկադիր պարապուրդի գումարը բռնագանձելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ հայցվորը պահանջել է անվավեր ճանաչել Ընկերության հետ կնքված 04.08.2006 թվականի թիվ 147 աշխատանքային պայմանագրի 1.3 կետը և 02.08.2007 թվականի թիվ 802-Կ հրամանը, վերականգնել նախկին աշխատանքում և բռնագանձել հարկադիր պարապուրդի գումարը:

Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանի 29.10.2007 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 06.02.2008 թվականի վճռով հայցը կրկին մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Սուրեն Սկրտումյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը չի կիրառել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) 95-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 94-րդ հոդվածի 1-ին կետը, «Եվրոպական սոցիալական խարտիայի» 24-րդ հոդվածի 1-ին կետը, որոնք պետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ ոչ ժամանակավոր (մշտական) բնույթի աշխատանքի կատարման պայմաններում ժամանակավոր աշխատանքային պայմանագրի կնքումն արգելվում է:

Այսինքն, վեճի առարկա աշխատանքային պայմանագիրը հակասում է

Դատական պրակտիկա

օրենքին, վատթարացնում է աշխատողի դրությունը, հետևաբար աշխատանքային պայմանագրի ժամկետ սահմանող կետն անվավեր է:

Վերոգրյալի հիման վրա վճռաբեկ բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 06.02.2008 թվականի վճիռը և գործն ուղարկել նոր քննության:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները.

Սուրեն Սկրտումյանի աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է օրինական հիմքերով: Ընկերությունը գտել է, որ Սուրեն Սկրտումյանի կողմից կատարվող աշխատանքի բնույթը ժամկետային է, հետևաբար կնքել է ժամկետային պայմանագիր: Ժամկետային պայմանագիրը կնքվել է Սուրեն Սկրտումյանի համաձայնությամբ:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1. 04.08.2006 թվականին Ընկերության և Սուրեն Սկրտումյանի միջև կնքվել է թիվ 147 ժամկետային աշխատանքային պայմանագիրը, մինչև 04.11.2006 թվականը, որով Սուրեն Սկրտումյանը նշանակվել է աշխատանքի Ընկերության Գործառնական վարչության Հաճախորդների սպասարկման բաժնում՝ որպես գլխավոր մասնագետ:

2. Լրացուցիչ համաձայնագրերով վերոնշյալ պայմանագրի ժամկետը երկարաձգվել է մինչև 05.08.2007 թվականը:

3. Ընկերության՝ 02.08.2007 թվականի թիվ 802-Կ հրամանի հիման վրա Սուրեն Սկրտումյանը 06.08.2007 թվականից աշխատանքային պայմանագրի ժամկետը լրացած լինելու հիմքով ազատվել է աշխատանքից:

4. Թիվ 147 պայմանագրի 05.05.2007 թվականի հավելվածի համաձայն՝ վերոնշյալ պաշտոնում աշխատողի պաշտոնական պարտականություններն են. ա. վարկային հաշիվների բացումը, սպասարկումը.

բ. երաշխիքների ձևակերպումը.

գ. ՀՀ ԿԲ ուղարկվող ամենօրյա հաշվետվության կազմումը.

դ. իրավաբանական վարչության կողմից ուղարկվող հարցումների պատասխանումը.

ե. վարկերի ծանուցումների պատրաստումը և տրամադրումը վարկային բաժին.

զ. կատարված փոխանցումների առաջին հաստատումը.

է. ճանապարհային և բանկային չեկերի վաճառքի և հետգնման ձևակերպումը

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքերի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային պայմանագիրը կնքվում է՝

1. անորոշ ժամկետով, եթե աշխատանքային պայմանագրում դրա գործողության ժամկետը նշված չէ.

2. որոշակի ժամկետով, եթե աշխատանքային պայմանագրում դրա գործողության ժամկետը նշված է:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն քաղաքացիական գործով անհրաժեշտ է պատասխանել հետևյալ իրավական հարցերին.

1) Արդյո՞ք կարող է կնքվել որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր՝ անկախ կատարվելիք աշխատանքի բնույթից կամ կատարման պայմաններից:

2) Որո՞նք են որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր կնքելու համար նախատեսված պայմանների բացակայությամբ կնքված պայմանագրի իրավական հետևանքները:

1) Որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի կնքման օրինականության մասին:

Օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերության համաձայն՝ որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր է կնքվում, եթե աշխատանքային հարաբերությունները չեն կարող որոշվել անորոշ ժամկետով հաշվի առնելով կատարվելիք աշխատանքի բնույթը կամ կատարման պայմանները, եթե Օրենսգրքով կամ օրենքով այլ բան նախատեսված չէ: Նույն հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն՝ ընտրովի պաշտոններում աշխատողների հետ աշխատանքային պայմանագիրը կնքվում է ընտրված ժամանակահատվածով. աշխատանքային պայմանագիրը որոշակի ժամկետով կարող է կնքվել նաև, եթե աշխատողը գործատուին մատուցում է անձնական բնույթի ծառայություններ, աշխատանքը կատարում են տնաշխատները, կատարվում է համատեղությամբ աշխատանք, կատարվում են սեզոնային աշխատանքներ, կատարվում է ժամանակավոր (մինչև երկու ամիս ժամկետով) աշխատանք:

Վերոնշյալ հոդվածից հետևում է, որ որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիրը հանդիսանում է **բացառություն ընդհանուր կանոնից**, այսինքն, **որպես կանոն, աշխատանքային հարաբերությունները պետք է կարգավորվեն անորոշ ժամկետով պայմանագրով և միայն բացառիկ դեպքերում է թույլատրելի որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի կնքումը**: Այսինքն, որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր կարող է կնքվել միայն այն դեպքերում, երբ կատարվելիք աշխատանքը կամ կատարման պայմանները կրում են ոչ մշտական բնույթ կամ առկա են ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանված նախապայմանները:

Մինչդեռ, Վերաքննիչ դատարանը, առանց անդրադառնալու և գնահատման առարկա դարձնելու սույն քաղաքացիական գործով առկա աշխատանքային իրավահարաբերության բնույթը և նման իրավահարաբերության առկայության պայմաններում՝ ժամկետային աշխատանքային պայմանագրի կնքման օրինաչափության հարցը, հայցի մերժման հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ Սուրեն Մկրտումյանի հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան (որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի լուծումը նրա գործողության ժամկետը լրանալու պատճառով)՝ գնահատելով հայցվորին աշխատանքից ազատելու գործընթացի իրավաչա-

Դատական պրակտիկա

փության հարցը:

Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը գնահատման առարկա չի դարձրել հայցվորի կողմից ներկայացված ապացույցը՝ հայցվորի և Ընկերության միջև 04.08.2006 թվականին կնքված թիվ 147 պայմանագրի 05.05.2007 թվականի հավելվածով սահմանված՝ աշխատողի պաշտոնեական պարտականությունների ցանկը, որով հիմնավորվում է, որ հայցվորի աշխատանքը կրել է մշտական բնույթ:

2) Որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր կնքելու համար նախատեսված պայմանների բացակայությամբ կնքված պայմանագրի իրավական հետևանքների մասին:

«Եվրոպական սոցիալական խարտիայի» 24-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ աշխատանքից ազատվելու դեպքերում աշխատողների պաշտպանվածության իրավունքի արդյունավետ կիրառումն ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել՝ աշխատանքից միայն այնպիսի հիմնավոր պատճառներով ազատվելու աշխատողի իրավունքը, որոնք կապված են նրա ընդունակությունների կամ վարքի հետ կամ հիմնված են ձեռնարկության, հաստատության կամ ծառայության գործնական պահանջների վրա:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային պայմանագիրը լուծվում է՝ 1) կողմերի համաձայնությամբ, 2) պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու դեպքում, 3) աշխատողի նախաձեռնությամբ, 4) գործատուի նախաձեռնությամբ, 5) նույն օրենսգրքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Սույն քաղաքացիական գործի փաստերի համաձայն՝ Սուրեն Մկրտումյանի և Ընկերության միջև կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է գործատուի նախաձեռնությամբ՝ հայցվորի ընդունակության կամ վարքի, ինչպես նաև ձեռնարկության, հաստատության կամ ծառայության գործնական պահանջների հետ առնչություն չունեցող հիմքով:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերը չեն կարող բովանդակել այնպիսի պայմաններ, որոնք աշխատանքային օրենսդրությամբ, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված աշխատանքային պայմանների համեմատ վատթարացնում են աշխատողի դրությունը: Եթե կոլեկտիվ կամ աշխատանքային պայմանագրերով սահմանված պայմանները հակասում են նույն օրենսգրքին, օրենքներին, այլ նորմատիվ իրավական ակտերին, ապա այդ պայմաններն իրավաբանական ուժ չունեն:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր կնքելու համար անհրաժեշտ հիմքերի բացակայության պայմաններում կնքված պայմանագիրը առաջացնում է գործատուի կողմից աշխատողի աշխատանքային իրավունքների և երաշխիքների սահմանափակում, հետևաբար նման պայմանագիրը պետք է համարվի անորոշ ժամկետով կնքված և դրա նկատմամբ պետք է կիրառվեն անորոշ ժամկետով պայմանագրի նկատմամբ կիրառելի նորմերը:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքը վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով վերանայվող դատական ակտը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 06.02.2008 թվականի վճիռը և գործն ուղարկել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Սույն որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

93

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ (ԱՅՍՈՒՒՆԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2008 թվականի մայիսի 23-ին, դռնբաց դատական նիստում, քննելով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի վճռաբեկ բողոքը Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 21.02.2008 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Երևան քաղաքի դատախազության (այսուհետ՝ Դատախազություն) դիմումի՝ գույքը տիրագործել ճանաչելու և այն պետության սեփականությանը հանձնելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Դատախազությունը պահանջել է ՎԱԶ-2107 մակնիշի առանց պետհամարանիշի ավտոմեքենան ճանաչել տիրագործել և այն՝ որպես սեփականություն, հանձնել Հայաստանի Հանրապետությանը:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանի 19.11.2007 թվականի վճռով դիմումը մերժվել է:

Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 21.02.2008 թվականի որոշմամբ Դատախազության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածը, չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 10-րդ, 172-րդ, 178-րդ, 179-րդ հոդվածները, որոնք պետք է կիրառել:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Սույն քաղաքացիական գործով Հայաստանի Հանրապետության գույքային շահը կայանում է նրանում, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի նորմերին համապատասխան տիրագործել գույքի նկատմամբ ձեռք բերելով սեփականության իրավունք, պետությունն այդ գույքի նկատմամբ կիրականացնի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածով նախատեսված սեփականատիրոջ լիազորությունները: Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածը, որով սահմանափակվել է պետության գույքային շահ հասկացության իմաստը և այն նույնացվել է սոսկ պետությանը պատճառված վնասի (դելիկտային պարտավորությունների) հատուցմանն ուղղված հայց հարուցելու պետական մարմնի լիազորությունների հետ: Սույն գործով պետության անունից հանդես է գալիս օրենքով լիազորված մարմինը՝ ի դեմս Դատախազության:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է ամբողջությամբ բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 21.02.2008 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

3.Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Դատախազության վարույթում գտնվող թիվ 12211801 քրեական գործի նախաքննության ընթացքում գործով մեղադրյալ Ա.Համբարձումյանի Արմավիրի մարզի Շահումյան գյուղում գտնվող տանը 11.05.2002 թվականին կատարված խուզարկությամբ հայտնաբերվել է «ՎԱԶ-2107» մակնիշի ավտոմեքենա: Վերը նշված ավտոմեքենան տեղափոխվել է Մաշտոցի Ներքին գործերի բաժին հետագա ստուգումներ կատարելու համար:

2) 11.05.2002 թվականին կազմված խուզարկության արձանագրության մեջ նշված է, որ գործով մեղադրյալ Արմեն Համբարձումյանի հայր Ժորա Համբարձումյանի հայտարարության համաձայն՝ նշված ավտոմեքենան պատկանում է իր ծանոթ Էմիլին: Վերջինս նշված ավտոմեքենան 15 օր առաջ տվել է իրեն պարտքի դիմաց:

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

1. Գույքը տիրագորկ ճանաչելու պահանջ ներկայացնելու Դատախազության իրավունքի մասին.

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն քաղաքացիական գործով անհրաժեշտ է պատասխանել հետևյալ իրավական հարցադրմանը. արդյո՞ք Դատախազությունը, ելնելով իր սահմանադրական կարգավիճակից, կարող է գույքը տիրագորկ ճանաչելու պահանջ ներկայացնել դատարան:

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազությունը *օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով* պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան:

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազը պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցում է միայն, եթե՝

Դատական պրակտիկա

1. իր լիազորություններն իրականացնելիս հայտնաբերում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, որին վերապահված է պետական շահերի պաշտպանությանն առնչվող տվյալ հարցերով հայց ներկայացնելը, իրազեկ լինելով պետական շահերի խախտման փաստի մասին, ողջամիտ ժամկետում հայց չի ներկայացրել կամ հայց չի ներկայացնում դատախազի կողմից հայց ներկայացնելու առաջարկություն ստանալուց հետո կամ

2. պետական շահերի խախտում է տեղի ունեցել այն հարցերով, որոնցով հայց ներկայացնելը օրենսդրությամբ վերապահված չէ որևէ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի, կամ

3. դատախազին հայց հարուցելու միջնորդությամբ դիմել է իրավասու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, կամ

4. հանցագործությամբ ուղղակիորեն պետությանը պատճառված է գույքային վնաս, կամ

5. պետական շահերի պաշտպանության հայցը հարուցվում է այլ երկրների դատարաններում կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս տեղի ունեցող արբիտրաժներում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը լիազորում է այլ պետական մարմնի կամ կազմակերպության:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի համաձայն՝ շարժական գույքը, որը սեփականատերը լքել է կամ դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքից հրաժարվելու նպատակով թողել է այլ կերպ (դեռ նետված գույք), այլ անձինք կարող են վերածել իրենց սեփականության՝ սույն հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված կարգով:

Սույն քաղաքացիական գործով դատարանը դիմումի մերժման հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ Դատախազությունը լիազորված չէ տիրագործի ճանաչելու պահանջ ներկայացնել դատարան: Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գույքը տիրագործի ճանաչելու պահանջ ներկայացնելը քաղաքացիական իրավունքի յուրաքանչյուր սուբյեկտի իրավունքն է, իսկ դրա իրականացման շրջանակները կարող են տարբեր լինել կախված համապատասխան սուբյեկտի լիազորությունների շրջանակից:

Հիմք ընդունելով դատախազության սահմանադրական կարգավիճակը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատախազությունը լիազորված է ներկայացնելու գույքը տիրագործի ճանաչելու պահանջ բոլոր այն դեպքերում, երբ դրանով խախտվում են կամ կարող են խախտվել պետության գույքային շահերը:

2. *Սույն քաղաքացիական գործով առգրավված գույքը տիրագործի լինելու մասին.*

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի համաձայն՝ տիրագործի է համարվում այն գույքը, որը չունի սեփականատեր, կամ որի սեփականատերն անհայտ է կամ հրաժարվել է դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքից:

Սույն օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի համաձայն՝ շարժական գույքը, որը սեփականատերը լքել է կամ դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքից

Դատական պրակտիկա

հրաժարվելու նպատակով թողել է այլ կերպ (դեմ նետված գույք), այլ անձինք կարող են վերածել իրենց սեփականության՝ սույն հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված կարգով:

Վերոնշյալ հոդվածից հետևում է, որ շարժական գույքը տիրագուրկ ճանաչելու համար դատարանում պետք է հիմնավորվի սեփականատիրոջ կողմից այդ գույքը դեմ նետելը: Մինչդեռ, բողոք բերած անձը չի հիմնավորել վեճի առարկա գույքը սեփականատիրոջ կողմից դեմ նետված լինելու հանգամանքը:

Դեռ ավելին, սույն քաղաքացիական գործի փաստերի համաձայն՝ Ա.Համբարձումյանը վեճի առարկա գույքը ստացել է պարտքի դիմաց, որպիսի հանգամանքը Դատախազության կողմից չի վիճարկվել: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն քաղաքացիական գործով բացակայում են վեճի առարկա հանդիսացող ավտոմեքենան տիրագուրկ ճանաչելու հիմքերը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված՝ անփոփոխ թողնված դատական ակտը պատճառաբանելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը՝ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ գործն ըստ էության ճիշտ է լուծվել, սակայն այն սխալ է պատճառաբանվել:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 21.02.2008 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ:
2. Սույն որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

97

Ղափական պրակտիկա

Հավելված 1

Հայաստանի Հանրապետության
դատարանների նախագահների խորհրդի
2008թ. հունիսի 13-ի թիվ 122 որոշման

Առաջին ատյանի դատարանի կողմից քաղաքացիական գործով կայացվող վերջնական դատական ակտի կառուցվածք և ուղեցույց

I ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ

Առաջին ատյանի դատարանի վճռի կառուցվածքը հետևյալն է.

Ներածական մաս

Նկարագրական մաս

1. դատավարական նախապատմություն
2. հայցվորի դիրքորոշում
3. պատասխանողի դիրքորոշում
4. երրորդ անձի դիրքորոշում
5. հակընդդեմ հայցվորի և հակընդդեմ հայցով պատասխանողի դիրքորոշում-

ներ

Պատճառաբանական մաս

1. գործի փաստեր
 - չվիճարկվող փաստեր
 - փաստեր, որոնք ապացուցման ենթակա չեն
 - ապացուցման ենթակա փաստեր
2. կիրառելի իրավունք
3. իրավական հարցեր (խնդիրներ)
4. վերլուծություն

Եզրափակիչ մաս

1. վեճի լուծման վերաբերյալ վերջնական եզրակացություն
2. դատական ծախսերի բաշխում
3. վճռի բողոքարկման կարգ

II ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

Վճիռը կազմվում է հետևյալ ուղեցույցների համաձայն.

Համարակալում և վերնագրում

Մասերը, բացի Ներածական և Եզրափակիչ մասերից, համարակալվում են հռոմեական թվերով: Մասերը որպես կանոն չեն վերնագրվում: Մասերի համարակալումը կատարվում է էջի կենտրոնում, տարանջատվում է դատական ակտի տեքստի նախորդող և հետագա շարադրանքից մեկական տողով:

Բաժինները վերնագրվում են ընդգծմամբ: Բաժնի համարակալումն իրականացվում է տվյալ մասում նրա հերթական համարով:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԻՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածական մաս

Ֆորմատը և բովանդակությունը. Էջի վերին կենտրոնական մասում տեղակայվում է Հայաստանի Հանրապետության զինանշանի պատկերը. բարձրությունը՝ 2,73սմ, լայնությունը՝ 2,84սմ, իսկ վերին աջ կողմում նշվում է քաղաքացիական գործի համարը:

Ձիմանշանից 1սմ ներքև՝ էջի կենտրոնական մասում, մեծատառերով գրվում է «վճիռ» բառը, իսկ հաջորդ տողի կենտրոնում մեծատառերով գրվում է «Հանուն Հայաստանի Հանրապետության» բառակապակցությունը:

Հաջորդ տողի ձախ կողմում նշվում է վճռի հրապարակման օրը, ամիսը, տարեթիվը, իսկ աջ կողմում՝ վճռի հրապարակման վայրը:

Բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում նշվում է վճիռ կայացրած դատարանի անվանումը, այնուհետև հաջորդող տողերում նշվում են դատարանի կազմի և մասնակիցների վերաբերյալ տեղեկությունները՝ հետևյալ կերպ.

«Ուսումնասիրությանը՝ դատավոր [դատավորի անունն ու ազգանունը],
քարտուղարությանը՝ [նիստի քարտուղարի անունն ու ազգանունը],

մասնակցությանը՝ այս մասում նշվում են գործին մասնակցող անձանց տվյալները՝ յուրաքանչյուրինը՝ նոր տողից»:

Հաջորդ տողում նշվում է թե՛ ինչ գործ է դատարանը քննության առել՝ հետևյալ կերպ.

«քննելով քաղաքացիական գործն ըստ հայցի (դիմումի) [հայցվորի անունն ու ազգանունը կամ անվանումը] ընդդեմ [պատասխանողի անունն ու ազգանունը կամ անվանումը] [պահանջի համառոտ բնույթը] պահանջի վերաբերյալ»:

Բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում տեղադրվում է «ՊԱՐՁԵՑ» բառը՝ մեծատառերով:

Նկարագրական մաս

Բովանդակությունը. նկարագրական մասում դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են.

1. դատավարական նախապատմությունը
2. հայցվորի դիրքորոշումը
3. պատասխանողի դիրքորոշումը
4. երրորդ անձի դիրքորոշումը
5. հակընդդեմ հայցվորի և հակընդդեմ հայցով պատասխանողի դիրքորոշումները

1. Դատավարական նախապատմությունը

Այս բաժնում անհրաժեշտ մանրամասներով նշվում է, թե՛ հայցվորը ե՞րբ է դիմել դատարան, և ե՞րբ է հայցը վարույթ ընդունվել, արդյո՞ք պատասխան կամ հակընդդեմ հայց ներկայացվել է (ե՞րբ), թե՛ ոչ, ներգրավվել են արդյո՞ք երրորդ անձինք, նախապատրաստվել է արդյո՞ք գործը դատաքննության ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 22² գլխի կանոնների համաձայն:

Եթե տեղի է ունեցել կողմի փոխարինում (իրավահաջորդության, անպատշաճության հիմքով), ապա՝ նշում այդ մասին՝ անհրաժեշտ մանրամասներով:

Եթե գործն ամբողջությամբ կամ որևէ մասով քննվում է ոչ առաջին անգամ

Դատական պրակտիկա

(ամբողջությամբ կամ մասնակի բեկանումից հետո, նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով), ապա համառոտ նկարագրվում է նաև համապատասխան դատավարական նախապատմությունը:

2. Հայցվորի դիրքորոշումը

Այս բաժնում դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են.

- պահանջի փաստական հիմքերը, ուր հնարավորինս սեղմ շարադրվում են այն հիմնական փաստերը, որոնք առաջադրել է հայցվորը,
- յուրաքանչյուր առանձին պահանջի իրավական հիմքերն ու հիմնավորումները, ուր շարադրվում են օրենքների և այլ իրավական ակտերի այն նորմերը, որոնք հայցվորի պահանջի հիմքում են,
- յուրաքանչյուր պահանջի առարկան, ուր շարադրվում է, թե հայցվորն ի՞նչ է պահանջում յուրաքանչյուր հիմքով,
- էական նշանակություն ունեցող միջնորդություններ:

3. Պատասխանողի դիրքորոշումը

Այս բաժնում դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են (եթե պատասխան ներկայացված է, իսկ եթե պատասխան չի ներկայացվել, ապա՝ նշում այդ մասին).

- պահանջի փաստական հիմքերից յուրաքանչյուրի դեմ բերված առարկությունները, եթե պատասխանողը ժխտում է հայցվորի առաջադրած փաստերը («ժխտող առարկություն»),
- առարկության փաստական հիմքերը, ուր հնարավորինս սեղմ շարադրվում են այն հիմնական փաստերը, որոնք առաջադրել է պատասխանողը («պոզիտիվ առարկություն»),
- պատասխանողի փաստարկները պահանջի իրավական հիմնավորման վերաբերյալ՝ յուրաքանչյուր հիմքի մասով առանձին,
- պատասխանողի կողմից առաջադրված լրացուցիչ իրավական հիմքերը,
- պատասխանողի պահանջը,
- էական նշանակություն ունեցող միջնորդությունները:

4. Երրորդ անձի դիրքորոշումը

Երրորդ անձի դիրքորոշումը շարադրվում է ըստ հայցվորի կամ պատասխանողի դիրքորոշման կետերի, կախված այն հանգամանքից՝ երրորդ անձն ինքնուրույն պահանջ ներկայացնու՞մ է, թե հանդես է գալիս պատասխանողի կողմում:

5. Հակընդդեմ հայցվորի և հակընդդեմ հայցով պատասխանողի դիրքորոշումները

Հակընդդեմ հայցի առկայության դեպքում վճռում պետք է ներկայացվեն նաև հակընդդեմ հայցվորի և պատասխանողի դիրքորոշումները՝ վերոգրյալ բաժինների կարգով: Ընդ որում, հակընդդեմ հայցվորի և պատասխանողի դիրքորոշումները կարող են նկարագրվել ինչպես առանձին, այնպես էլ համապատասխանաբար պատասխանողի և հայցվորի դիրքորոշումների հետ միասին:

Պատճառաբանական մաս

Բովանդակությունը. պատճառաբանական մասում շարադրվում են.

գործի փաստերը,
1. կիրառելի իրավունքը (իրավական հիմքերը),
2. իրավական հարցերը (խնդիրները),
3. յուրաքանչյուր իրավական հարցի վերլուծությունը,
4. յուրաքանչյուր իրավական հարցի վերաբերյալ իրավական եզրակացությունը:

1. Գործի փաստերը

Այս բաժնում դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են այն փաստերը, որոնք դատարանը հիմք է ընդունում իր վճռի համար: Դրանք են.

Ա. չվիճարկվող փաստերը,

Բ. փաստեր, որոնք ապացուցելու պարտականությունից կողմն ազատվում է,

Գ. ապացուցման ենթակա փաստեր:

Ա. Չվիճարկվող փաստերը

Հասկացությունը. չվիճարկվող է այն փաստը, որը մի կողմն առաջադրել է, իսկ հակառակ կողմը՝ ընդունել այն իր կողմից ներկայացված դատավարական փաստաթղթով կամ դատական նիստի ընթացքում արված հայտարարությամբ կամ չի առարկել այդ փաստին որոշակի ժամկետում, եթե տվյալ ժամկետում պարտավոր էր առարկություն ներկայացնել (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, 95-րդ հոդված):

Շրջանակը որոշելը. չվիճարկվող փաստերի շրջանակը որոշվում է գործը դատաքննությանը նախապատրաստելու ընթացքում՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 149.8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը որոշելիս: Դատարանը կարող է իր նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ հանել տվյալ փաստն ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակից նաև դատաքննության ընթացքում, եթե փաստին հակառակվող կողմն ընդունում է տվյալ փաստը դատաքննության ընթացքում, և տվյալ փաստին չի հակառակվում գործին մասնակցող անձանցից ոչ մեկը:

Շարադրանքի կանոնները. նման փաստերը դատարանի կողմից չեն հաստատվում (ապացուցված չեն համարվում), սակայն հիմք են ընդունվում վեճի լուծման համար: Բացառություն են կազմում այն չվիճարկվող փաստերը, որոնք ապացուցելը դատարանն անհրաժեշտ է համարում՝ ելնելով արդարադատության շահերից (փաստեր, որոնց անարժանահավատությունն առերևույթ ակնհայտ է կամ, որոնք պահանջը քննելու նախապայման են համարվում, օրինակ՝ համատեղ սեփականատեր լինելու հանգամանքը կողմերին համատեղ սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը բաժանելու պահանջը քննելու համար), որի պարագայում դրանք ներառվում են ապացուցման ենթակա փաստերի թվում, և բաշխվում է դրանց ապացուցման բեռը:

Բ. Փաստերը, որոնք ապացման ենթակա չեն

Հասկացությունը. ապացուցման ենթակա չէ այն փաստը, որն ապացուցելու պարտականությունից կողմն ազատված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի ուժով (հանրահայտ և նախադատելի փաստեր), թեկուզև նման փաստը վիճարկվել է:

Դատական պրակտիկա

Շրջանակը որոշելը. այն փաստերի շրջանակը, որոնք ապացուցման ենթակա չեն որոշվում է գործը դատաքննությանը նախապատրաստելու ընթացքում՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 149.8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն ապացուցում պահանջող փաստերը որոշելիս: Միաժամանակ դատարանը կաշկանդված չէ որևէ փաստ ապացուցման ոչ ենթակա համարելու դատավարության որևէ փուլում՝ մինչև դատաքննության ավարտը:

Շարադրանքի կանոնները. նման փաստերը դատարանի կողմից չեն հաստատվում (չեն ապացուցվել), սակայն հիմք են ընդունվում վեճի լուծման համար: Այս ենթաբաժնում պետք է մատնանշվեն այն ապացույցները, որոնցով հիմնավորվում է հիշյալ հոդվածով սահմանված որևէ հիմքի կիրառումը: Փաստը տվյալ դատական տարածքում (տվյալ դատարանին ընդդատյա տարածքում) հանրահայտ լինելու մասին դատարանի եզրակացությունը կարող է արվել առանց որևէ ապացույցի, եթե դրա հանրահայտության հանգամանքը դատարանին հայտնի է: Այն փաստը, որը դատարանը հանրահայտ է համարում, կարող է հիմք ընդունվել վեճի լուծման համար, անգամ եթե կողմերից որևէ մեկն այդ փաստը չի առաջադրել, պայմանով, որ նման փաստի առկայությունը կարող էր խելամտորեն ենթադրվել:

Գ. Ապացուցման ենթակա փաստերը

Հասկացությունը. ապացուցման ենթակա է գործին մասնակցող անձի առաջադրած յուրաքանչյուր փաստ, բացառությամբ Ա և Բ կետերով նախատեսված փաստերի:

Շրջանակը որոշելը. ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակը որոշվում է գործը դատաքննությանը նախապատրաստելու ընթացքում՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 149.8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 5-րդ ենթակետի համաձայն ապացուցում պահանջող փաստերը որոշելիս:

Շարադրանքի կանոնները. այս ենթաբաժնում ապացուցման ենթակա յուրաքանչյուր փաստի վերաբերյալ դատարանի նախընտրած հերթականությամբ պետք է.

- շարադրվի բուն փաստը, որն առաջադրել է կողմը,
- պատճառաբանվի, թե ո՞վ է կրում դրա ապացուցման պարտականությունը (բեռը) և օրենքի ո՞ր նորմի համաձայն,
- դատարանի կողմից գնահատվի յուրաքանչյուր **հետազոտված ապացույց¹** ու **կողմի փաստարկ** տվյալ ապացույցի ապացուցողական նշանակության մասին՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան,
- ներառի դատարանի եզրակացությունը տվյալ փաստի վերաբերյալ, շարադրելով՝

- փաստ, որը դատարանն ապացուցված է համարում և հաստատում է,
- շարադրելով փաստը, որը դատարանը համարում է չապացուցված:

2. Կիրառելի իրավունքը (իրավական հիմքերը)

Ի՞նչն է վկայակոչվում. վկայակոչվում են օրենքները, միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը:

Հաշվի առնելով, որ դատական ակտերը նոր իրավական նորմեր չեն սահմա-

նում, այլ ընդամենն օգնում են միատեսակ մեկնաբանել և կիրառել իրավունքի այս կամ այն նորմը, նախադեպային ճշանակություն ունեցող դատական ակտերը չեն վկայակոչվում:

Ո՞ր նորմերն են վկայակոչվում. այս բաժնում վկայակոչվում են իրավական այն նորմերը, որոնք դատարանը կիրառելու է կամ, որոնց կիրառումը մերժելու է վեճը լուծելու համար (իրավական հիմքերը):

Ամեն դեպքում վճռի հիմքում կարող են դրվել միայն այն իրավական հիմքերը, որոնք քննարկվել են դատարանում, այն է՝ հիմքեր, որոնց կիրառման կամ կիրառումը մերժելու վերաբերյալ կողմերը հնարավորություն են ունեցել իրենց կարծիքը ներկայացնելու դատարանին՝ փաստարկելով, թե ինչու՞ դատարանը պետք է ընդունի իրենց դիրքորոշումը և չընդունի հակառակորդին: Կողմը համարվում է նման հնարավորություն ունեցած, եթե պատշաճ կերպով ծանուցվել է այն նիստի վայրի և ժամանակի մասին, որի ընթացքում տվյալ իրավական հիմքերը նախատեսվում էր քննարկել:

Ինչպե՞ս են վկայակոչվում իրավական հիմքերը. իրավական հիմքերը վկայակոչվում են՝ նշելով տվյալ նորմը սահմանող ակտի անվանումը, տվյալ նորմի համարն ակտի համարակալման համակարգում՝ փակագծերում հղում կատարելով տվյալ իրավական նորմի պաշտոնական աղբյուրին, ուր այդ նորմը հրապարակված է (օրենքների պարագայում նման հղումը ցանկալի է, բայց պարտադիր չէ):

Իրավական նորմի բառացի մեջբերումից պետք է խուսափել, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վճռում քննարկվելու է տվյալ նորմում պարունակվող բառերի կամ արտահայտությունների ճշանակությունը՝ տվյալ նորմը մեկնաբանելու համար կամ այլ նպատակով: Այս դեպքում էլ պետք է մեջբերվի նորմի միայն վերաբերելի մասը:

Ամեն դեպքում պետք է բացառել նորմերի՝ միմյանց հաջորդող բառացի մեջբերումները:

3. Իրավական խնդիրը

Հասկացությունը. իրավական խնդիրը գործի փաստերի և կիրառելի իրավունքի նորմի համադրման արդյունքում ծագող այն հարցադրումն է, որի պատասխանը հանգեցնում է վեճի կամ վեճի լուծման համար անհրաժեշտ նախապայման հանդիսացող հարցի լուծմանը: Նույն գործով կարող են ծագել մեկից ավելի իրավական խնդիրներ:

Ինչպե՞ս որոշել խնդիրը. իրավական խնդիրը որոշելու համար կիրառելի իրավական նորմի(երի) հետ համադրվում են պահանջի կամ առարկության հիմքում դրված էական փաստական հիմքերից յուրաքանչյուրը: Համադրվում են միայն այն փաստերը, որոնք հաստատված են դատարանի կողմից կամ, որոնք դատարանը հիմք է ընդունում որպես չվիճարկված փաստեր կամ փաստեր, որոնց ապացուցման պարտականությունից կողմն ազատված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի հիմքով:

Ինչպե՞ս ձևակերպել խնդիրը. խնդիրը ձևակերպվում է հարցի ձևով: Որպես կանոն իրավական խնդրի սահմանման համար փաստերի էությունը պետք է շարադրվի համառոտ և անդեմ, իսկ իրավական նորմը՝ միայն այն պայմանի մասով, որը վերաբերելի է: Այնուհետև իրավական հարցի ձևակերպումը կատարվում է հետևյալ բանաձևով. արդյո՞ք տվյալ փաստի նկատմամբ կիրառելի է իրավական

Դատական պրակտիկա

նորմի տվյալ պայմանը կամ արդյո՞ք տվյալ փաստը բավարարում է կիրառելի իրավական նորմի պահանջը:

Օրինակներ

Օրինակ Ա

Հիպոթետիկ գործի փաստերը. հայցվորը խնդրել է պատասխանողից բռնագանձել փոխառությանը տրված գումարը: Որպես պահանջի հիմնավորում նա ներկայացրել է երկու կողմերի ստորագրությանը պայմանագիր: Պատասխանողն առարկելով պահանջին՝ ժխտում է իր կողմից փոխառության գումար ստանալու փաստը՝ որպես հիմնավորում վկայակոչելով գումարի հանձնումը հավաստող որևէ ապացույցի բացակայությունը:

Իրավական խնդիրը. արդյո՞ք փոխառության պայմանագիրը համարվում է կնքված, երբ կողմերի միջև ստորագրվել է գրավոր պայմանագիր, սակայն առկա չէ դրանի կամ գույքի հանձնումը հավաստող ապացույց:

Ծանոթություն. Տվյալ դեպքում խնդրում տեղ գտած «փոխառության պայմանագիրը համարվում է կնքված» արտահայտությունն իրավական նորմի (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, 877-րդ հոդված, 1-ին մաս) դիսպոզիցիայի շարադրանքն է, իսկ մնացյալը՝ փաստի շարադրանքը: Իրավական նորմի պայմանի և փաստերի կապակցումը, դրանց հարցական համադրումն ապահովված է «Արդյո՞ք» հարցական բառի օգտագործմամբ:

Օրինակ Բ

Հիպոթետիկ գործի փաստերը. ըստ օրենքի ժառանգը մահացել է առանց ժառանգությունն ընդունելու: Նրա կինը դիմելով դատարան՝ խնդրել է իրեն ճանաչել ներկայացման իրավունքով իր մահացած ամուսնու՝ ըստ օրենքի հասանելիք ժառանգությունն ընդունած:

Իրավական խնդիրը. արդյո՞ք մինչև ժառանգության բացումը մահացած ըստ օրենքի ժառանգի բաժինը կարող է անցնել մահացած ժառանգի ամուսնուն:

Ծանոթություն. Այս խնդրում կանոնը վերցված է կիրառելի իրավական նորմի հիպոթետիկ՝ «մինչև ժառանգության բացումը մահացած ըստ օրենքի ժառանգի բաժինը» և վերաշարադրված է (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, 1221-րդ հոդված, 1-ին մաս), իսկ մնացյալը՝ փաստի և հարցի շարադրանքն է:

Օրինակ Գ

Հիպոթետիկ գործի փաստերը. անձն առուվաճառքի պայմանագրով գնել է անշարժ գույք: Այդ ձեռք բերված գույքի նկատմամբ իր իրավունքները գրանցելու համար գործարքից երկու ամիս անց դիմել է Կադաստրի համապատասխան ստորաբաժանմանը: «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածով նախատեսված 30-օրյա ժամկետը բաց թողնելու հիմքով Կադաստրի կողմից սեփականության իրավունքի գրանցումը մերժվել է:

Իրավական խնդիրը. արդյո՞ք գործարքի կնքելու պահից 30-օրյա ժամկետի լրանալը հիմք է անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքի գրանցումը մերժելու համար:

Ծանոթություն. Տվյալ դեպքում խնդրում տեղ գտած «գործարքի կնքելու պա-

հից 30-օրյա ժամկետ» արտահայտությունն իրավական նորմի հիպոթեզի («Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մաս) պայմանի վերաշարադրանքն է, որը համադրվել է փաստի և հարցի հետ:

4. Վերլուծություն

Բովանդակությունը. այս բաժնում դատարանը ֆորմալ տրամաբանության կանոններին համապատասխան կատարում է յուրաքանչյուր իրավական խնդրի առանձին քննարկում, համադրում է գործի փաստերը կիրառելի իրավական նորմերի հետ և իրավունքի հարցի վերաբերյալ հանգում եզրակացության, քննարկում է գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման հարցը, հանգում եզրակացությունների:

Մեջբերումները. այս բաժնում իրավական նորմերի բառացի մեջբերումներից հարկ է խուսափել: Նորմի առանձին մաս կարող է բառացի մեջբերվել միայն այն դեպքում, երբ մեկնաբանվելու է այդ մասում պարունակվող որևէ բառ կամ բառակապակցություն:

Նախադեպի կիրառումը. նախադեպային ակտի մեջբերումները պետք է ուղեկցվեն հստակ հղումով տվյալ ակտին՝ նշելով գործի անունը, որոշման ամսաթիվը, ինչպես նաև՝ անդրադառնալ տվյալ նախադեպի կիրառելիության հարցին: Կիրառելիության հարցի շրջանակներում անհրաժեշտ է համառոտակի շարադրել վկայակոչվող գործի փաստերը, համադրել դրանց նմանությունը քննվող գործի փաստերին, որից հետո միայն եզրակացնել նախկին գործով տրված լուծման և դրա պատճառաբանության կիրառելիությունը քննվող գործին: Եթե նախադեպը կիրառելի է, ապա նախադեպային որոշման մեջ տեղ գտած պատճառաբանությունը բառացի վերարտադրելու կարիք չկա. բավարար է վկայակոչել բուն նախադեպային որոշումը, եթե դատարանը չի ցանկանում լրացուցիչ պատճառաբանություն ավելացնել:

Գատական ծախսերը. այս բաժնում դատարանն արձանագրում է ներկայացված հայցադիմումի համար պետական տուրքի վճարված, վճարումը հետաձգված կամ վճարումից ազատված լինելու մասին: Այնուհետև քննարկում է պետական տուրքից զատ այլ դատական ծախսերի առկայության հարցը: Կախված վեճի լուծումից՝ դատարանը եզրահանգումներ է կատարում գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի՝ բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն բաշխման վերաբերյալ:

Եզրափակիչ մաս

Բովանդակությունը. եզրափակիչ մասի սկզբում դատարանը վկայակոչում է վերոգրյալ պատճառաբանությունն ու վճիռ կայացնելու իր իրավասության աղբյուրը (դատավարական նորմերը), որոնցով ղեկավարվելով վճիռ է կայացնում:

Գատական ակտի նախորդող տեքստից բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում տեղադրվում է «ՎՃՈՒՄ» բառը, որից հետո ևս մեկ տող բաց թողնելով շարադրվում է հետևյալը.

1. Վեճի լուծման վերաբերյալ դատարանի վերջնական եզրակացությունը (լուծումը). այս բաժնում նշվում են յուրաքանչյուր հայցապահանջը բավարարելու կամ մերժելու մասին դատարանի եզրակացությունը (լուծումը):

Դատական պրակտիկա

2. **Դատական ծախսերի բաշխումը.** այս բաժնում նշվում է դատարանի եզրահանգումը գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ:

3. **Ծանոթությունները,** ուր նշվում է,

որ վճիռը կամովին չկատարելու դեպքում այն կկատարվի դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության միջոցով՝ պարտապանի հաշվին, և դատական ակտի բողոքարկման ժամկետն ու այն վերադաս դատական ատյանը, ուր կարող է ներկայացվել բողոքը:

Օրինակ՝

«Առաջնորդվելով վերոգրյալ պատճառաբանությամբ և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ, 131-րդ և 134-րդ հոդվածներով, դատարանը

ՎՃՌԵՑ

1. Հակոբ Հակոբյանի հայցը բավարարել ամբողջությամբ: Պողոս Պողոսյանից հոգուտ Հակոբ Հակոբյանի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վնասի հատուցում:

2. Պողոս Պողոսյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 200 ՀՀ դրամ՝ որպես պետական տուրքի գումար:

3. Սույն դատական ակտը կարող է բողոքարկվել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարան՝ հրապարակման պահից մեկամսյա ժամկետում:

Վճիռը կամովին չկատարելու դեպքում այն կկատարվի դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության միջոցով՝ պարտապանի հաշվին:

1. Ծանոթացում. Հետագոտված են համարվում այն ապացույցները, որոնք որևէ կողմ ներկայացրել է դատարանին կամ դատարանը ձեռք է բերել իր նախաձեռնությամբ (բացառությամբ, որոնք դատարանը նախապատրաստական նիստում կամ դատաքննության ժամանակ անթույլատրելի է համարել և հանել է հետագոտման ենթակա ապացույցների շարքից)՝ պայմանով, որ դրանք հետագոտվել են դատաքննության ժամանակ, այն է.

- ապացուցման պարտականություն կրող կողմը հնչեցրել և ներկայացրել է կամ վկայակոչել է նախկինում ներկայացված ապացույցը դատարանին՝ տվյալ ապացույցի թույլատրելիության նախապայմաններն ապահովելով: Դատարանի նախաձեռնությամբ ձեռք բերված ապացույցի պարագայում դատարանն է հնչեցրել տվյալ ապացույցը և ներկայացրել այն կողմերի քննարկմանը: Վկայի ցուցմունքի պարագայում տվյալ կողմը (իսկ դատարանի նախաձեռնությամբ հրավիրված վկայի պարագայում՝ դատարանը) իրականացրել է վկայի ուղղակի հարցաքննություն դատաքննության ժամանակ, եթե կողմերը չեն միջնորդում ընդունել վկայի գրավոր ցուցմունքն ինչպես կա,

- փաստը վիճարկող կողմին ապացույցը ներկայացնելուց հետո հնարավորություն է ընձեռնվել անհրաժեշտ հիմնավորմամբ առարկել այդ ապացույցի թույլատրելիության դեմ, բացառությամբ, եթե տվյալ կողմը հնարավորություն է ունեցել նույն հիմքով առարկել տվյալ ապացույցի դեմ նախապատրաստական նիստի ընթացքում (գրավոր և իրեղեն ապացույցների պարագայում): Նման հնարավորությունը համարվում է ընձեռնված, եթե կողմը պատշաճ ծանուցվել է տվյալ նիստի վայրի և ժամանակի մասին: Ամեն դեպքում ժամանակին առարկելը և իր առարկության հիմքը մատնանշելը կողմի

պարտականությունն է: Վկայի ցուցմունքի պարագայում նման առարկությունը պետք է ներկայացված լինի ուղղակի հարցաքննության ժամանակ վկային ուղղված հարցից կամ դրան տրված պատասխանից անմիջապես հետո,

- ապացույցը ներկայացնելիս կամ իր ելույթում ապացուցման բեռ կրող կողմը հնարավորություն է ունեցել փաստարկել դրա ապացուցողական նշանակությունը (կշիռը),

- փաստին հակառակվող կողմն ապացույցը ներկայացնելուց հետո կամ իր ելույթում հնարավորություն է ունեցել հակափաստարկներ ներկայացնել դրա ապացուցողական նշանակության (կշռի) դեմ:

Վարչական դատարանի կողմից վարչական գործով կայացվող վերջնական դատական ակտի կառուցվածք

Գործի դատավարական մախապատմությունը.

Այս բաժնում նկարագրվում են՝

ա) հայցի առարկան (հայցապահանջը)

բ) հայցի հիմքը (հիմքերը)

գ) գործի մախապատրաստման փուլի համառոտ վերլուծությունը կամ նկարագրությունը (եթե այդպիսին իրականացվել է)

դ) գործով էական միջնորդությունների և դրանց վերաբերյալ կայացված դատական ակտերի մասին, այլ էական դատավարական գործողությունների մասին

ե) ներկայացված ապացույցների թվարկումը

զ) ապացուցման բեռի բաշխման մասին

է) այլ դատավարական մանրամասներ:

2. Հայցվորի իրավական դիրքորոշումը.

Այս բաժնում նկարագրվում են հայցի վերաբերյալ հիմնավորումները:

3. Պատասխանողի իրավական դիրքորոշումը.

Այս բաժնում նկարագրվում են պատասխանողի հիմնավորումները և առարկությունները:

4. Գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը և դատական ակտի պատճառաբանությունները.

Այս բաժնում ներկայացվում են՝

ա) հանրահայտ ճանաչված հանգամանքները.

բ) մախադատելի հանգամանքները.

գ) ապացուցման ենթակա հանգամանքները:

Այս ենթաբաժնում նկարագրվում է բուն ապացուցման գործընթացը, այն է՝ ապացուցման բեռի բաշխմանը համահունչ պետք է քննարկել յուրաքանչյուր փաստի առկայության կամ բացակայության հարցը՝ ելնելով ապացույցների հետազոտման և գնահատման ֆորմալ դատավարական կանոններից:

ա) կիրառելի օրենքի և իրավական այլ ակտերի որոշում.

բ) Եվրոպական դատարանի և վճռաբեկ դատարանի կիրառելի մախադեպերի որոշում, եթե այդպիսին կա.

գ) հայցի յուրաքանչյուր հիմքի վերլուծություն վերաբերելի հաստատված փաստերի հիման վրա:

Դատական պրակտիկա

5. Եզրափակիչ մաս.

հայցի լուծման մասին վերջնական եզրահանգում.
վճռի բողոքարկման կարգը
հարկադիր կարգով վճռի կատարման մասին նշում, օրենքով սահմանված դեպքե-
րում:

Հավելված 2
Հայաստանի Հանրապետության
դատարանների նախագահների խորհրդի
2008թ. հունիսի 13-ի թիվ 122 որոշման

Առաջին ատյանի դատարանի քրեական գործով կայացվող վերջնական դատա- կան ակտի կառուցվածք

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

- ա) երբ և ում կողմից է քրեական գործ հարուցվել,
- բ) առաջադրված մեղադրանքի բովանդակությունը,
- գ) երբ է մեղադրական եղրակացությամբ ուղարկվել դատարան,

2. Ապացույցների հետազոտում և գնահատում.

- ա) դատարանի կողմից հաստատված փաստերը,
- բ) այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևություն-
ները,
- գ) այն ապացույցները, որոնք դատարանի կողմից ճանաչվել են անթույ-
լատելի, ոչ վերաբերելի կամ ոչ արժանահավատ, եթե այդպիսիք կան,
- դ) առաջադրված մեղադրանքի հետ հակասության դեպքում դատարանի
պատճառաբանությունը,

3. Դատարանի իրավական վերլուծությունները.

- ա) արարքի որակում ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվա-
ծի հատկանիշներով,
- բ) Եվրոպական դատարանի և /կամ/ Վճռաբեկ դատարանի կիրառելի նա-
խադեպային մեկնաբանությունների կիրառման որոշում, եթե այդպիսին
կա,
- գ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածով թվարկված
հարցերի լուծում,
- դ) դատավարական այն նորմերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է
որոշում ընդունելիս:

4.Եզրափակիչ մաս.

- ա) դատարանի որոշումները,
- բ) դատավճռի բողոքարկման կարգը:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

108

Արագացված դատաքննությամբ կայացված վերջնական դատական ակտի կառուցվածք

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

- ա) երբ և ում կողմից է քրեական գործ հարուցվել,
- բ) առաջադրված մեղադրանքի բովանդակությունը
- գ) երբ է մեղադրական եղրակացությամբ ուղարկվել դատարան,

2. Արագացված դատական քննություն.

Գործի քննության ժամանակ դատարանը պետք է պարզի և այս մասում պարտադիր պետք է շարադրի հետևյալ բովանդակությամբ.

«Մինչ դատաքննությունն սկսելն ամբաստանյալ _____-ը միջնորդեց դատական քննությունն անցկացնել արագացված կարգով և հայտարարեց, որ միջնորդությունը ներկայացրել է **կամավոր, խորհրդակցել է պաշտպանի հետ, գիտակցում է արագացված կարգով դատաքննություն անցկացնելու հետևանքները, առաջադրված մեղադրանքն իրեն պարզ է, համաձայն է մեղադրանքի հետ:**

Դատարանը համոզվելով, որ առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ և 375.2-րդ հոդվածներով նախատեսված պայմանները որոշում է կայացրել արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու մասին:

Դատարանը հիմք ընդունելով մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցները, գտնում է, որ ամբաստանյալ _____-ը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի ___ հոդվածով նախատեսված արարք:

3. Դատարանի իրավական վերլուծությունները.

- ա) Այս մասում չեն շարադրվում ապացույցները,
- բ) Վճռաբեկ դատարանի կիրառելի նախադեպային մեկնաբանությունների կիրառման որոշում, եթե այդպիսին կա,
- գ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածով թվարկված հարցերի լուծումը հաշվի առնելով 45'գլխի կանոնները,
- դ) դատավարական այն նորմերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է որոշում ընդունելիս:

4. Եզրափակիչ մաս.

- ա) դատարանի որոշումները,
- բ) դատավճռի բողոքարկման կարգը, որտեղ նշվում է, որ այն չի կարող բողոքարկվել քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված հիմքով:

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

**РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ
ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА
В ЗАЩИТЕ ЭКСТРАДИРУЕМЫХ ЛИЦ**

ВИТАЛИЙ КАСЬКО

***НАЧАЛЬНИК МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО УПРАВЛЕНИЯ
ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ УКРАИНЫ***

Тема статьи - практика Европейского суда по правам человека в вопросах связанных с экстрадицией. Здесь излагаются права, гарантируемые Конвенцией. Особо отмечается 3 статья Конвенции и приводятся примеры и нарушения этой статьи, а также последствия, которые влечет за собой несоблюдение статьи 3 Конвенции. Приводятся фрагменты статей Конвенции: статья 3, 2, 6, 13, а также правило 39 Регламента Суда. Заключается статья выводом о том, что опыт практики Европейского суда говорит о том, что надо учитывать международные обязательства в сфере прав человека при рассмотрении вопроса об экстрадиции.

**УМЫШЛЕННЫЕ, ЗАКАЗНЫЕ УБИЙСТВА
СОПУТСТВУЮЩИЕ ВЫМОГАТЕЛЬСТВОМ,
РАЗБОЕМ, БАНДИТИЗМОМ**

АРАМ ТАМАЗЯН

***ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА РА,
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК***

Вышеперечисленные типы убийств относятся к ряду убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах, учитывая их опасность для общества и мотив совершения преступления. Эти типы преступлений имеют некоторые особенности и потому вполне оправдано их выделение как отдельные типы преступлений. Учитывая эти обстоятельства, автор статьи Арам Тамазян попытался дать анализ понятий, сущности и особенностей каждого из них.

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЗАЩИТА СВИДЕТЕЛЕЙ В
УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

АЛЕКСАНДР АГАЯН

***СЛЕДОВАТЕЛЬ ОВД,
СПЕЦИАЛЬНОЙ СЛЕДСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РА***

В статье говорится о разных средствах защиты жертв и свидетелей преступлений. Приводятся примеры защиты свидетелей в европейских странах, их эффективность. Также автор предлагает разные методы защиты, их уместность и продуктивность.

ՀԳԻՆԻՍ 2008 6 (107)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԴՆԵՏԱՆԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ**

110

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

Автор предлагает издать специальные законодательные акты и предоставить соответствующие ресурсы для защиты жертв и свидетелей.

Государство должно принять необходимые и разумные меры для защиты жизни свидетелей, участвующих в уголовном судопроизводстве (разбирательстве), иначе это будет рассмотрено как несоблюдение установленной позитивной обязанности Европейской конвенции статьи 2-ой. Международная практика борьбы с преступностью свидетельствует, что в этой области наиболее удачливы те страны, где действует правовая база по государственной защите лиц, участвующих в разбирательстве.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ И УГОЛОВНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УБИЙСТВ И ПОПЫТОК УБИЙСТВ В РА В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ 2007 И 2008ГГ.

ВАГРАМ ШАИНЯН

***НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ ПО ДЕЛАМ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ
ЧЕЛОВЕКА ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ РА,
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ ТРЕТЬЕГО КЛАССА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК***

АРТУР ДАВТЯН

***СТАРШИЙ ПРОКУРОР УПРАВЛЕНИЯ ПО ДЕЛАМ ПРЕСТУПЛЕНИЯ
ПРОТИВ ЧЕЛОВЕКА ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ РА,
СОВЕТНИК ТРЕТЬЕГО КЛАССА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК***

В статье приводятся статистические данные различных видов преступлений, их мотивов, тяжести. В статье приведены возрастные данные лиц, совершающих преступления в процентном соотношении, категории преступников, их уровень развития, образования. Авторы отмечают, что преступления совершают лица молодого и среднего возраста. Авторы предлагают свои решения для пресечения преступлений, по их мнению очень важно обладать как можно большей и достоверной информацией о лицах, преступивших закон.

ГОСУДАРСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

РОЛЬФ КНИПЕР

ПРОФЕССОР БРЕМЕНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Из статьи следует, что государство может действовать на рынке и что оно должно подчиняться тем же правилам, что и другие лица. Государство не должно быть привлечено к частно-правовой ответственности, если оно действовало с целью преодоления экономического кризиса. Автор приходит к мнению, что государство является юридическим лицом, имеет правоспособность, т.е. имеет права и обязанности,

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

111

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

в том числе и право собственности. Государство участвует в рыночных отношениях как субъект частного права. Оно является также индивидуальным собственником и гарантом права собственности, является также договорным партнером и гарантом системы договоров.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

ЛИАНА ДОЙДОЯН

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ ФАКУЛЬТЕТА ЖУРНАЛИСТИКИ ЕГУ

В статье речь идет о новых информационных технологиях. Автор придерживается мнения, что надо ясно сознавать и признавать изменения происходящие в мире, выяснить к чему они ведут и что дадут нам. Здесь важнейшей задачей является не только то, чтобы сразу принять новое, но и реально осознать его сущность и по возможности предугадать его последствия.

ВОЗМОЖНОСТИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ВЗРЫВОТЕХНИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ

ТИГРАН МНАЦАКАНЯН

АСПИРАНТ АКАДЕМИИ ФСБ РОССИИ

В статье автор говорит о значении результатов диагностических исследований орудий терроризма. Орудием терроризма может быть ВУ или СВУ. Объектом может быть лицо, предмет, явление и т.д. При исследовании ВУ или иных орудий терроризма может быть множество объектов диагностики и поэтому следует различать что диагностируется, с какой целью, по каким признакам и т.д.

Автор пишет, что диагностика проводится для обеспечения розыска террориста или места изготовления орудий терроризма и считает общий принцип принадлежности объекта к классификационным группам, которые используются в определенной местности или лицами определенной групповой принадлежности основным.

ПРАВО ТРЕБОВАНИЯ КАК ОБОСОБЛЕННОЕ ИМУЩЕСТВО ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

МИКАЭЛ ХАЧАТРЯН

*МАГИСТРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО)
УНИВЕРСИТЕТА, ЮРИСКОНСУЛЬТ КОНДОМИНИУМА
“КЕНТРОН”, ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ*

СЕРГЕЙ СЕВИКЯН

*МАГИСТРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА*

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье автор говорит о том, что есть спорный вопрос о том, является ли право требования или установление вещного права на право требования.

Автор обращается к статьям ГК РФ и РА, приводя соответствующие выписки из статей, где также перечисляются признаки юридического лица: наличие обособленного имущества, самостоятельная ответственность по своим обязательствам, приобретение и реализация гражданских прав от истца и ответчика в судах. В статье также указаны те правовые формы, где может выражаться имущественное обособление юридического лица. Это: право собственности; право хозяйственного ведения; право оперативного управления.

ПОНЯТИЕ СТАТУСА СУДЬИ И ЕГО ЭЛЕМЕНТЫ

МГЕР МАМАДЖАНЫ

***МАГИСТРАНТ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА
РУССКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА***

В статье автор приводит определение статуса судьи, его прав и обязательств. Судья, как носитель независимой государственной власти, наделен особым статусом. Это обусловлено теми ответственными обязательствами, которые исполняет судья. Статус судьи состоит из его прав и обязательств, ответственности, а также гаранта независимости. Одним из основных элементов статуса судьи автор считает права и обязательства судьи. По мнению автора гарантом независимости судьи являются те специальные условия, средства и методы, которые по сути являются основой независимой судебной власти.

ВЕДЕНИЕ ДЕЛ С ОСПАРИВАНИЕМ НОТАРИАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

ЭМИН АБГАРЯН

***АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА
ПРИ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК РА***

В статье автор говорит о нотариальной форме защиты прав, которая относится к несудебной форме защиты прав. Статья излагает порядки отказа нотариальных действий; также приводится мнение В.В.Блажева о том, что нотариальное действие может быть выполнено неправильно, если при его выполнении допущены нарушения действующего законодательства, были присущи неточности или неисправности, а также были обстоятельства, препятствующие выполнению нотариальных действий. Отказ выполнения нотариальных действий может считаться ошибкой, если в его выполнении со стороны нотариуса было отказано безосновательно.

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՀԱՍՏԱՆԿ
Ի ՀԱՄԱՆՈՒԹՅԱՆ

113

Հարգարժան Հորեյարներ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է՝

Շենգավիթ համայնքի ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահ **Սուրիկ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆԻ** 55-ամյակը,

Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր **Ալվարդ ՀՈՒՆԱՆՅԱՆԻ** 55-ամյակը,

Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր **Նելլի ԳԱԼՍՏՅԱՆԻ** 55-ամյակը,

Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր **Գայանե ՍԱԶՍԱՆՅԱՆԻ** 40-ամյակը,

Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր **Մանուկ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆԻ** 40-ամյակը,

Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահ **Սեդր ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ** 60-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր **Կարինե ՀԱԿՈՔՅԱՆԻ** 55-ամյակը, մաղթում նրանց քաջառողջություն, երկարակեցություն և արդյունավետ գործունեություն:

«Դատական իշխանություն» ամսագրի խմբագրակազմը հայցում է

դատավորների ներողամտությունը ամսագրի հունվար ամսվա համարում

եղած բացթողման համար և շնորհավորում հունվար ամսվա հորեյարներին:

Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի դատարանի դատավոր **Ռուզաննա ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻ** 50-ամյակը,

Տավուշի մարզի առաջին ատյանի դատարանի դատավոր **Զոյա ԶԱԲԻՆՅԱՆԻ** 50-ամյակը,

Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի դատավոր **Նունիկ ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ** 60-ամյակը,

Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների առաջին ատյանի դատարանի դատավոր **Սուրիկ ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ** 50-ամյակը,

Երևանի քաղաքացիական դատարանի դատավոր **Կարեն ՍՏԵՓԱՆՅԱՆԻ** 50-ամյակը,

Երևանի քաղաքացիական դատարանի դատավոր **Մամիկոն ԴՐՍԵՅԱՆԻ** 50-ամյակը,

Երևանի քրեական դատարանի դատավոր **Մարտիրոս ՄՆԱՅԱԿԱՆՅԱՆԻ** 45-ամյակը,

Շիրակի մարզի առաջին ատյանի դատարանի դատավոր **Վահե ԱԼԱԹՅԱՆԻ** 40-ամյակը,

Երևանի քաղաքացիական դատարանի դատավոր **Կարինե ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ** 35-ամյակը, մաղթում նրանց քաջառողջություն, քարյացակամություն և արդյունավետ ծառայություն:

ՀՈՒՆԻՍ 2008 6 (107)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն